

Om regelföljande och privat språk

En studie av Wittgensteins tankar utifrån
Saul Kripkes och Colin McGinns tolkningar

Magisteruppsats i teoretisk filosofi
Anders Milton
Avdelningen för matematik, statistik
och filosofi vid Tammerfors Universitet
2007-05-08

FÖRORD

Följande uppsats i teoretisk filosofi diskuterar Ludwig Wittgensteins tankar om regelföljande och privat språk som vi framförallt möter i *Filosofiska undersökningar*. I arbetet fokuseras framförallt på Saul Kripkes och Colin McGinns tolkningar. Uppsatsen är framlagd vid Tammerfors Universitet den 8 maj 2007.

Inledningsvis vill jag passa på att framföra mitt varma tack till professor Leila Haaparanta för all generositet och det positiva tillmötesgående som visats mig för att jag skulle kunna ha möjligheten att genomföra detta arbete. Detta tack gäller även professor Sami Pihlström som också bidragit med goda och värdefulla kommentarer och råd efter att ha tagit del av första halvan av uppsatsen. Till mina kollegor och vänner knutna till Programmet för medvetandestudier – filosofi och neuropsykologi vid Högskolan i Skövde vill jag också säga ett varmt tack för uppmuntran och support. Sist men inte minst vill jag tacka min familj som gett mig allt det stöd jag behövt för att kunna fullfölja detta arbete.

INNEHÅLL

1. INLEDNING	1
1.1 Inledande ord	1
1.2 Syfte och metod	3
1.3 Avgränsningar	5
1.4 Struktur	9
2. ÖVERSIKT	12
2.1 Introduktion	12
2.2 <i>Tractatus logico-philosophicus</i>	13
2.3 <i>Filosofiska undersökningar</i>	22
2.3.1 Privatspråksargumentet	29
3. KRIPKES TOLKNING	42
3.1 Introduktion	42
3.2 En skeptisk paradox	50
3.3 En skeptisk lösning och privatspråksargumentet	59
4. MCGINN OM "KRIPKES WITTGENSTEIN"	78
4.1 Introduktion	78
4.2 McGinns tolkning av Wittgenstein	79
4.3 Kritik av Kripkes tolkning	97
5. DISKUSSION	112
5.1 Introduktion	112
5.2 Jämförande diskussion	114
REFERENSER	131

1. INLEDNING

1.1 Inledande ord

En av 1900-talets mest inflytelserika filosofer var utan tvekan Ludwig Wittgenstein.¹ Han tillhör den grupp av filosofer som haft och fortfarande har ett stort inflytande på tänkandet och inte bara inom filosofin utan inom många andra ämnesområden. Det som kännetecknar så kallade ”stora tänkare” är väl just detta att de lämnar bestående avtryck efter sig. Det sätter inte bara sin prägel på det samtida tänkandet utan också på det fortsatta och lämnar få oberörda. Detta innebär då att man på olika sätt måste förhålla sig till det de säger. Filosofihistorien innehåller många exempel på sådana inflytelserika filosofer. Några exempel i denna långa rad kan vara Platon, Descartes, Kant och Heidegger. Detta bara för att nämna några. När Hamlyn i sin bok *Filosofins historia* diskuterar Descartes, så säger han bland annat följande om denne: ”Det faktum att många av tidens ledande intellektuella såg sig kallade att svara på Descartes’ *Meditationes* visar dessutom vilken status Descartes’ idéer ansågs ha.”² Liknande formuleringar som denna beträffande Descartes, skulle kunna ha sagts om alla de ovan nämnda filosoferna och då inte minst om Wittgenstein. Detta innebär givetvis inte att man måste dela dessa tänkares uppfattningar. Vad det handlar om är att det de bidragit med alltjämt lever vidare, utmanar och stimulerar.

Följande uppsats bygger då framförallt på den senare Wittgensteins verk *Filosofiska undersökningar*³ som utgavs postumt 1953. Det är viktigt att redan här betona att det som i denna bok presenteras måste ställas i relation till den tidige Wittgensteins arbete

¹ Se exempelvis Searle, 1998. Contemporary philosophy in the United States. I: N, Bunnin & E. P. Tsui-James (red:er), *The Blackwell Companion to Philosophy*. s. 9.

² Hamlyn, 1998. *Filosofins historia*. s. 154.

³ Wittgenstein, 1953/1998. *Filosofiska undersökningar*.

*Tractatus logico-philosophicus*⁴ (hädanefter bara *Tractatus*) som publicerades 1921. Detta framgår också av författarens eget förord till *Filosofiska undersökningar* där han säger att det slagit honom att han ”...borde publicera de där gamla tankarna [*Tractatus*; min anm.] och de nya [*Filosofiska undersökningar*; min anm.] tillsammans: att dessa senare kunde få sin rätta belysning endast genom kontrasten till och mot bakgrund av mitt äldre tänkesätt.”⁵ Vidare är det värt att notera att *Tractatus* tillsammans med artikeln ”Remarks on Logical Form” (1929), var de enda arbeten av Wittgenstein som publicerades under dennes livstid.⁶ Som också kommer att framgå av nästa kapitel (se även diskussionen i avsnitt 1.3), så finns det mellan dessa två centrala arbeten (*Tractatus* och *Filosofiska undersökningar*) både kontinuitet och diskontinuitet. Att ha en viss insikt om detta är viktigt för att kunna förstå Wittgensteins tänkande. När von Wright i sin inledning till avsnittet om den senare Wittgenstein i boken *Logik, filosofi och språk* diskuterar förändringen mellan den tidige och senare Wittgenstein, så säger han bland annat följande: ”...förändringen hos Wittgenstein består i en radikal avvikelse från tidigare vägar i filosofin. Härmed sammanhänger, att Wittgensteins senare tänkande är, såvitt jag kan se, helt oberoende av filosofisk tradition och utan litterära källflöden.”⁷ Denna tanke att Wittgensteins senare filosofi skulle vara oberoende av den filosofiska traditionen låter dock för mig som ett väldigt starkt påstående. I sin bok *Ludwig Wittgenstein – En introduktion* säger Fann att ett sådant påstående av von Wright kan man inte utan vidare acceptera. Fann pekar här på en lång rad av personer som på olika sätt haft påverkan på den senare Wittgenstein.⁸ Här kan också tilläggas att Wittgenstein själv nämner i sin inledning till *Filosofiska undersökningar* att han står i tacksamhetsskuld till Ramsey

⁴ Wittgenstein, 1921/1997. *Tractatus logico-philosophicus*.

⁵ Wittgenstein, 1953/1998, s. 8.

⁶ Lübecke, (red.), 1991. *Filosofi lexikonet*. s. 581.

⁷ von Wright, 1996. *Logik, filosofi och språk. Strömningar och gestalter i modern filosofi*. s. 202.

⁸ Fann, 1993. *Ludwig Wittgenstein – En introduktion*. s. 54-62.

och Sraffa för den kritik de riktat mot hans idéer.⁹ Uttrycket ”no man is an island” brukar man använda nu och då. Detta uttryck passar också in på Wittgenstein. Tilläggas bör dock att även om Wittgenstein precis som andra hör hemma i ett sammanhang, står i relation till andra både tidigare tänkare och samtida med honom, så kan man nog ändå med rätta säga att hans sätt att tänka och formulera sig kännetecknas av en stor originalitet och också inslag av nytänkande. Det är väl också detta som för så många upplevts som fascinerande och tilldragande.

1.2 Syfte och metod

Denna uppsats fokuserar på ett tema, ett ”argument” som vi möter hos den senare Wittgenstein i dennes bok *Filosofiska undersökningar*. Det är det som vanligtvis brukar kallas för ”privatspråksargumentet”. Det resonemang som Wittgenstein här för omkring möjligheten till ett privat språk har blivit mycket uppmärksammat och omdiskuterat. Om detta vittnar inte minst den rika litteratur som på olika sätt berör detta tema. Dessutom finns mycket material i ämnet att tillgå via webben (se avsnitt 1.3). Bland många av de frågor som ställts beträffande detta ämne kan här inledningsvis som exempel följande nämnas: Var i *Filosofiska undersökningar* finner man Wittgensteins diskussion om det ovan nämnda ”argumentet”? Med andra ord vilka avsnitt är relevanta för tolkningen av detsamma? Dessa frågor är också som uppsatsen kommer att antyda nära förknippade med själva karaktären hos Wittgensteins sätt att skriva. En central fråga är också hur man då ska tolka detta privatspråksresonemang? Två som jag ser det centrala arbeten beträffande detta – då inte minst ur ett filosofihistoriskt perspektiv – är Saul Kripkes bok *Wittgenstein – On rules and private language* och Colin McGinns *Wittgenstein on*

⁹ Wittgenstein, 1953/1998, s. 8.

*meaning. An interpretation and evaluation.*¹⁰ Den förstnämndes bok som publicerades 1982 har rönt stor uppmärksamhet. I den presenterar Kripke en tolkning som många har sett sig kallade att reagera på. För att bara ge några exempel på sådana reaktioner, så kan exempelvis *Scepticism, Rules and Language* av Baker och Hacker samt *Knowledge of Language. Its Origin, Nature, and Use* av Chomsky nämnas.¹¹ McGinns bok, utgiven 1984, som också är en reaktion på Kripkes bok består av fyra kapitel och det är framförallt kapitel två och fyra som berör Kripke och dennes argumentering. I denna uppsats har valet gjorts att sätta fokus på Kripkes respektive McGinns bok (se vidare under följande avsnitt 1.3 beträffande val av litteratur).

Uppsatsen som följer har karaktären av metadiskussion. Det är fråga om ett studium av hur Kripke och McGinn ser på Wittgensteins tankar beträffande det så kallade ”privatspråksargumentet”. Uppsatsens *syfte* är först och främst att presentera Kripkes tolkning. Därefter visa på McGinns tankar och dennes kritik av den förstnämnde. Uppsatsen vill jämföra dessa båda filosofers synsätt och också relatera dessa till Wittgensteins egen text och då försöka se huruvida deras ståndpunkter svarar emot Wittgenstein själv.

Vad gäller *metoden* för denna uppsats, så är det fråga om litteraturstudium och konceptuell analys. De olika författarnas tankar och argument presenteras och diskuteras. Uppsatsen präglas således av en deskriptiv karaktär. Som författare är jag väl medveten om att även om ambitionen är att bland annat också ge generella beskrivningar av vissa

¹⁰ Kripke, 2000. *Wittgenstein – On rules and private language*; McGinn, C., 1984. *Wittgenstein on meaning. An interpretation and evaluation*.

¹¹ Baker & Hacker, 1984. *Scepticism, Rules and Language*; Chomsky, 1986. *Knowledge of Language. Its Nature, Origin, and Use*. s. 223ff.

aspekter och också så troget som möjligt återge inte minst Kripkes och McGinns tankar, så präglas med nödvändighet arbetet ytterst av mig själv och mina egna tolkningar.

Till sist kan nämnas att uppsatsen som är skriven inom ämnet teoretisk filosofi berör flera av de olika områden som hör hemma inom ramen för detta ämne. Den teoretiska filosofin inrymmer områden som metafysik, epistemologi, vetenskapsfilosofi, filosofins historia, språkfilosofi, medvetandefilosofi och logik. Uppsatsen kommer att beröra flera av dessa områden. Inte minst är valet av uppsatsämne präglad av min koppling till Programmet för medvetandestudier – filosofi och neuropsykologi vid Högskolan i Skövde. Därav finns en naturlig koppling till medvetandefilosofiska aspekter. Uppsatsen bör nog också framförallt betraktas utifrån ett filosofihistoriskt perspektiv. Den försöker förstå och redogöra för en som jag uppfattar det viktig och central diskussion hemmahörande inte bara under andra halvan av 1900-talet, utan också visa på de implikationer Wittgensteins tankar har för både den rationalistiska och empiristiska traditionen.

1.3 Avgränsningar

I en uppsats är det både viktigt och nödvändigt att göra vissa avgränsningar. Bland många olika teman och infallsvinklar måste man göra ett val. Allt det rika källmaterial som finns att tillgå kan man inte beröra och referera till. Av alla de teman som den tidige och senare Wittgenstein berör, fokuserar uppsatsen på den senare Wittgensteins diskussion om möjligheten till ett privat språk. Beträffande Wittgensteins egna texter är också en avgränsning nödvändig. De två huvudarbeten – *Tractatus* och *Filosofiska undersökningar* står i centrum. Här möter vi centrala tankar hos den tidige respektive senare Wittgenstein. Även om det är i den sistnämnda boken som Wittgenstein berör uppsatsens ämne, så måste diskussionen också förstås mot bakgrund av den tidigare skriften.

Noteras bör att uppsatsen inte tar hänsyn till och inte beskriver den diskussion som förekommer mellan vad man kan kalla *standard tolkningen* respektive *den oortodoxa tolkningen* av den tidige och senare Wittgensteins tänkande. Det följande arbetet ligger i linje med den förstnämnda tolkningen och detta speglas i mycket av den valda bakgrundslitteraturen. Här betonas bland annat diskontinuiteten mellan den tidige och senare Wittgenstein. Den andra tolkningen å sin sida betonar i stället kontinuiteten samt Wittgensteins karaktärisering av filosofin som terapeutisk. Filosofins terapeutiska roll gäller här både den tidige och senare Wittgensteins tänkande. Även om standardtolkningen betonar den terapeutiska aspekten beträffande den senare Wittgensteins syn på filosofin, så menar företrädare för den oortodoxa tolkningen att standardtolkningen också misslyckas beträffande sin tolkning av den senare Wittgensteins terapeutiska inställning till filosofin. I introduktionen till *The new Wittgenstein* säger Crary bland annat följande beträffande detta:

The idea is that he has given up any ambition of providing a metaphysical explanation of how language hooks on to the world and has turned instead to presenting therapies, in the form of ordinary descriptions of language, intended to "cure" us of the belief that we require such an explanation. In this way, standard interpretations of Wittgenstein's later thought seem to make room for the idea of a therapeutic aim. So it appears that here the idea is by no means a surprising or unorthodox one. This appearance is, however, fundamentally misleading. In the sense in which the papers in this volume champion the idea of a therapeutic aim in connection with both the *Tractatus* and Wittgenstein's later philosophy, standard interpretation of his later philosophy *utterly fail to capture its therapeutic character*.¹²

¹² Crary, A. & Read, R., (editors), 2001. *The new Wittgenstein*. s. 3. Se förövrigt hela introduktionen s. 1-18. I boken finns artiklar av bland annat Stanley Cavell, James Conant, Cora Diamond, John McDowell och Hilary Putnam.

Bedömningen är att det inom ramen för denna uppsats inte finns utrymme för någon djupare diskussion beträffande dessa två tolkningar, utan den intresserade läsaren hänvisas till den refererade litteraturen.

Utöver dessa båda verk, *Tractatus* och *Filosofiska undersökningar*, så finns det en rad andra texter som speglar olika skeenden i Wittgenstein utveckling.¹³ Bland dessa arbeten har jag då gjort ett urval väl medveten om att övriga texter också kunnat bidra med värdefulla tankar. De texter som då också refereras till är följande: *Notebooks 1914-1916*¹⁴, *Remarks on the Foundations of Mathematics*¹⁵, *Zettel*¹⁶ samt *Om visshet*.¹⁷ Beträffande källmaterial kan avslutningsvis också nämnas att det rika materialet, det så kallade Wittgensteins *Nachlass*, finns att tillgå. *Nachlass* innefattar Wittgensteins kvarlåtenheter, det vill säga allt det material Wittgenstein lämnat efter sig. Förutom material som publicerats så inrymmer *Nachlass* opublicerade texter.¹⁸ I uppsatsen refereras inte till *Nachlass*. Mot bakgrund av uppsatsens storlek och omfång har jag gjort den bedömningen att det källmaterial som använts är tillräckligt.

Uppsatsen fokuserar på två filosofers kommentarer till Wittgensteins tankar. Det är som tidigare nämnts Kripke och McGinn. Det lär inte vara obekant för någon att det finns en oerhört stor mängd litteratur och artiklar som berör Wittgensteins tänkande generellt och också specifika ämnesområden. Detsamma gäller då även ämnet som uppsatsen be-

¹³ Se exempelvis Glock, H-J., 2001, s. xxi-xxvii. Under rubriken "Abbreviations and Primary Sources" så presenteras: (a) "Wittgenstein's Published Works in Order of Composition", (b) "Lectures and Conversations", (c) "Works Derived from Dictations by or Conversations with Wittgenstein", (d) "Correspondence" samt (e) "Nachlass".

¹⁴ Wittgenstein, 1914-1916/1984. *Notebooks 1914-1916*.

¹⁵ Wittgenstein, 1956/1998. *Remarks on the Foundations of Mathematics*.

¹⁶ Wittgenstein, 1967/1995. *Zettel*.

¹⁷ Wittgenstein, 1969/1992. *Om visshet*.

¹⁸ Glock, H-J., 2001, s. xxvi-xxvii. "The full *Nachlass* on CD-ROM has now been published by Oxford University Press, edited by the Wittgenstein Archives at the University of Bergen."

handlar. Det finns med andra ord ett rikt urval av viktiga arbeten som mer eller mindre berör uppsatsens tema. Förutom de tidigare nämnda, Baker och Hacker respektive Chomsky, så bara för att nämna några, kan bland annat följande exempel ges: Hintikka, M. och Hintikka, J., *Investigating Wittgenstein*, McDowell, J., *Mind, Value, and Reality*, Putnam, H., *Reason, truth and history*.¹⁹ Som sagt, många fler exempel skulle kunna nämnas (se också referenserna i uppsatsens avslutning). Dessutom presenteras på webbsidan WRPL Article Bibliography²⁰ artiklar av en lång rad författare (bland annat McDowell och Putnam) vilka på ett eller annat sätt kan relateras till Kripkes text. Valet att fokusera på Kripke respektive McGinn beror således inte på att det inte skulle finnas andra alternativ. Valet av Kripkes text beror huvudsakligen på två orsaker: För det första det personliga intresset som väckts för ”Kripkes filosofi” och för det andra beroende på det stora genomslag dennes bok *Wittgenstein – On rules and private language* haft. När det sedan gäller valet av McGinn så uppfattar jag dennes bidrag som ett av de centrala arbeten som kommit fram som en reaktion mot Kripkes argumentering. Valet av dessa båda texter bottnar även i – som jag ser det – deras filosofihistoriska betydelse. Uppsatsen vill därför försöka att beskriva tolkningar och en diskussion som enligt min uppfattning har haft en stor påverkan på den fortsatta diskussionen. Tolkningar som det är viktigt att man har med sig i bagaget för det fortsatta arbetet med dessa frågor. Beträffande Kripkes och McGinns böcker, så vill jag avslutningsvis också nämna att fokus ligger på utvalda kapitel i dessa. I Kripkes *Wittgenstein – On rules and private language* ligger fokus på de tre huvudkapitlen. Den följande efterskriften ”Wittgenstein and Other

¹⁹ Hintikka, M. & Hintikka, J., 1989. *Investigating Wittgenstein*; McDowell, J., 1998. *Mind, Value, and Reality*; Putnam, H., 1993. *Reason, truth and history*.

²⁰ WRPL Article Bibliography. Articles on, about or relevant to *Wittgenstein on Rules and Private Language*. [Online]. Tillgänglig från: <http://krypton.mnsu.edu/~witt/karticles.html> [Hämtad 2006-10-09, 08:30]

Minds” diskuteras inte. Bedömningen är att för uppsatsens syfte räcker det med huvudkapitlen. Som tidigare nämnts så innehåller McGinns bok *Wittgenstein on Meaning. An Interpretation and Evaluation* fyra huvudkapitel. Här har valet fallit på kapitel ett och kapitel två. I det första kapitlet försöker McGinn ge som han säger ”...a more or less elementary exposition of Wittgenstein’s views on meaning, rules, understanding and related notions...”²¹ I det andra kapitlet diskuterar han så Kripkes tolkning och försöker då mot bakgrund av kapitel ett visa på problemen med densamma. I de två efterföljande kapitlen avser McGinn att dels utvärdera Wittgensteins egna tankar utifrån det som tidigare diskuterats i kapitel ett samt att dels kritiskt utvärdera Kripkes argument. Han säger: ”...the aim of critically assessing the arguments he puts forward in their own right...”²² Även här är bedömningen att det för uppsatsens syfte och även för dess omfång, räcker med att fokusera på de två första kapitlen.

1.4 Struktur

Efter detta inledande avsnitt ger kapitel två – *En översikt* – ett försök till en översikt av några centrala teman hos den tidige och senare Wittgenstein. Fokus ligger som tidigare sagts på *Tractatus* respektive *Filosofiska undersökningar*. Översikten avser naturligtvis inte att ge en heltäckande och djupgående beskrivning. Det är fråga om ett försök att peka på några viktiga aspekter och karaktärsdrag i Wittgensteins tänkande. Uppsatsen försöker att visa på både kontinuitet och diskontinuitet mellan dessa båda texter, perioder (jämför den tidigare diskussionen under 1.3). Denna presentation ska ses som en nödvändig grund för uppsatsens fortsatta resonemang. Kapitlet avslutas med ett avsnitt där det så kallade ”privatspråksargumentet” presenteras. Tanken är inte här att föregripa

²¹ McGinn, C., 1984, s. xiii.

²² Ibid., s. xiv.

den fortsatta diskussionen. Detta är dock inte helt enkelt men avsikten är att försöka ge en generell beskrivning av detta ”argument” som man möter det hos Wittgenstein själv och i flera kommenterande texter. Denna presentation ska då ses som en bakgrund till uppsatsens fortsatta resonemang. Jag är dock väl medveten om att många kommentarer inte är opåverkade av Kripkes och McGinns tankar.

I tredje kapitlet – *Kripkes tolkning* – fokuseras då på Kripkes argumentering i *Wittgenstein – On rules and private language*. Inledningsvis presenteras dock Wittgensteins tänkande beträffande regelföljande. Avsikten är att försöka ge en generell beskrivning utifrån *Filosofiska undersökningar* samt kommenterande litteratur. Även här är jag medveten om de svårigheter som en generell beskrivning innebär (se ovan). Att Wittgensteins tankar om regelföljande på detta sätt lyfts fram, beror på den centrala plats dessa tankar har i Kripkes tolkning av Wittgenstein samt på den generella betydelse frågan om regelföljande har då Wittgensteins ”privatspråksargument” överhuvudtaget diskuteras. Efter denna inledande text presenteras så Kripkes tankar om Wittgensteins tänkande beträffande just regelföljande och möjligheten till ett privat språk. Detta leder då fram till beskrivningen av det Kripke kallar ”Wittgensteins skeptiska problem” respektive ”skeptiska lösning”. Kripke uttrycker detta med följande ord: ”A certain problem, or in Humean terminology, a ‘sceptical paradox’, is presented concerning the notion of a rule. Following this, what Hume would have called a ‘sceptical solution’ to the problem is presented.”²³

I det fjärde kapitlet – *McGinn om “Kripkes Wittgenstein”* – lyfts så McGinns analys och kritik av Kripkes tolkning fram. Ger Kripke en rättvis bild av Wittgensteins tankar?

²³ Kripke, 2000, s. 3f.

Det är en central fråga för McGinn som han också försöker att besvara. I det inledande kapitlet i *Wittgenstein on Meaning. An Interpretation and Evaluation* försöker McGinn lägga en grund till det fortsatta resonemanget genom att presentera sin tolkning av Wittgensteins syn på frågorna om mening, förståelse och regelföljande. McGinn fortsätter så i kapitel två med själva kritiken av Kripkes argumentering. McGinn kritiserar här bland annat Kripke för att inte i sin argumentering noggrant och troget följa Wittgensteins egen text. Till skillnad från Kripke vill då McGinn agera annorlunda genom som han själv säger: "...by paying close (and perhaps somewhat pedantic) attention to what he [Wittgenstein; min anm.] actually says."²⁴

I det femte och sista kapitlet – *Diskussion* – följer så en avslutande diskussion. Här sammanfattas några av de aspekter som kommit fram utifrån Kripkes respektive McGinns tolkningar följt av en jämförande diskussion. Som kommer att framgå, så är det enligt min uppfattning inte helt enkelt att entydigt dra en gräns mellan deras tolkningar och inte heller att entydigt avgöra vem av dem som bäst svarar emot Wittgensteins tankar. Frågorna är komplexa men förhoppningsvis kan uppsatsen lägga en grund och bidra till ett fortsatt studium, en fortsatt diskussion. Allra sist i uppsatsen under rubriken – *Referenser* – presenteras de källor som ligger till grund för arbetet.

²⁴ McGinn, C., 1984, s. 60.

2. ÖVERSIKT

2.1 Introduktion

Följande kapitel syftar endast till att ge en högst övergripande beskrivning av några centrala idéer i *Tractatus logico-philosophicus* respektive *Filosofiska undersökningar*. Detta utgör då en bakgrund till den fortsatta diskussionen beträffande Wittgensteins tankar om möjligheten till ett privat språk.

Ett grundläggande karaktärsdrag i Wittgensteins tänkande är fokuseringen på språket. Det är här inte fråga om ett område bland många andra, utan själva grunden och utgångspunkten. Förståelsen av de filosofiska problemen och också lösningen eller hellre upplösningen av dessa står att finna i en riktig förståelse av språkets natur, dess väsen. Frågan om språkets väsen är enligt von Wright grundproblemet hos både den tidige och senare Wittgenstein. Viktigt att redan inledningsvis betona är dock att beträffande frågan om förståelsen av språkets väsen, så kommer den tidige och senare Wittgenstein till olika ståndpunkter. Om den tidige Wittgenstein söker svar på vad språk är, så menar den senare Wittgenstein att frågan efter språkets väsen inte låter sig besvaras. Den senare Wittgensteins synsätt är här förknippat med dennes tankar om *familjelikhet*. Detta är något som senare diskuteras i avsnitt 2.2.²⁵ Följande citat från *Tractatus* och *Filosofiska undersökningar* är då ett uttryck för Wittgensteins fokusering på språket:

Boken behandlar de filosofiska problemen och visar – som jag tror – att formuleringen av dessa problem beror på ett missförstånd av vårt språks logik. Man kunde sammanfatta bo-

²⁵ McGinn, C., 1984, s. xi; Malcolm, 1996. *Minnen av Wittgenstein*. s. 14; von Wright, 1996, s. 139-143 och 205-214. Se särskilt sidorna 140, 205 och 209.

kens hela mening i ungefär följande ord: Vad som låter sig sägas, kan sägas klart, och vad man icke kan tala om, därom måste man tiga.²⁶

De flesta satser och frågor, som skrivits om filosofiska ting, är icke falska utan nonsens. Vi kan därför överhuvudtaget icke besvara frågor av detta slag utan bara konstatera att de är nonsens. De flesta av filosofernas frågor och satser beror på att vi icke förstår vår språklogik /.../ Filosofins syfte är att göra tankarna logiskt klarare. Filosofin är ingen lära utan en aktivitet. Ett filosofiskt verk består huvudsakligen av förtydliganden. Filosofins resultat är icke "filosofiska satser" utan att satser klagöres...²⁷

All *förklaring* måste bort, och enbart beskrivning träda i dess ställe. Och denna beskrivning får sitt ljus, dvs. sitt syfte, av de filosofiska problemen. Dessa är visserligen inga empiriska problem, utan de blir lösta genom en insikt i hur vårt språk arbetar, och närmare bestämt så att detta inses *i strid mot* en drift att missförstå det. Problemen blir lösta, men inte genom vinnande av en ny erfarenhet, utan genom sammanställning av det sedan länge bekanta. Filosofin är en kamp mot förhållandet av vårt förstånd genom vårt språk.²⁸

2.2 *Tractatus logico-philosophicus*

Vi gör alla uttalanden om världen och det är uppenbart för oss att ett meningsfullt språk om världen är möjligt. I *Tractatus* försöker Wittgenstein beskriva de nödvändiga villkor som är en förutsättning för detta språk. Frågan är då hur detta språk är möjligt? Wittgensteins ambition påminner här om Kants. Den sistnämnde sökte svar på hur syntetiska a priori omdömen är möjliga. Hur erfarenhetskunskap överhuvudtaget är möjlig. De för Kant transcendentala villkor för att kunskap om världen ska vara möjlig, finner enligt Stroll en parallell i Wittgensteins transcendentala villkor beträffande språkets mening.²⁹

²⁶ Wittgenstein, 1921/1997, s. 37.

²⁷ Ibid., 4.003 och 4.112, s. 56 och 63.

²⁸ Wittgenstein, 1953/1998, §109, s. 60.

²⁹ Stroll, 2002. *Wittgenstein*. s. 37f. Se också Fann, 1993, s. 19f.

Med följande ord betonar Stroll betydelsen av Wittgensteins arbete i relation till Kants: "As Wittgenstein realized, any inquiry into how we can acquire knowledge presupposes that knowledge claims are cognitively significant. There is thus, from a logical point of view, a priori requirement that must be satisfied before Kant's investigations can be regarded as complete."³⁰ När Kannisto å sin sida diskuterar relationen mellan Kant och den tidige Wittgenstein säger han: "What Kant and Wittgenstein both were after is, in the last instance, transcendental-logical limitations on what there can **be** in the world as experienced (Kant) or as thought (Wittgenstein) by us."³¹ Wittgensteins ambition är således att sätta gränserna för det mänskliga tänkandet eller som han själv säger i förordet till *Tractatus* sätta gränsen "...för tankarnas uttryck."³² I sin uppgift tar han dock som Hacker säger "...a very unKantian – linguistic – point of departure."³³

För att nu försöka förstå det nu sagda återvänder vi till frågan hur ett meningsfullt språk om världen är möjligt. Wittgenstein lyfter då här fram tanken om den språkliga satsen som en bild. Han säger: "Satsen är en bild av verkligheten. Satsen är en modell av verkligheten som vi tänker oss den."³⁴ Wittgenstein menar att i princip så kan man analysera språkets satser till dess man når deras grundnivå. Satsanalysen leder då fram till det han kallar för elementarsatser. Dessa består endast av "namn" som ej vidare kan analyseras. Namnen är för Wittgenstein fråga om "urtecken".³⁵ Om Kants ansats ovan då är epistemologisk, så är Wittgensteins tankar om språk och verklighet ontologisk. Wittgenstein fokuserar på relationen mellan elementarsatserna med sina namn och sakförhållandena

³⁰ Stroll, 2002, s. 37.

³¹ Kannisto, 1986. *Thoughts and their subject – A study of Wittgenstein's Tractatus*. s. 124. Se förövrigt s. 114-130 där Kannisto diskuterar likheter mellan Kants och den tidige Wittgensteins tankar.

³² Wittgenstein, 1921/1997, s. 37.

³³ Se Hacker, 2001. *Philosophy*. I: H-J Glock, (red.), *Wittgenstein – A critical reader*, s. 325.

³⁴ Wittgenstein, 1921/1997, 4.01, s. 56. Se också Malcolm, 1967. Wittgenstein, Ludwig Josef Johann. I: P. Edwards (ed.), *The Encyclopedia of Philosophy*. Volume 8, s. 330.

³⁵ Wittgenstein, 1921/1997, 3.25-3.26 och 4.22-4.221, s. 49 och 69.

med sina ”ting” (föremål). Denna atomistiska verklighetsuppfattning som man här möter innebär att verkligheten ytterst utgörs av fundamentala ting, föremål, som utgör världens substans. Dessa yttersta beståndsdelar består medan deras konfiguration i sakförhållandet kan växla. Tanken är då att namnens konfiguration i elementarsatsen, det vill säga strukturen, korresponderar med eller icke korresponderar med tingens konfiguration, strukturen hos sakförhållandet. Om strukturen hos elementarsatsen överensstämmer med strukturen hos sakförhållandet, så är satsen sann och sakförhållandet består. Finns inte denna överensstämmelse är satsen falsk och sakförhållandet består inte. Wittgenstein skiljer här på struktur och form. Strukturen syftar på förhållandet som råder mellan de olika namnen i elementarsatsen respektive tingen i sakförhållandet. Formen (logiska formen, avbildningsformen, verklighetens form) syftar då på *möjligheten* för tingen att förhålla sig till varandra på det sätt som bildens element förhåller sig till varandra.³⁶ Det är mycket viktigt att här framhålla att Wittgenstein själv aldrig ger några exempel på elementarsatser. Clack menar att det hos Wittgenstein här är fråga om en intuitiv kunskap. ”It may seem quite bizarre that an essential doctrine of the *Tractatus* should be based upon nothing more than an intuition, but Wittgenstein’s feeling at this time was that it was not *his* task – as a logician – to identify the objects which make up the world.”³⁷ Wittgenstein säger själv i *Notebooks* följande beträffande sin övertygelse om de yttersta tingens existens:

The question might however also be presented like this: It seems that the idea of the SIMPLE is already to be found contained in that of the complex and in the idea of analysis, and in such a way that we come to this idea quite apart from any examples of simple objects, or

³⁶ Wittgenstein, 1921/1997, 2-2.225, 4.25, s. 39-46 och s. 70. Se särskilt 2.15-2.151, 2.18 beträffande ”struktur” och ”form”. Se också Fann, 1993, s. 24-31; Malcolm, 1967, Volume 8, s. 330; Stroll, 2002, s. 37, 47-52, 57 och 67; von Wright, 1996, s. 131-136. Beträffande begreppen ”sakläge” och ”sakförhållande”, se exempelvis von Wright, 1996, s. 122, not 9 samt Fann, 1993, s. 27-31.

³⁷ Clack, 1999. *An introduction to Wittgenstein’s philosophy of religion*. s. 9.

of propositions which mention them, and we realize the existence of the simple object-*a priori*-as a logical necessity.³⁸

Genom en ren *a priori* analys av språket, så kommer Wittgenstein således fram till att förutsättningen för att ett meningsfullt språk om världen ska vara möjligt, är att det måste finnas en typ av satser som har direkt förbindelse med verkligheten. Dessa satser, elementarsatserna, har förbindelse med verkligheten genom att namnen representerar tingen.³⁹ Detta innebär då att namn i förbindelse utgör elementarsatsen. Elementarsatsen är en bild, en modell av verkligheten. Denna bild "...framställer ett möjligt sakläge i det logiska rummet."⁴⁰ Tanken är då att kännetecknet för den meningsfulla satsen är att den påstår något om verkligheten. Satsen beskriver ett sakförhållande. Denna beskrivning kan antingen vara sann eller falsk. Den meningsfulla satsen kännetecknas alltså av en *bipolaritet*. Satsen som bild "...visar hur det förhåller sig, när den är sann. Och den säger att det förhåller såg så."⁴¹ Detta innebär då också att för Wittgenstein föregår en sats *mening* dess *sanning*. Den meningsfulla satsen anger ett *möjligt* sakläge, det vill säga hur något förhåller sig *om* det är sant. Om satsen verkligen är sann, kan endast avgöras genom en jämförelse med verkligheten. Man kan med andra ord inte *a priori* avgöra satsens, bildens, sannhet eller falskhet.⁴²

Utifrån tanken om elementarsatser går sedan Wittgenstein vidare och gör följande påstående: "Satsen är en sanningsfunktion av elementarsatserna..."⁴³ Som framgått av det

³⁸ Wittgenstein, 1914-1916/1984, s. 60e. Se också exempelvis Hacker, 1997a. *Insight and Illusion – Themes in the Philosophy of Wittgenstein*. s. 65f samt Malcolm, 1967, Volume 8, s. 331.

³⁹ Fann, 1993, s. 19-25; Malcolm, 1967, Volume 8, s. 332; Wittgenstein, 1921/1997, 2.1511-2.1512, 4.0311 och 4.2-4.221, s. 44, 59 och 69.

⁴⁰ Wittgenstein, 1921/1997, 2.202, s. 45. Se också 4.01 och 4.22, s. 56 och 69.

⁴¹ *Ibid.*, 4.022, s. 58. Se också 4.021-4.03 och 4.05-4.06, s. 59-61; Hacker, 1997a, s. 32 och 57.

⁴² von Wright, 1996, s. 135; Wittgenstein, 1921/1997, 2.201-2.225, 4.021-4.022, 4.05 och 4.064, s. 45f, 58, 60 och 62.

⁴³ Wittgenstein, 1921/1997, 5, s. 77.

tidigare sagda, så kännetecknas ett meningsfullt språk av att dess satser i princip kan analyseras till sin grundnivå, elementarsatser. Dessa uttrycker ett möjligt sakläge som antingen består eller icke består. Det vill säga antingen är sant eller falskt. Detta innebär då att *alla* satser som i princip genom analys kan nå sin grundnivå, måste vara antingen sanna eller falska. Sanningsvärdet hos den språkliga satsen bestäms därför av sanningsvärdena hos de grundläggande elementarsatserna.⁴⁴ Genom uppställandet av så kallade sanningsvärdestabeller kan man då få fram sanningsvillkoren för satserna ifråga.⁴⁵ Genom denna teknik kan då även meningen hos de satser som i princip kan reduceras till elementarsatser prövas. Är då inte det sistnämnda en motsägelse? Är inte elementarsatser per definition meningsfulla? Jo, förvisso. Här pekar dock Wittgenstein på vad han kallar ”två ytterlighetsfall”, nämligen *tautologier* och *kontradiktioner*. Det finns med andra ord sanningsfunktioner av elementarsatser som saknar mening. Tautologin kan beskrivas som $p \vee \neg p$. Detta innebär att vid en prövning av sanningsvillkoren hos sanningsfunktionen som i grunden är uppbyggd av elementarsatser, så visar det sig att ”...satsen är sann för elementarsatsernas samtliga sanningsmöjligheter.”⁴⁶ Satsen ”det regnar eller det regnar inte” säger således ingenting om verkligheten. Kontradiktionen å sin sida kan beskrivas som $p \wedge \neg p$. Detta innebär då att satsen är ”...falsk för samtliga sanningsmöjligheter...”⁴⁷ Dessa båda typer av satser visar då enligt Wittgenstein att de ingenting säger. På grund av detta är de inga genuina satser, inga ”egentliga satser”. Man kan kanske som Fann uttrycker det kalla dem för ”vanartade satser”.⁴⁸ Wittgenstein säger: ”Tautologins sanning är säker, satsens [genuin sats; min anm.] möj-

⁴⁴ Fann, 1993, s. 29; von Wright, 1996, s. 92.

⁴⁵ Fann, 1993, s. 29; Malcolm, 1967, Volume 8, s. 332; Wittgenstein, 1921/1997, 4.31, s. 71.

⁴⁶ Wittgenstein, 1921/1997, 4.46, s. 74. Se förövrigt 4.461-4.464, s. 74f; Fann, 1993, s. 29f; Malcolm, 1967, Volume 8, s. 332f.

⁴⁷ Wittgenstein, 1921/1997, 4.46, s. 74.

⁴⁸ Fann, 1993, s. 30; Hacker, 1997a, s. 32; Malcolm, 1967, Volume 8, s. 332f.

lig, kontradiktionens omöjlig...⁴⁹ Således saknar dessa två ”ytterlighetsfall” den ovan nämnda bipolaritetens möjlighet. Även om tautologin och kontradiktionen saknar mening, så är de enligt Wittgenstein ej nonsenssatser. ”Tautologin och kontradiktionen är emellertid icke nonsens. De tillhör symboliken på ungefär samma sätt som ’0’ tillhör aritmetikens symbolik.”⁵⁰ Beträffande tautologier, så menar Wittgenstein att logikens satser är uttryck för detta. Logikens satser, som är tautologier, säger ingenting om verkligheten och är så kallade analytiska satser. De är med andra ord nödvändigt sanna och därmed också innehållslösa. Han säger: ”Logikens satser demonstrerar satsers logiska egenskaper genom att förknippa dem till intetsägande satser. Denna metod kunde man också kalla en nollmetod. Den logiska satsen skapar jämvikt mellan satser, och av jämviktstillståndet framgår då hur satserna ifråga måste vara logiskt beskaffade.”⁵¹ Enligt *Tractatus* finns det då två typer av sanningar. Å ena sidan de tautologiska sanningarna som är nödvändigt sanna och å andra sidan de satser som inte bara säger något om verkligheten, utan också överensstämmer med den (kontingent sanna).⁵²

Enligt Wittgenstein själv så kan meningen med *Tractatus* formuleras med följande ord: ”Vad som alls låter sig sägas, kan sägas klart; och vad man icke kan tala om, därom måste man tiga.”⁵³ Det är med andra ord fråga om en gränsdragning och denna gränsdragning görs i språket. Russell å sin sida skriver i sitt förord till *Tractatus* att Wittgenstein i sitt arbete är fokuserad på de villkor som måste uppfyllas för ett logiskt perfekt

⁴⁹ Wittgenstein, 1921/1997, 4.464, s. 75.

⁵⁰ Ibid., 4.4611, s. 74.

⁵¹ Ibid., 6.121, s. 108. Se också 6.1-6.11, s. 105. Se dessutom von Wright, 1996, s. 135f beträffande sanningen hos logikens och matematikens satser. Han säger bl a att de ”...äro visserligen a priori. Men deras satser äro strängt taget inte »sanna ». Utan de äro oberoende av sant och falskt. De »stå över » det verkliga.” (s. 135)

⁵² Wedberg, 1962/1997. Inledning. I: L. Wittgenstein, 1921/1997, *Tractatus logico-philosophicus*. s. 29.

⁵³ Wittgenstein, 1921/1997, s. 37.

språk.⁵⁴ Det är känt att Wittgenstein inte gillade Russells förord och också försökte få boken utgiven utan detsamma. Detta missnöje skulle då bottna i den programförklaring Russell anger.⁵⁵ Wittgenstein delar Russells åsikt att ”den på ytan” logiska formen hos en sats inte behöver överensstämma med satsens verkliga logiska form. Detta innebär dock inte att Wittgenstein avfärdar det naturliga, alldagliga språket som bristfälligt eller otillräckligt. I själva verket menar han att satserna i vårt vardagliga språk är ”...logiskt fullkomligt i sin ordning just sådana som de är...⁵⁶ Denna slutsats har då sin grund i Wittgensteins fokusering på *mening*. Detta innebär att meningsfulla satser är i god logisk ordning. Om en sats inte uppfyller kravet på mening, så är det endast fråga om meningslösa tecken. Glock säger följande beträffande detta:

For Wittgenstein, natural languages disguise their logical form under their grammatical surface, but they are not logically defective. For logic is a condition of sense, and natural languages are capable of expressing every sense. Function-theoretic logic does not provide an ideal language, as Frege and Russell had it, but an ideal notation /.../ It serves to bring out the hidden logical structure which natural language possessed all along.⁵⁷

Om nu en huvudpunkt i *Tractatus* är att dra gränsen mellan det sägbara och det osägbara, vad innebär då dessa båda områden? Till det sägbara hör de meningsfulla satserna, de genuina satserna. Dessa satser är empiriska och kännetecknas därmed av att de är

⁵⁴ Russell, 1922/2000. Introduction. I: L. Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*. s. ix.

⁵⁵ Fann, 1993, s. 20; Hacker, 1997a, s. 16f; Hacker, 1997b. *Wittgensteins place in twentieth-century analytic philosophy*. s. 26f; Ishiguro, 2001. The So-called Picture Theory: Language and the World in *Tractatus Logico-Philosophicus*. I: H-J Glock, (red.), *Wittgenstein – A critical reader*. s. 28; Malcolm, 1967, Volume 8, s. 332.

⁵⁶ Wittgenstein, 1921/1997, 5.5563, s. 101. Se också Wittgenstein, 1921/1997, 4.0031, s. 56; Hacker, 1997a, s. 29f.

⁵⁷ Glock, 2001. The Development of Wittgenstein's Philosophy. I: H-J Glock, (red.), *Wittgenstein – A critical reader*. s. 9f. Se också Hacker, 1997a, s. 29f; Hacker, 1997b, s. 26f; Wittgenstein, 1921/1997, 3.323-3.325, 4.002, 4.0031 och 5.5563, s. 51f, 55f och 101.

kontingenta. De är med andra ord bilder av möjliga saklägen.⁵⁸ Genom denna avgränsning av det sägbara, så markeras också vad som tillhör det osägbara. Att försöka formulera satser som går utöver de ovan nämnda meningsfulla satserna, är att gå över gränsen för det möjliga. Detta uttrycks av Wittgenstein då han diskuterar filosofin kontra naturvetenskapens satser. Han säger bland annat följande: ”Den riktiga metoden i filosofin vore egentligen denna: Att icke säga något annat än vad som låter sig sägas, alltså satser i naturvetenskapen...”⁵⁹ Wittgenstein konstaterar vidare att gränserna för mitt språk också är gränserna för min värld. Detta innebär att icke genuina satser söker gå bortom världens gräns. Dessa satser saknar således mening och betraktats som nonsens.⁶⁰

I *Tractatus* diskuteras flera aspekter utifrån det osägbaras perspektiv. Wittgenstein säger att hos bilden och det avbildade måste finnas något identiskt. För att bilden på ett riktigt sätt ska kunna avbilda verkligheten, så måste de (bild och verklighet) ha samma avbildningsform, logiska form. Wittgenstein menar då att bilden avbildar verkligheten, men den kan inte avbilda sin egen avbildningsform, det vill säga det som den har gemensamt med verkligheten. Den kan endast uppvisa den. Han säger följande beträffande satser: ”Satsen kan ej framställa den logiska formen, denna avspeglar sig i satsen. Det som speglas i språket, kan icke framställas. Det som uttrycks i språket kan vi icke uttrycka genom detta. Satsen *visar* verklighetens logiska form. Den uppvisar den.”⁶¹ För att kunna avbilda den logiska formen, så skulle det krävas att man kunde ställa sig utanför logiken och därmed också ställa sig utanför världen. Detta gränsöverskridande

⁵⁸ Se exempelvis Hacker, 1997a, s. 18.

⁵⁹ Wittgenstein, 1921/1997, 6.53, s. 122. Se också Hacker, 1997a, s. 23.

⁶⁰ Wittgenstein, 1921/1997, 5.6, s. 101. Se också 6.53-6.54, s. 122 där Wittgenstein beskriver sina egna satser i *Tractatus*, som överskrider gränsen för det som kan sägas, för nonsens. Se även Hacker, 1997a, s. 22ff.

⁶¹ Wittgenstein, 1921/1997, 4.121, s. 64. Se också 2.16-2.174, 4.12 och 4.1212, s. 44 och 64; Malcolm, 1967, Volume 8, s. 330.

giken och därmed också ställa sig utanför världen. Detta gränsöverskridande är då givetvis omöjligt.⁶²

Andra exempel på aspekter som omnämns beträffande det osägbara är det metafysiska subjektet, etiken, estetiken och tal om Gud.⁶³ Malcolm gör i detta sammanhang följande kommentar: "Although one cannot *say* anything on these metaphysical topics included in the mystical, this is not because they are absurd but because they lie beyond the reach of language."⁶⁴ Med andra ord, även om dessa aspekter ligger utanför det sägbaras område, så innebär det inte att de inte skulle ha någon betydelse. Det som inte kan sägas kan visa sig. Wittgenstein säger: "Det utsägliga finns visserligen. Detta *visar* sig, det är det mystiska."⁶⁵ Avslutningsvis kan då konstateras att *Tractatus* i sig själv innehåller en mängd satser, påståenden, som faller under begreppet nonsens. Detta uttrycker Wittgenstein själv med all önskvärd tydlighet i sitt avslutningsord. När han tidigare diskuterar filosofins uppgift så säger han att den ska syfta till logisk klarhet och förtydligande. Dess roll är med andra ord att vara en aktivitet och ej något som skapar och formulerar teorier. Det som det nu gäller att kunna förstå är den paradoxala situation som uppstår mellan vad som förkunnas respektive praktiseras i *Tractatus*. Syftet med bokens pseudosatser är då enligt Wittgenstein att vara likt en stege med vars hjälp man når insikt och klarhet, en rätt förståelse av världen. När denna insikt nåtts så är stegen överflödig.⁶⁶

⁶² Wittgenstein, 1921/1997, 4.12, s. 64. Se också Hintikka M. & Hintikka J., 1989, s. 1-11.

⁶³ Ibid., 5.63-5.641 och 6.41-6.521, s. 102f och 119ff.

⁶⁴ Malcolm, 1967, Volume 8, s. 333.

⁶⁵ Wittgenstein, 1921/1997, 6.522, s. 122.

⁶⁶ Ibid., 4.112 och 6.54, s. 63 och 122; Hacker, 1997a, s. 24-27.

2.3 Filosofiska undersökningar

”Wittgenstein’s *Philosophical Investigations* is concerned with two principal topics: the philosophy of language and philosophical psychology.”⁶⁷ Med de orden inleder Marie McGinn första kapitlet i sin bok *Wittgenstein and the Philosophical Investigations*. Att detta påstående inte är helt gripet ur luften bekräftas också av Wittgensteins egna ord då han i inledningsorden till *Filosofiska undersökningar* säger följande: ”I det följande offentliggör jag tankar, utfällningen av filosofiska undersökningar som sysselsatt mig under de sista sexton åren. De gäller många frågor: begreppen betydelse, förståelse, sats och logik, matematikens grundvalar, medvetandetillstånden och annat.”⁶⁸ Som kommer att framgå av denna uppsats, så är frågan om möjligheten till ett privat språk ett område som anknyter till flera av dessa av Wittgenstein nämnda aspekterna.

Relationen mellan *Tractatus* och *Filosofiska undersökningar* – eller mellan den tidige och senare Wittgenstein – innebär både kontinuitet och uppgörelse. Inledningsvis kan här sägas att McDonough uttrycker något centralt då han säger att relationen mellan den tidige och senare Wittgenstein utmärks av en övergång från ett analytiskt, atomistiskt perspektiv till ett holistiskt.⁶⁹ Hur tar då både denna kontinuitet och uppgörelse sig uttryck beträffande språket och filosofin? Samtidigt som båda skrifterna fokuserar på språket, så innebär enligt von Wright den sistnämnda en uppgörelse med tankarna ”...om språket som bild, om den meningsfulla satsen som sanningsfunktion av elementarsatser, ävensom läran om »det osägbara ».”⁷⁰ Enligt *Tractatus* så finns det ”...en

⁶⁷ McGinn, M., 1997. *Wittgenstein and the Philosophical Investigations*. s. 9.

⁶⁸ Wittgenstein, 1953/1998, s. 7.

⁶⁹ McDonough, R., 2004. Wittgenstein, German Organicism, Chaos, and the Center of Life. I: *Journal of the History of Philosophy*, vol. 42, no. 3, s. 307.

⁷⁰ von Wright, 1996, s. 201

och endast en fullständig analys av satsen.”⁷¹ Som framgått av det tidigare sagda så leder en sådan analys till de slutliga elementarsatserna. Detta innebär då att satsen har en bestämd mening.⁷² Denna tanke beskriver nu Wittgenstein i *Filosofiska undersökningar* som en felaktig fordran. En fordran som innebär ett hinder för klarsynthet. Den är att betrakta som ett par glasögon på vår näsa genom vilka vi med nödvändighet ser – och menar han – tanken att ta av dem föresvävar oss inte.⁷³

Precis som Fann betonar så lyfter den senare Wittgenstein i stället fram språkets pragmatiska och sociala natur. Detta kommer då till uttryck bland annat i diskussionerna om ords betydelse och om regelföljande.⁷⁴ Den utpekande, ostensiva utläringen av språket är således enligt den senare Wittgenstein alltför begränsad. Den hör, menar han, ”...hemma i en primitiv föreställning om det sätt varpå språket fungerar.”⁷⁵ Att Wittgenstein betraktar detta som ett primitivt språk innebär inte att han negligerar dess betydelse. Snarare är det fråga om ett alltför begränsat sätt att betrakta språket på. *Filosofiska undersökningar* inleds med ett citat av kyrkofadern Augustinus där denne enligt Wittgenstein ger uttryck för en bild av språkets väsen där vi ”...hittar rötterna till idén: varje ord har en betydelse. Denna betydelse är tillordnad till ordet. Den är det föremål som ordet står för.”⁷⁶ Wittgenstein betonar då att denna augustinska språkuppfattning inte ger en rättvis bild av språkets mångfacetterade karaktär. Två saker kan bland annat här nämnas: För det första så konstaterar Wittgenstein att alla ord inte är uttryck för föremål och passar därför inte in i tanken om ostensivt utpekande. Den augustinska språkuppfattningen gör då ingen åtskillnad mellan olika typer av ord. Den lämpar sig

⁷¹ Wittgenstein, 1921/1997, 3.25, s. 49.

⁷² Ibid., 3.251, s. 49.

⁷³ Ibid., §§ 99-107, s. 57-59. Se också Fann, 1993, s. 63-65.

⁷⁴ Fann, 1993, kapitel 7-8, s. 70-86.

⁷⁵ Wittgenstein, 1953/1998, § 2, s. 12. Se förövrigt hela diskussionen på s. 11-16.

⁷⁶ Ibid., § 1, s. 11.

då "...närmast på substantiv som `bord´, `stol´, `bröd´ och på personnamn, först i andra hand på namnen på vissa aktiviteter och egenskaper, och sedan på de övriga slagen av ord som på något som det nog skall lyckas att komma till rätta med."⁷⁷ Hur ska man exempelvis tillämpa den ostensiva utläringen på ord som `aj´, `hjälp´ med flera?⁷⁸ För det andra så visar Wittgenstein på att den ostensiva utläringen inte "hänger fritt i luften" utan får sin betydelse av att man redan vet något. Med andra ord så förutsätter en rätt förståelse av ett ord då det utpekats och samtidigt uttalas, en annan tidigare typ av förståelse. Detta innebär då att inlärandet av begrepp genom ostensivt utpekande förutsätter förståelsen av det sammanhang vari ordet hör hemma. Den ostensiva utläringen måste med andra ord knytas till som Wittgenstein säger: "...en bestämd form av undervisning. Tillsammans med en annan undervisning skulle samma ostensiva utläring av orden ha åstadkommit en helt annan förståelse."⁷⁹ Detta innebär då att i stället för att framhålla att varje ord har en bestämd betydelse, så betonas i stället ordets användning. "...Ett ords betydelse är dess användning i språket..."⁸⁰ Fann uttrycker det så att det hos den senare Wittgenstein framträder en uppfattningen om språket som kan beskrivas som instrumentalistisk, pragmatisk. Wittgenstein menar således att satser skall betraktas som instrument och frågan om deras mening är kopplad till deras användning. Utifrån detta perspektiv säger Wittgenstein bland annat "Fråga dig: Vid vilket tillfälle, i vilket syfte, säger vi det? Vilka handlingssätt beledsagar dessa ord? (Tänk på hälsandet!) I vilka scener används de; och till vad?"⁸¹

⁷⁷ Ibid

⁷⁸ Ibid., § 27, s. 22f.

⁷⁹ Ibid., § 6, s. 13. Betydelsen av relationen förståelse och sammanhang uttrycks i denna paragraf då Wittgenstein tar exemplet med stängen och hävarmen. Han säger: "När jag förbinder stängen med hävarmen, så sätter jag bromsen i stånd." - Ja, här hela den övriga mekanismen är given. Endast inom denna är hävarmen en bromsarm; och lösgjord från sin stödjepunkt är den inte ens en hävarm utan kan vara allt möjligt eller ingenting." Se också § 30, s. 24f. Se även Fann, 1993, s. 72f.

⁸⁰ Wittgenstein, 1953/1998, § 43, s. 31.

⁸¹ Ibid., § 489, s. 158. Se också § 421, s. 146; Fann, 1993, s. 76f.

Som framgår av det som nu sagts så hör språkets pragmatiska natur samman med dess sociala natur. Ords mening, deras betydelse är alltså kopplade till deras användning som då är relaterat till sammanhang. Wittgenstein använder här begreppen *språkspel* och *livsform*. Han säger: "...Ordet 'språkspel' är här avsett att framhäva att *talandet* av språket är en del av en aktivitet eller av en livsform..."⁸² Gunnar Fredriksson formulerar tanken med språkspel på följande sätt:

För Wittgenstein är språkspel en regelföljande aktivitet i ett socialt sammanhang, där också ickespråkliga aktiviteter spelar med. Språkspel har med sociala vanor att göra, gemensamma kulturer, ett kollektivt accepterande av vissa regler, förståelse inom olika diskurser: de visar hur vi hör ihop.⁸³

När Wittgenstein betonar språkets sociala natur använder han sig av ord som att följa regler, sedvänjor och praxis. Tanken är då att man visar att man hör hemma i ett språkspel genom att använda språket, följa reglerna, sedvänjorna, på ett för språkspellet ifråga riktigt sätt.⁸⁴ Detta innebär då att Wittgenstein, som jag uppfattar det, inte längre uppfattar frågan om gränsdragningen mellan det sägbara och det osägbara som särskilt intressant och meningsfull. Inget sätt att tala kan avfärdas. Det är språkspellet ifråga som avgör relevansen i det som sägs. Om den tidige Wittgenstein betonat språkets gräns, så betonar den senare Wittgenstein "språkets gränser". Det vill säga varje språkspel har sina gränser. Detta innebär då att det inte finns några absoluta kriterier beträffande meningsfullhet och nonsens. "Där vi säger 'Detta ger ingen mening' menar vi alltid 'Detta är nonsens i detta speciella [språk-] spel'"⁸⁵ Finns det då någon gemensam beskrivning,

⁸² Wittgenstein, 1953/1998, § 23, s. 21.

⁸³ Fredriksson, 1997. *Wittgenstein*. s. 218f.

⁸⁴ Wittgenstein, 1953/1998, §§ 199 och 202, s. 95-97.

⁸⁵ Fann, 1993, s. 88. Citatet är hämtat från G. E., Moore, "Wittgenstein's Lectures in 1930-33", (London, 1959, s. 273). Se också Wittgenstein 1953/1998, § 119, s. 61.

definition, som kan läggas på samtliga språkspel och hur många språkspel finns det? På den första frågan svarar Wittgenstein nej. Det som finns är vad han kallar familjelikhet, det vill säga ett släktskap. Det är här fråga om ett komplicerat nät av likheter som överlappar och korsar varandra.⁸⁶ von Wright menar att begreppet familjelikhet tillsammans med begreppet språkspel kanske är de viktigaste begreppen i den senare Wittgensteins tänkande. Wittgensteins tankar omkring familjelikhet framstår som en kritik emot en djup rotad tradition inom filosofin, nämligen sökandet efter det allmänna, sökandet efter ett begrepps väsen. Ett sådant sökande innebär då enligt von Wright ett jagande efter en chimär.⁸⁷ Beträffande den andra frågan ovan så är det enligt Wittgenstein fråga om ett oräkneligt antal. Dessa är inte en gång för alla givna. Här är det hela tiden fråga om en rörelse, om förändring och utveckling. Nya språkspel uppstår, andra försvinner eller faller i glömska.⁸⁸

När det då gäller synen på filosofin, så betonar von Wright å ena sidan att inställningen till filosofin som en aktivitet – det vill säga inte fråga om doktrin – och som språkkritik, är densamma hos både den tidige och senare Wittgenstein.⁸⁹ Å andra sidan menar han att Wittgensteins syn på de filosofiska problemen skiljer sig åt. Hos den senare Wittgenstein beror de filosofiska problemen på språklig förvirring. Denna förvirring har som jag uppfattar det sin grund i att vi enligt Wittgenstein "...inte *överblickar* användningen av våra ord."⁹⁰ Enligt von Wright så finner vi inte denna inställning i Wittgensteins tidigare skrifter. Här handlar de filosofiska problemen om "...ett missförstånd av ('den sanna')

⁸⁶ Wittgenstein, 1953/1998, §§ 65-67, s. 42-44.

⁸⁷ von Wright, 1996, s. 209-213. Se också Svendsen, 2005, *Vad är filosofi*. s. 18.

⁸⁸ Wittgenstein, 1953/1998, § 23, s. 21.

⁸⁹ von Wright, 1992. Wittgenstein och det tjugonde århundradet. I: L. Hertzberg, (red.), *Essäer om Wittgenstein*. s. 287. Se också Wittgenstein, 1921/1997, s. 37, 4.002-4.0031 och 4.112, s. 55f och 63; Wittgenstein, 1953/1998, § 109, s. 60.

⁹⁰ Wittgenstein, 1953/1998, § 122, s. 62; von Wright, 1992, s. 287f.

logiken i vårt språk...”⁹¹ Beträffande den senare Wittgenstein tänkande kan då också i detta sammanhang som exempel anknytas till diskussionen ovan beträffande begreppet familjelikheter och sökandet efter ett begrepps väsen. När det gäller filosofin säger von Wright här att dess roll är rent beskrivande. Det handlar om (som tidigare nämnts) att få problemen att upplösas, försvinna. Detta sker då genom ”...en översiktlig framställning av en begreppshärva, vars oöversiktlighet förledde oss att fråga: vad är egentligen detta – konsten, språket, staten, rätten, osv.?”⁹² I sin bok *Wittgenstein and the Philosophical Investigations*, säger Marie McGinn att Wittgenstein här betonar att problemen inom filosofin har sin grund i att vi missförstår språklogiken.⁹³ Detta kan ju då se ut som ett motsägande av von Wrights åsikt ovan. Min slutsats är dock att von Wright här betonar ”den sanna” logiken, det vill säga att det finns en slutgiltig analys, eller som Wittgenstein själv säger ”...en sista analys av våra språkformer...”⁹⁴ McGinn å sin sida betonar att missförståndet av språklogiken innebär att inte förstå hur språket arbetar. Hon pekar på att Wittgenstein betraktar sitt arbete att undanröja problem och missförstånd som ett arbete av grammatisk art. Wittgensteins använder här begreppet *grammatisk* på ett icke traditionellt sätt enligt McGinn. Hon säger: ”...Wittgenstein’s use of the concept of ‘grammar’ is, to this extent, different from the traditional one. His use of the concept of ‘grammar’ relates, not to language considered as a system of signs, but to our use of words, to the structure of our *practice of using* language.”⁹⁵ Detta innebär då att de så kallade filosofiska problemen upplöses genom en rätt förståelse av språket. För Wittgenstein handlar det om att behandla de filosofiska frågorna som sjukdomar. Genom att bringa klarhet i det oklara och förvirrade kan dessa avlägsnas. Det är fråga om

⁹¹ von Wright, 1992, s. 287.

⁹² von Wright, 1996, s. 213.

⁹³ McGinn, M., 1997, 12.

⁹⁴ Wittgenstein, 1953/1998, § 91, s. 55.

⁹⁵ McGinn, M., 1997, s. 14. Se även s. 12ff. Dessutom Wittgenstein, 1953/1998, §§ 90, 93, 108 och 109, s. 55f och 59f.

en terapeutisk verksamhet.⁹⁶ Som McGinn också påpekar, så är Wittgenstein väl medveten om den otillfredsställelse och frustration som hans åsikter skapar. Tanken att lämna försöken till *förklaring* och i stället fokusera på *beskrivning* skapar ett motstånd hos oss. Vi vill så gärna förklara exempelvis språket, de mentala tillstånden. Men all förklaring måste här bort. I stället handlar det om att beskriva det som redan ligger i öppen dager. Det handlar här om en som McGinn säger, attitydförändring. Hon säger:

What we really need is to turn our whole enquiry round and concern ourselves, not with explanation or theory construction, but with description. The nature of the phenomena which constitute our world is not something that we discover by 'digging', but is something that is revealed in 'the kind of statement we make about phenomena', by the distinctive forms of linguistic usage which characterize the different regions of our language.⁹⁷

Det handlar alltså inte från Wittgensteins sida om att lägga fram nya teorier och förklaringar. I stället är det fråga om ett annat sätt att tänka. Det som kännetecknar det vetenskapliga tänkandet är just förklaring och teoretiserande. Det vi möter hos Wittgenstein är ett tänkande som enligt von Wright inte har sin förebild i detta vetenskapliga synsätt. Filosofins förvirring ligger i att den just varit upptagen med teorier, förklaring och försöket att för våra trosföreställningar skapa en grundval. Detta behöver inte innebära att filosofin intar en generell fientlig inställning till vetenskapen. Det von Wright i stället betonar är att filosofin "...intar en kritisk och t.o.m. fientlig attityd till vetenskapens inflytande utanför dess egen sfär – och i synnerhet på filosofiskt tänkande. Häri går den tvärt emot en intellektuell huvudströmning i vårt sekel."⁹⁸

⁹⁶ Wittgenstein, 1953/1998, §§ 133, 255. Se exempelvis Hacker, 2001, s. 336-338. "Philosophy is a set of therapies (PI §133) for diseases of the intellect." (s. 337).

⁹⁷ McGinn, M., 1997, s. 19. Se förövrigt s. 12-19.

⁹⁸ von Wright, 1992. s. 288.

Avslutningsvis kan då sägas att filosofins strikt beskrivande roll hos den senare Wittgenstein, skiljer sig i några viktiga avseenden från stora delar av filosofin efter Kant och den vi också möter hos den tidige Wittgenstein i *Tractatus*. Den är enligt von Wright varken transcendentalistisk eller essentialistisk. Detta innebär att här frågas inte efter de transcendentala villkoren för att ett språk om världen ska vara möjligt. Den besvarar inte heller "...frågor om begreppens väsen, - t.ex. vad tänkande, eller sanning, eller logisk nödvändighet är."⁹⁹ Beskrivningen syftar i stället till förståelsen av språket med dess begrepp i den faktiska kommunikationen.¹⁰⁰ Utan att här utveckla detta ytterligare, kan ändå frågan ställas huruvida von Wrights åsikt ovan beträffande transcendentala villkor är korrekt. Kan inte den senare Wittgensteins tankar om språkspel, livsform, också tolkas utifrån ett transcendentalistiskt perspektiv?¹⁰¹

2.3.1 Privatspråksargumentet

Syftet med detta avsnitt är att försöka ge en översiktlig beskrivning av det så kallade privatspråksargumentet. Detta är givetvis problematiskt då man som alltid måste göra val och tolkningar. Det är dock viktigt att redan från början på nytt igen betona två saker: För det första så nämner aldrig Wittgenstein begreppet privatspråksargument. Det är en efterhandskonstruktion som ger intryck av att Wittgenstein här formulerar ett tydligt och klart argument. För det andra så är inte *Filosofiska undersökningar* upplagd på det viset att tydliga argument och slutsatser presenteras. Det är inte heller hans avsikt att presentera teorier.¹⁰² Detta innebär då att det är problematiskt att klart och tydligt utmejsla av-

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ För vidare läsning, se här exempelvis Garver, N., 1994, *This Complicated Form of Life: Essays on Wittgenstein*. Beträffande frågan om "väsen". Se exempelvis § 371 och följande i *Filosofiska undersökningar*, s. 135. Hur ska Wittgensteins ord om "väsen" tolkas här i relation till det tidigare sagda?

¹⁰² Hacker, 1997b, s. 130; McGinn, M., 1997, s. 9f; Pears, 1998. Wittgenstein. I: N. Bunnin & E. P. Tsui-James, (red:er), *The Blackwell Companion to Philosophy*. s. 692; Wittgenstein, 1953/1998, § 109, s. 59f;

snittet/avsnitten där Wittgenstein behandlar frågorna beträffande möjligheten till ett privat språk. *Filosofiska undersökningar* har, som också von Wright påpekar, en holistisk karaktär. Detta innebär att enskilda avsnitt inte bara hör samman med det närmast föregående och det närmast följande. I stället kan det relateras till spridda avsnitt i boken som helhet.¹⁰³ Lübcke (red.) säger att enigheten bland wittgensteintolkare är stor beträffande förståelsen av Wittgensteins ”tes” om möjligheten till ett privat språk. Även om denna ”tes” inte är precis formulerad, så är de flesta överens om att Wittgenstein menar att ett privat språk inte är möjligt.¹⁰⁴ Ett privat språk innebär då för Wittgenstein följande: ”Orden i detta språk skall referera sig till det som endast den talande kan veta något om, hans omedelbara, privata förnimmelser. En annan kan alltså inte förstå detta språk.”¹⁰⁵ Om nu enigheten i det nu nämnda är stor, så är dock oenigheten desto större beträffande var och vad i *Filosofiska undersökningar* som berör detta ”argument”. Lübcke (red.) pekar här på fyra olika synsätt beträffande detta: För det första så finns det de som menar att ”argumentet” berör avsnittet från § 243 och ungefär fram till och med § 431 där Wittgenstein diskuterar frågan om inre tillstånd. Andra menar att Wittgenstein framför sitt ”argument” med början i § 243 till och med cirka § 322. Här är då fokus på förnimmelser som smärta. För det tredje så är det en vanlig uppfattning att i alla snävaste bemärkelse placera ”argumentet” till endast § 258. Här möter vi Wittgensteins diskussion om att föra dagbok över vissa återkommande förnimmelser. Det fjärde

von Wright, 1996, s. 203ff. I sitt förord till *Filosofiska undersökningar* (1953/1998, s. 7) säger Wittgenstein följande beträffande sin metod: ”Vad som föreföll mig väsentligt var att tankarna där skulle fortskrida från den ena frågan till den andra i en naturlig och sammanhängande följd. Efter många misslyckade försök att sammansvetsa mina resultat till en sådan helhet insåg jag att detta aldrig skulle lyckas. Att det bästa jag kunde skriva alltid skulle förbli filosofiska anmärkningar att mina tankar snabbt förlamades när jag försökte tvinga dem i en bestämd riktning mot deras naturliga böjelse. – Och detta hängde ju ihop med undersökningens egen natur. Ty den tvingar oss att kors och tvärs, i alla riktningar, genomresa ett vidsträckt tankeområde. – De filosofiska anmärkningarna i denna bok är så att säga en samling landskaps-skisser, som har tillkommit under dessa långa och invecklade resor. Om och om igen har jag från skilda håll kommit tillbaka till samma punkter, eller nästan samma, och nya skisser har uppstått.”

¹⁰³ von Wright, 1996, s. 203.

¹⁰⁴ Lübcke (red.), 1991, s. 445f ”privatspråksargumentet”.

¹⁰⁵ Wittgenstein, 1953/1998, § 243, s. 105.

och sista synsättet som Lübcke (red.) nämner är att ”privatspråksargumentet” överhuvudtaget inte kan placeras på någon bestämd plats i *Filosofiska undersökningar*. Visserligen framstår § 258 som central, men det är boken i sin helhet som man bör ta hänsyn till. Detta sistnämnda synsätt är då vanligt bland nutida uttolkare. Detta understryks ju även av det som sagts ovan beträffande Wittgensteins sätt att skriva och den därmed sammanhängande holistiska karaktären på verket.¹⁰⁶ Områden i *Filosofiska undersökningar* som relaterar till detta ”argument”, är som jag ser det bland annat den inledande diskussionen om ostensiv utläring och begreppet språkspel (cirka § 1-89) samt diskussionen om regler och regelföljande (§§ 138-242).¹⁰⁷

Många kommentatorer är överens om att Wittgenstein med sin diskussion om möjligheten till ett privat språk, vill göra upp med den cartesianska traditionen, med dess distinktion mellan det inre och yttre. Det inre representeras här av medvetandet som den enskilda individen har direkt och privilegierad tillgång till. Det yttre står för kroppen, den externa verkligheten som vi endast indirekt kan härleda. Jag kan missta mig beträffande den externa verkligheten men ej beträffande mina inre förmimmelser.¹⁰⁸ Denna distinktion har varit ett ständigt återkommande tema, för att inte säga ett dominerande tema inom den filosofiska diskussionen alltsedan Descartes’ dagar.¹⁰⁹ Wittgensteins ”privatspråksargument” är enligt Fredriksson riktat mot den kunskapsteoretiska tradition vi möter både hos rationalismen och empirismen.¹¹⁰ I detta sammanhang så ser vi hos Wittgenstein vad vi skulle kunna kalla en ”antifundamentalistisk” (anti-foundationalism)

¹⁰⁶ Lübcke, (red.), 1991, s. 446 ”privatspråksargumentet”.

¹⁰⁷ Se exempelvis Candlish, 1998. Private language argument. I: E. Craig, (red.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Volume 7, s. 695 ”Private language argument” (The nature of the argument).

¹⁰⁸ Glock, 2001, s. 20. Se också Churchland, 1996. *Matter and consciousness*. s. 75; Candlish, 1998, s. 695 ”Private language argument” (The significance of the argument).

¹⁰⁹ Se exempelvis Hacker, 1997b, s. 130f; Searle, 1998, s. 20f.

¹¹⁰ Fredriksson, 1997, s. 222f.

inställning. I den andra delen av *Vår tids filosofi* sägs det att filosofin enligt Wittgenstein ej kan skapa en grundval varken för kunskapen eller vetenskaperna. På detta viset skiljer han sig då både från den traditionella rationalismen och empirismen.¹¹¹ Detta innebär alltså då en kritik av idén om en säker privilegierad grundval, grundad på de egna (privata) psykiska förnimmelserna, det så kallat ”omedelbart givna”. Tanken om ”det omedelbart givna” skulle dels vara ett svar på skepticisomens kritik av någon säker och otvivelaktig kunskap och dels utgöra själva grundvalen för vår kunskap om verkligheten. I den rationalistiska traditionen hade Descartes genom sin tes ”Cogito ergo sum” velat visa på den säkra grundval som ej kan betvivlas. Den empiristiska traditionen betonade sinnesförnimmelsernas betydelse vilket senare kom att kallas för sinnesdata. Inom den så kallade fenomenalismen kom detta att innebära att allt kan reduceras till sinnesdata, det som i förnimmelsen är omedelbart givet.¹¹² När Glock anknyter till detta så säger han bland annat följande:

In *Philosophical Investigations* Wittgenstein tackles not just specific mental concepts, but also the mind in general. Running through the mainstream of modern philosophy is the idea that a person can be certain about his inner world of subjective experiences, but can at best infer how things are outside him. Subjective experience was conceived not only as the foundation of empirical knowledge, but also as the foundation of language: the meaning of words seems fixed by naming subjective experiences (impressions, sense-data, qualia, preconconceptual contents), for example through inner ostension (“pain” means *this*). Wittgenstein’s famous private-language argument undermines this assumption...¹¹³

¹¹¹ Lübecke, (red.), 1995. *Vår tids filosofi* (del 2). s. 583.

¹¹² Fredriksson, 1997, s. 222f; Lübecke, (red.), 1991, s. 155f ”fenomenalism”, s. 190 ”det givna”. Se också Churchland, 1996, s. 75; Audi, 2003. *Epistemology – a contemporary introduction to the theory of knowledge*. s. 33-46 och 83f (The strong doctrine of privileged access); Rorty, 1980. *Philosophy and the Mirror of Nature*. s. 131-212 beträffande diskussionen om kunskap och ”privileged access”.

¹¹³ Glock, 2001, s. 20. Se exempelvis också Searle, 1998, s. 9f.

Wittgensteins svar gentemot detta traditionella sökande efter grundvalar är då den idé om språkspel som tidigare nämnts. Här fokuseras då på ordens användning i sitt speciella sammanhang. Filosofins uppgift är då att *beskriva* och inte försöka grunda de olika språkspelen, de olika användningarna av språket, på en säker grundval. Det är enligt Wittgenstein, som vi tidigare sett, fråga om en mångfald av språkspel. Detta beskrivande innebär då inte något rättfärdigande av själva den språkliga användningen. Han säger: ”Den [filosofin; min anm.] lämnar allt som det är.”¹¹⁴

Utifrån det som nu sagts så innebär ”privatspråksargumentet” ett försök att tackla två problem. Å ena sidan handlar det om det som Churchland kallar för ”det semantiska problemet” och å andra sidan ”problemet med andra medvetanden”. Det förstnämnda problemet berör frågan om hur våra folkpsykologiska begrepp beträffande inre mentala tillstånd får sin mening. Det sistnämnda problemet handlar om på vilka grunder vi kan anta att andra människor har medvetna tillstånd.¹¹⁵ I den fortsatta diskussionen fokuseras på det ovan kallade semantiska problemet. Som redan då antytts så intar Wittgenstein en kritisk hållning gentemot den traditionella distinktionen mellan det inre och det yttre. Denna cartesianska distinktion tar sig enligt Schroeder olika uttryck. För Descartes innebar den en skarp åtskillnad mellan det inre (immateriella) och det yttre (materiella). Schroeder menar dock att den cartesianska metafysiken är kompatibel med och ännu förekommande bland moderna materialister. Detta då fast man tar avstånd från Descartes’ substansdualism. Det Schroeder då menar lever vidare är uppfattningen att medvetandet är något som är logiskt oberoende av några som helst kroppsliga uttryck.

¹¹⁴ Wittgenstein, 1953/1998, § 124, s. 62. Se också §§ 23-24, 125-133, s. 21f och 63f. Se dessutom Searle, 1998, s. 9 angående ”Wittgenstein’s rejection of foundationalism”.

¹¹⁵ Churchland, 1996, s. 3ff, 51-55 och 67-72.

Denna föreställning benämner han som "the Cartesian picture of the mind".¹¹⁶ Att Wittgenstein intar en skeptisk attityd gentemot denna föreställning innebär inte, som jag ser det, att han förnekar inre upplevelse som sådana. Hela diskussionen från exempelvis § 243 i *Filosofiska undersökningar* handlar om inre förnimmelser. I § 308 säger han bland annat följande: "...Ock så förefaller det som om vi hade förnekat de andliga processerna. Men naturligtvis vill vi inte förneka dem."¹¹⁷ Hintikka, M. och Hintikka, J. uttrycker sig med följande ord: "...*Sensations are private; sensationlanguage cannot be...*"¹¹⁸ De understryker att problemet Wittgenstein i sin "privatspråksargumentering" pekar på är det ovan nämnda semantiska problemet. Det är inte fråga om ett förnekande av inre förnimmelser utan just om hur man överhuvudtaget ska kunna tala om dessa förnimmelser som har en sådan subjektiv och privat karaktär. Vad Wittgenstein i sin argumentering vill enligt Hintikka, M. och Hintikka, J. är att visa på vad som krävs av ett språk för att det ska fungera i detta sammanhang. Problem uppstår när vårt språk beträffande inre förnimmelser grundar sig på en "inkorrekt språkmodell". Vad denna språkmodell innebär återkommer vi strax till.¹¹⁹

Den stora frågan är då som redan antytts hur vi överhuvudtaget ger dessa inre upplevelser mening? Innan detta utvecklas ytterligare, så är det viktigt att säga att Wittgenstein *inte* generellt förnekar möjligheten till ett privat språk som endast en person förstår och kan använda. Detta påstående kan ju då tyckas märkligt mot bakgrund av det som redan sagts. Tanken är dock här som exempelvis både Alston och Glock påpekar, att det som Wittgenstein avvisar är ett privat språk som med *nödvändighet* är privat. Ett privat språk

¹¹⁶ Schroeder, 2001. Private language and private experience. I: H-J Glock, (red.), *Wittgenstein – A critical reader*. s. 174.

¹¹⁷ Wittgenstein, 1953/1998, § 308, s. 120. Se också Lübecke, (red.), 1995, s. 579.

¹¹⁸ Hintikka, M. & Hintikka, J., 1989, s. 250.

¹¹⁹ *Ibid.*, s. 249ff.

som nödvändigtvis inte är privat, kan då vara ett språk som en enskild person konstruerat för eget bruk.¹²⁰ Att det i Wittgensteins diskussion inte är fråga om ett sådant privat språk framgår av det som tidigare nämnts, då han i § 243 säger: ”Nej, det är inte så jag menar. Orden i detta språk skall referera sig till det som *endast* den talande kan veta något om, hans omedelbara, privata förnimmelser. En annan *kan* alltså *inte* förstå detta språk.”¹²¹ Det som då omöjliggör förståelsen av detta sistnämnda ”privata språk”, är att det inte finns några yttre, publika kriterier för hur språket ifråga fungerar och används. Där detta saknas, är det principiellt omöjligt för någon annan att lära sig det.¹²²

Hur får då våra begrepp om mentala förnimmelser sin mening? Wittgensteins ”privatspråksargument” ska ses mot bakgrund av den tidigare nämnda idén om att man i den direkta subjektiva erfarenheten finner en yttersta grundval för den externa verkligheten och för vårt språk. I *Filosofiska undersökningar* inleder Wittgenstein, som vi tidigare noterat, med att diskutera den augustinska språkuppfattningen som enkelt uttryckt bygger på språklig inläring genom ostensivt utpekande. Orden får sin mening genom en utpekande handling. Redan inledningsvis betonar Wittgenstein denna methods otillräcklighet. Visst fungerar den ostensiva metoden i vissa sammanhang men inte överallt och jämt. Detta inte ens i den ”fysiska världen”.¹²³ Den stora frågan blir då om man kan överföra idén om ostensivt utpekande till att gälla de inre mentala tillstånden? Traditionellt sett så använder man sig av så kallade folkpsykologiska begrepp som exempelvis upplevelsen av rött, smärta etcetera. Man har då menat att dessa begrepp refererar till

¹²⁰ Alston, 1996. *The reliability of sense perception*. s. 53f; Glock, 2001, s. 20. Se också Wittgenstein, 1953/1998, § 243, s. 104f; Hintikka, M. & Hintikka, J., 1989, s. 253.

¹²¹ Wittgenstein, 1953/1998, § 243, s. 104f (min kursivering).

¹²² Alston, 1996, s. 54.

¹²³ Wittgenstein, 1953/1998, §§ 1-30, s. 11-25.

individens direkta bekantskap med inre mentala tillstånd, förnimmelser.¹²⁴ Om nu grunden för dessa ords mening är vad de refererar till, det vill säga ytterst något privat, hur blir då ett sådant språk överhuvudtaget möjligt? Pears konstaterar då följande: "The primary target of his [Wittgenstein; min anm.] critique of private language is the sense-datum language that phenomenologists claimed that each of us could set up independently of anything in the physical world and, therefore, in isolation from one another. But the scope of his attack is much wider, because it would show that no mental entity of any kind could ever be reported in such a language."¹²⁵

Wittgenstein diskuterar detta på ett särskilt sätt i det som många anser vara själva den centrala delen i hela hans "argumentation", nämligen § 258. Här möter vi det berömda exemplet med att föra dagbok över inre förnimmelser. Själva tanken är här att föra dagbok över en inre förnimmelse som då och då återkommer. Varje gång förnimmelsten upplevs, så ger han den en beteckning "F". Denna beteckning skall då motsvara en form av ostensivt utpekande om än på det privata planet. Genom detta upprepande av beteckningen "F", motsvarande en viss förnimmelse, så skall detta leda till vad han själv säger "...att jag i framtiden *riktigt* erinrar mig förbindelsen."¹²⁶ Det vill säga förbindelsen mellan beteckningen "F" och upplevelsen som sådan. Problemet är då precis det som också Wittgenstein uttrycker, nämligen att det finns inget kriterium för vad som är *riktigt*. Enligt Wittgenstein är det *riktiga* det som för honom förefaller vara det *riktiga*. Detta får då till konsekvens att man överhuvudtaget inte kan tala om *riktig* tillämp-

¹²⁴ Stich & Rey, 1998. Folk psychology. I: E. Craig, (red.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. s. 686 "Folk psychology". Se också Hamlyn, 1998, s. 319-322 och 336-338 och dennes diskussion om Russell contra Wittgenstein beträffande privata sinnesdata.

¹²⁵ Pears, 1998, s. 693.

¹²⁶ Wittgenstein, 1953/1998, § 258, s. 109.

ning.¹²⁷ Vad blir då resultatet av detta? För det första så innebär det att man i ett sådant exempel inte kan visa på några publika kriterier för det riktiga eller felaktiga användandet av "F". Det blir med andra ord något för andra människor oförståeligt. För det andra så blir beteckningen inte heller förståelig för Wittgenstein själv. För sin egen del har han inte någon möjlighet att avgöra om han använder beteckningen på ett korrekt eller icke korrekt sätt. Tanken om korrekt eller icke korrekt användande blir på detta sätt helt irrelevant.¹²⁸

Detta ostensiva utpekande av förnimmelser är också något som diskuteras i § 293. I detta tankeexperiment som presenteras utgår Wittgenstein ifrån påståendet att man bara utifrån sin egen subjektiva upplevelse vet vad smärta är. Tankeexperimentet ifråga handlar om att var och en av oss har en låda innehållande vad vi alla kallar "en skalbagge". Som enskilda kan vi endast se in i vår egen låda. Detta innebär att vi aldrig kan veta om begreppet "skalbagge" motsvarar samma sak i våra respektive lådor. Det kan ju faktiskt vara fallet att innehållet i lådorna inte alls överensstämmer med varandra. Innehållet i dem kan ju också ständigt förändras. Ja, någon persons låda kanske till och med är tom. På detta viset visar Wittgenstein att tanken om det ostensiva utpekandet av förnimmelser som exempelvis smärta inte är hållbar. Han säger: "...Om man konstruerar grammatiken för uttrycket för en förnimmelse efter mönstret 'föremål och beteckning', då faller föremålet bort ur betraktelsen som irrelevant."¹²⁹ Han konstaterar dock att det är troligt att begreppet "skalbagge" ändå fungerar som begrepp människor emellan.¹³⁰ Användningen av begreppet grundar sig då inte på det ostensiva utpekandet. Vad det i stället handlar om, som jag ser det, är begreppets funktion i en publik kontext, i språkspelet

¹²⁷ Ibid., § 258, s. 109. Se också §§ 259-265.

¹²⁸ Lübecke, (red.), 1995, s. 578.

¹²⁹ Wittgenstein, 1953/1998, § 293, s. 117.

¹³⁰ Ibid.

ifråga. Av det nu sagda har då också framgått vad Hintikka, M. och Hintikka, J. menar med den ”inkorrekt språkmodellen” De säger:

The wrong model is fairly obviously the model of ‘object and *Bezeichnung*’, that is, the model of reference unmediated by any language-game or, as one might say, the model of object and designation. It is a model on which a name refers to its object directly, without the mediation of a public framework.¹³¹

Enligt Wittgenstein så måste alltså ett språk beträffande inre förnimmelser grunda sig på yttre kriterier. Han säger: ”En ‘inre process’ är i behov av yttre kriterier.”¹³² Som tidigare nämnts i samband med diskussionen av § 258, så saknas möjligheten till att avgöra om beteckningen av en inre förnimmelse är korrekt eller inkorrekt. Detta innebär att ett sådant ”privat språk” varken är möjligt för omgivningen eller för individen ifråga att förstå. Med andra ord så är det inte fråga om ett språk överhuvudtaget. För att kunna tala om språk, så måste man relatera det till en regelstyrd verksamhet. Lübcke (red.) säger följande: ”Det är knappast ifrågasatt att man betr. språkanvändning måste kunna skilja mellan att tillämpningen av en term förefaller talaren korrekt och att den faktiskt är korrekt. Saknas grund för tillämpningen av denna distinktion i något fall är det då inte frågan om språklig verksamhet.”¹³³ För Wittgenstein innebär det att regelföljandet är knutet till sedvänjor, praxis. Det är med andra ord knutet till språkspel, livsformer. Att förstå ett språk är att förstå den kontext vari det hör hemma. Förståelsen av språket in-

¹³¹ Hintikka, M. & Hintikka, J., 1989, s. 254. Jfr diskussionen beträffande begreppen *bezeichnen* och *Namen/benennen*. ”...[*bezeichnen*; min anm.] the use of this verb typically suggests that the sign-object relationship he is considering is supposed to be an unmediated, direct two-term relation.” (s. 255). ”...when Wittgenstein wants to speak of the relation of a word to what it represents in neutral terms, which among other possibilities allow the representation to be mediated by a language-game, he typically speaks of names (*Namen*) and naming (*benennen*).” (s. 255)

¹³² Ibid., § 580, s. 176.

¹³³ Lübcke, (red.), 1991, s. 446 ”privatspråksargumentet”.

nebär behärskandet av en teknik. Detta innebär alltså att misstag kan göras och att det är möjligt att avgöra om användningen av språket är korrekt eller inkorrekt.¹³⁴

För att kunna förstå ett språk om inre förnimmelser, så måste vi alltså förstå att dessa begrepp är kopplade till beteendemässiga uttryck vilka är offentliga. Behovet av kriterier betonar just det nödvändiga av ett offentligt sammanhang, en gemensam kontext. Hur skulle vi annars kunna göra tanken om inre förnimmelser begriplig? För att här återknyta till den empiristiska och rationalistiska traditionen, så konstaterar då Hamlyn följande mot bakgrund av det nödvändiga med en publik kontext: ”Det följer att vi inte kan bygga upp vår kunskap om världen med sådana sinnesintryck [privata sinnesintryck; min anm.] som grund. Tillbakavisandet av den tanken medför tillbakavisandet av en lång tradition av empiristiskt tänkande /.../ Detta kastar i sin tur tvivel på hela den cartesianska traditionen enligt vilken ens förståelse av världen måste börja med ens eget fall och ens egna inre processer.”¹³⁵

Utan att utveckla det alltför mycket, vill jag bara i avslutningen av detta kapitel ställa följande fråga: Ska man betrakta Wittgenstein som behaviorist? I *Filosofiska undersökningar* formulerar han själv denna frågeställning med följande ord: ”Är du inte ändå en förklädd behaviorist? Säger du inte ändå i grund och botten att allt utom det mänskliga beteendet är en fiktion?”¹³⁶ Wittgensteins eget svar på detta är: ”Om jag talar om fiktion, så är det om en *grammatisk* fiktion.”¹³⁷ Hur ska man då tolka dessa ord? Som tidigare betonats så innebär syftet med Wittgensteins arbete att upplösa problemen. Enligt Witt-

¹³⁴ Wittgenstein, 1953/1998, §§ 23, 199 och 202. Se också Fann, 1993, s. 78-84; Lübecke, (red.), 1995, s. 578.

¹³⁵ Hamlyn, 1998, s. 337f.

¹³⁶ Wittgenstein, 1953/1998, § 307, s. 120.

¹³⁷ Ibid.

genstein så uppstår dessa problem "...genom en feltydning av våra språkformer..."¹³⁸ Wittgenstein uttrycker också att han inte tar lätt på dessa problem. Tvärtom så är de något som oroar honom djupt.¹³⁹ Enligt Wittgenstein uppstår i språket vad han kallar "grammatiska illusioner". Det är till dessa illusioner eller problem, som vårt intresse dras.¹⁴⁰ Tanken om det ostensiva utpekandet av inre förnimmelser och ett privat språk, är som jag uppfattar det just en sådan illusion. På ett ytligt plan kan denna språkliga idé verka rimlig. Om detta "språk" analyseras så visar det sig vara omöjligt. I stället måste språket om inre förnimmelser, som då tidigare understrukits, relateras till språkspel, livsformer, ett regelstyrd sammanhang. Utifrån detta är då min tolkning av Wittgensteins svar beträffande behaviorismen följande: Inre förnimmelser kan vara en fiktion, men vad som framgått av det tidigare sagda så förnekar Wittgenstein inte inre förnimmelser. Vad det enligt Wittgenstein handlar om är en grammatisk fiktion, en begreppslig fiktion. Om man försöker grunda inre förnimmelser på ostensivt utpekande så tränger sig enligt Wittgenstein en grammatik på som vi måste förkasta. Resultatet beträffande förnimmelsen blir vad han säger i § 304 i *Filosofiska undersökningar*: "...Nej. Den [förnimmelsen; min anm.] är inte ett något men inte heller ett intet! Resultatet var bara att ett intet skulle göra samma tjänst som ett något om vilket man ingenting kan säga. Vi förkastade bara den grammatik som här vill tränga sig på oss."¹⁴¹ Konsekvensen av detta resonemang blir då som jag ser det att inre förnimmelser får fiktionens karaktär genom den förvirring som uppstår genom idén om möjligheten till ett privat språk. Detta innebär dock att allt utom det mänskliga beteendet *inte* behöver vara en fiktion. Om de inre förnimmelserna hör samman med yttre kriterier, beteendemässiga uttryck som är

¹³⁸ Ibid., § 111, s. 60.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Ibid., § 110, s. 60.

¹⁴¹ Ibid., § 304, s. 119.

offentliga, så är det inte fråga om någon fiktion. Wittgenstein säger, som vi tidigare noterat, att även om det verkar som om han förnekar vad han kallar ”de andliga processerna”, så vill han naturligtvis inte detta.¹⁴² I *Vår tids filosofi* sägs att i Wittgensteins tänkande finns ett ömsesidigt beroende mellan mentala tillstånd och beteenden. Å ena sidan är förståelsen av mentala tillstånd beroende av alla de olika typer av beteenden varigenom de förstnämnda uttrycks. Å andra sidan så är förståelsen av de olika typerna av beteenden beroende av de olika mentala tillstånd de är uttryck för.¹⁴³ Denna ömsesidighet uttrycks av Wittgenstein själv i följande två citat: ”Den mänskliga kroppen är den bästa bilden av den mänskliga själen.”¹⁴⁴ ”Jag märkte att han var nedstämd. Är det en rapport om beteendet eller om själstillståndet? (Himlen ser hotande ut: handlar det om nuet eller om framtiden?) Bådadera; men inte sida vid sida utan det ena genom det andra.”¹⁴⁵

¹⁴² Ibid., § 308, s. 120. Se också §§ 306-307, s. 120. Se också McGinn, M., 1997, s. 173f beträffande den nu förda argumentationen.

¹⁴³ Lübecke, (red.), 1995, s. 579.

¹⁴⁴ Wittgenstein, 1953/1998, s. 206.

¹⁴⁵ Ibid., s. 207. Jfr också Hintikka, M. & Hintikka, J. 1989, s. 265ff beträffande frågan om det enligt Wittgenstein finns privata upplevelser.

3. KRIPKES TOLKNING

3.1 Introduktion

Detta kapitel syftar till att presentera Kripkes tolkning och diskussion av Wittgensteins så kallade ”privatspråksargument”. I denna diskussion spelar frågan om följandet av regler en viktig och central roll. Att det finns en koppling mellan diskussionen om regelföljande och frågan om möjligheten till ett privat språk har redan tidigare antytts. Innan Kripkes tolkning och diskussion presenteras, nämns därför inledningsvis något helt kort om Wittgensteins tankar om regelföljande utifrån *Filosofiska undersökningar*.

Precis som Arrington konstaterar när han diskuterar Wittgensteins tankar om regelföljande i *Wittgenstein – A critical reader*, så är nog de allra flesta överens om att detta tema är något mycket centralt i den senare Wittgensteins tänkande. Samtidigt har debatten varit intensiv beträffande tolkningen av detsamma. Arrington betonar också svårigheten med att förstå Wittgensteins tankar vilket då också inneburit att flera olika tolkningar kommit fram.¹⁴⁶ I *Filosofiska undersökningar* är det bland annat i §§ 142-242 som detta diskuteras.¹⁴⁷ I sitt kapitel om Wittgenstein i *The Blackwell Companion to Philosophy*, så anknyter Pears till detta område utifrån begreppen *mening* och *användning*. Genom sin distinktion *rigid* och *plastisk* visar han på de två olika meningsteorier som framkommer i *Tractatus* respektive *Filosofiska undersökningar*, vilka också berördes i det föregående kapitlet. Den ”rigida meningsteorin” som också hör samman med det ostensiva utpekandet, innebär att det finns en entydig korrespondens mellan begreppet och objektet. Den ”plastiska meningsteorin” å andra sidan visar på begreppens mångtydighet. Detta innebär då att begreppens mening, betydelse, inte kan fixeras. I

¹⁴⁶ Arrington, 2001. Following a rule. I: H-J Glock, (red.), *Wittgenstein – A critical reader*. s. 119.

¹⁴⁷ Wittgenstein, 1953/1998, §§ 142-242, s. 69-104.

stället är begreppens mening knutna till deras användning. Detta innebär dock inte att begreppen används på ett godtyckligt sätt. Snarare är det så att användandet av begreppen kännetecknas av regelmässighet. Vad som förnekas är att denna regelmässighet skulle grunda sig på någon av sammanhanget oberoende auktoritet.¹⁴⁸ Frågan är då hur man ska förstå denna regelmässighet? Som också kommer att framgå av uppsatsens fortsättning, så är förståelsen knuten till *förmågan* att kunna använda begrepp i överensstämmelse med vad som gäller beträffande språklig *praxis*. I detta ligger då att man ej kan identifiera förståelsen av en regel med mentala tillstånd. Pears säger i detta sammanhanget följande: "It appears, then, that the intellectual performance of following a linguistic rule is based on something outside the realm of the intellect /.../ This run of thought runs parallel to the line that Wittgenstein took about sensation-language."¹⁴⁹

I sin bok *Wittgenstein, mind and meaning*, så lyfter Williams fram två, som hon kallar det, dimensioner beträffande regelstyrda handlingar. Det är å ena sidan "...the *practical, or psychological, dimension...*" och å andra sidan "...the *justificatory, or epistemic, dimension...*"¹⁵⁰ Den förstnämnda dimensionen betonar det sätt på vilket en regel vägleder, bestämmer en individs beteenden eller omdömen. Den sistnämnda dimensionen fokuserar på frågan om bedömningen av handlingars och omdömens korrekthet. Det Williams kallar för "the Classical View" innebär då en kombination av dessa båda dimensioner. Den innebär således att en regel både vägleder och bestämmer en individs handlingar och ord samt utgör grunden för avgörandet om huruvida handlingarna eller orden är korrekta eller inte. Williams menar då att Wittgenstein i *Filosofiska undersökningar*

¹⁴⁸ Pears, 1998, s. 694-697.

¹⁴⁹ Pears, 1998, s. 696. Se också Wittgenstein, 1953/1998, §§ 43, 146, 153, 154, 199 och 202, s. 31, 71, 74 och 95-97; Lübcke, (red.), 1995, s. 574.

¹⁵⁰ Williams, 1999. *Wittgenstein, mind and meaning – Toward a social conception of mind*. s. 157.

gör upp med denna så kallade ”klassiska syn” beträffande regler och regelföljande.¹⁵¹ I §§ 139-242 vill Wittgenstein enligt Williams visa på ”...the multiplicity of interpretations available to any rule and action alike and to undermine the idea that ‘understanding’ and its allied concepts (grasping a rule, following a rule, and the like) designate a state or process (whether mental, neural, or environmentally causal).”¹⁵²

När Wittgenstein tar upp frågorna kring följandet av regler, så gör han det bland annat utifrån exempel med talserier. I § 143 och följande diskuterar han hur man får någon att lära sig att förstå talserien 0,1,2,3,4,5,6... Frågor som väcks är bland annat följande: Vad innebär det att förstå? När kan man säga att någon har förstått?¹⁵³ När Arrington diskuterar detta så påpekar han att det är lätt att anta att själva förståelsen av en regel utgör grunden för regelns korrekta användande. Detta i stället för det korrekta användandet i sig självt. Han säger: ”Doesn’t the pupil write out the series correctly *because* she understands the rule?”¹⁵⁴ Själva förståelsen skulle då framstå som en mental process. En sådan mental process verkar då också kunna omfatta en regel som avser en oändlig serie av tal. Detta då endast utifrån erfarenheten av en ändlig talserie.

Innan Wittgenstein tar exemplet med talserien ovan, så diskuterar han i §§ 138-141 begreppen *förståelse* och *användning*. I ett exempel tar han upp begreppet ”tärning”. Han säger här bland annat: ”Vad är det då som föresvävar oss när vi *förstår* ett ord? – Är det någonting sådant som en bild?”¹⁵⁵ Är det då också så att den bild som föresvävar oss framtvingar en viss användning? Vad händer då om en person pekar på en trehörning

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Ibid., s. 158.

¹⁵³ Wittgenstein, 1953/1998, § 143 och följande, s. 70-75. Beträffande regelföljande och exemplet med talserie, se också Wittgenstein, 1956/1998, §§ 3-4, s. 36ff.

¹⁵⁴ Arrington, 2001, s. 122.

¹⁵⁵ Wittgenstein, 1953/1998, § 139, s. 68.

prisma och säger att detta är en tärning? Har personen ifråga då fel? Som jag uppfattar Wittgenstein här så behöver personen inte med nödvändighet ha fel. Det finns som han säger inget logiskt tvång som framtvångar en viss användning. Vad som avgör *förståelsen* av ett uttryck som en tärning, är inte den inre mentala bilden som föresvävar oss, utan den *användning* som människor i allmänhet gör. Wittgenstein talar här om "...ett *normalt* fall och *onormala* fall."¹⁵⁶ Marie McGinn påpekar att Wittgenstein med detta exempel vill visa på den falska föreställningen som innebär att en individs förståelse av sitt språk skulle vara någon form av mentalt tillstånd. Detta mentala tillstånd skulle då vara grunden för förmågan att använda begreppen på ett korrekt sätt.¹⁵⁷ Putnam uttrycker i sin text "Brains in a vat" detta nu diskuterade med följande ord:

We have seen that possessing a concept is not a matter of possessing images (say, of trees – or even images, ‘visual’ or ‘acoustic’, of sentences, or whole discourses, for that matter) since one could possess any system of images you please and not possess the *ability* to use the sentences in situationally appropriate ways (considering both linguistic factors – what has been said before – and non-linguistic factors as determining ‘situational appropriateness’).¹⁵⁸

Wittgenstein fortsätter så sin diskussion utifrån exemplet med talserien enligt ovan. Som framkommit av det som tidigare sagts, så är det enligt Wittgenstein problematiskt att särskilja mentala tillstånd från yttre kriterier. Konsekvenserna av detta resonemang blir då att precis som man inte kan grunda förståelsen av ett begrepp på ett för individen mentalt tillstånd, lika lite kan man grunda förståelsen av en talserie på ett sådant tillstånd. Förståelsen innebär snarare enligt honom en *förmåga*. Inte en *förmåga* som visar

¹⁵⁶ Ibid., § 141, s. 69. Se också § 140, s. 68.

¹⁵⁷ McGinn, M., 1997, s. 88. Se också s. 82-88.

¹⁵⁸ Putnam, H., 1993. s. 19. Se förövrigt hela texten "Brains in a vat" s. 1-21.

sig i att man lyckas tillämpa regeln korrekt till en viss gräns (till och med exempelvis 1000). Vad det handlar om är en *förmåga* att över tid kunna tillämpa regeln gång efter gång. Wittgenstein säger: ”Lärjungen skriver nu serien 0 till 9 till vår belåtenhet. – Och detta är bara fallet om det *ofta* lyckas honom, inte om han lyckas en gång på hundra försök.”¹⁵⁹ Vidare säger han: ”Grammatiken för ordet `veta´ är tydligen nära besläktad med grammatiken för orden `kunna´, `vara istånd till´. Men också nära besläktad med den för ordet `förstå´. (Att `behärska´ en teknik.)”¹⁶⁰ Vad kännedom om ett uttryck eller en regel innebär, handlar enligt *Vår tids filosofi* om att ”kunna något”, inte om att ”ha något”.¹⁶¹ Detta kunnande är då knutet till det som Wittgenstein kallar ”...*vissa omständigheter*...”¹⁶² Om vi nu enligt Wittgenstein ska finna något som ligger bakom exempelvis förståelsen av en talserieformel, så är det just dessa *omständigheter*. Det är då dessa som ligger till grund för en person då han säger att han nu förstår talseriens fortsättning.¹⁶³ Marie McGinn uttrycker det på följande sätt beträffande detta:

Thus I use the words `Now I understand´ with a particular background or history: I have for example, been trained in the use of algebraic formulae; or I have proved knack for seeing numerical patterns; or I have been trained to recognize numerical series, including this one [§ 151]. My use of the words does not connect with my observing a process, or with my hypothesizing a process I do not see, but with the structure of the life into which I have been acculturated, and which is revealed in the form or pattern of my past performance. It is this background or history which gives my words the significance they have, which motivates my use of them on a particular occasion, and which grounds the response that other speakers have to them.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Wittgenstein, 1953/1998, § 145, s. 71. Se också §§ 146-155, s. 71-75 samt Arrington, 2001, s. 122f.

¹⁶⁰ Wittgenstein, 1953/1998, § 150, s. 72.

¹⁶¹ Lübecke, (red.), 1995, s. 574.

¹⁶² Wittgenstein, 1953/1998, § 154, s. 74.

¹⁶³ *Ibid.*, §§ 154f, s. 74f.

¹⁶⁴ McGinn, M., 1997, s. 95.

I § 185 och följande fortsätter Wittgenstein på nytt igen diskussionen om talserier och för här in ytterligare aspekter. Om nu eleven har lyckats utföra talserien i exemplet från § 143, det vill säga +1 upp till och med 1000 vid ett flertal tillfällen och dessutom utsatts för stickprov, vad händer då om regeln ändras till +2 från och med 1000? Enligt Wittgensteins exempel, så skriver eleven då följande talserie: 1000, 1004, 1008, 1012... När det påpekas att eleven uppfattat regeln felaktigt svarar denne att han trodde detta var det riktiga sättet att följa regeln för talserien.¹⁶⁵ Frågan är då varför den sistnämnda tillämpningen av regeln är felaktig? Hur ska man vid varje givet tillfälle veta vilken den rätta tillämpningen av regeln är? Är det så att den riktiga tillämpningen vid varje tillfälle är knuten till den *avsikt* som fanns bakom befallningen att utföra uppgiften? Det ligger då nära tillhands att tänka att denna *avsikt* innebär "...att alla övergångarna på sitt sätt redan utförts genom att du menade befallningen: din själ flyger vid menandet liksom i förväg och gör alla övergångarna, innan du kroppsligen nått fram till den ena eller den andra."¹⁶⁶ Detta sistnämnda är dock inte något som Wittgenstein anser. Alla övergångarna i den oändliga talserien kan inte föregripas.¹⁶⁷ Det är här inte fråga om en som Marie McGinn uttrycker det "...a mysterious mental act."¹⁶⁸ Uppfattningen att elevens tolkning av regeln ovan är felaktig grundar sig inte på en konflikt mellan dennes tolkning och regeln i sig. Snarare är det fråga om en konflikt mellan elevens tillämpning och den tillämpning som är "normal" i sammanhanget, i språkspelet ifråga. Detta innebär att om man fått frågan om hur regeln ska tillämpas i ett fall man aldrig tidigare mött – exempelvis vad som kommer efter 10034506 – så borde man ha svarat 10034508 (+2). Svaret har inte sin grund i ett mystiskt föregripande, utan i en överensstämmelse med

¹⁶⁵ Wittgenstein, 1953/1998, § 185, s. 89.

¹⁶⁶ Ibid, § 188, s. 91.

¹⁶⁷ Ibid., § 187, s. 90f.

¹⁶⁸ McGinn, M., 1997, s. 101.

den praxis man blivit tränad i. Wittgenstein säger: ”Vad är kriteriet på hur formeln är menad? T.ex. det sätt varpå vi ständigt använder den, hur man lärde oss att använda den.”¹⁶⁹ I linje med det som nu sagts, när Wittgenstein i *Remarks on the Foundations of Mathematics* diskuterar detta, så ställer han sig frågan om relationen mellan utförandet av en talserie och sanning, det vill säga finns det ett fullföljande av talserien som är det *sanna* sättet att fullfölja den? Skulle detta med *sanning* vara lika med att *vara användbar*? Jag uppfattar då Wittgensteins poäng här att frågan om *sanning* inte är relevant. Detta varken för fullföljandet av talserier eller för vårt språk. Han säger: ”No, not that; but that it can't be said of the series of natural numbers-any more than of our language-that it is true, but: that it is usable, and, above all, *it is used*.”¹⁷⁰ Detta understryker då som jag ser det, det som sagts ovan beträffande *tillämpning* och det *normala* fallet. Det normala sättet att hantera regelföljandet på skulle då inte vara uttryck för *sanningen*, utan i stället ett uttryck för det sätt som överensstämmer med språkspelet ifråga. Wittgenstein säger också följande i *Filosofiska undersökningar*:

...Det är inte möjligt att endast en människa en enda gång följt en regel. Det är inte möjligt att endast ett meddelande en enda gång lämnats, en befallning givits eller blivit förstådd. etc – Att följa en regel, att lämna ett meddelande, att ge en befallning, att spela ett parti schack är *sedvänjor* (bruk, institutioner). Att förstå en sats innebär att förstå ett språk. Att förstå ett språk innebär att behärska en teknik.¹⁷¹

Följande avsnitt tar då upp Kripkes tolkning av Wittgensteins idéer om regelföljande och möjligheten till ett privat språk utifrån boken *Wittgenstein – On rules and private*

¹⁶⁹ Wittgenstein, 1953/1998, § 190, s. 92. Se också §§ 186-189, s. 90-92 samt McGinn, M., 1997, s. 98-101.

¹⁷⁰ Wittgenstein, 1956/1998, § 4, s. 38. Se även s. 37.

¹⁷¹ Wittgenstein, 1953/1998, § 199, s. 96.

language. Kripke menar att frågan om regelföljande är en nyckel till förståelsen av den senare Wittgensteins tänkande beträffande områden som språk, matematik och medvetande. Enligt Kripke så är matematikens filosofi och medvetandefilosofin för Wittgenstein inte två helt åtskilda ämnen. Detta därför att de båda förenas i och har sin grund i samma diskussion om att följa regler. Kripke relaterar bland annat till den analogi som Wittgenstein menar finns mellan undersökningen av matematikens grundvalar och undersökningen av psykologin.¹⁷² Wittgenstein själv säger: "För matematikens del kunde man anställa en undersökning som vore alldeles analog med vår undersökning av psykologin. Den vore lika litet *matematisk* som den andra är psykologisk. Den kommer inte att rymma uträkningar, den är alltså, t.ex., inte logistisk. Den kunde förtjäna namnet av en undersökning av 'matematikens grundvalar'."¹⁷³ Det är i detta sammanhang då heller ingen slump enligt Kripke att frågan om regelföljande diskuteras både i *Filosofiska undersökningar* och i *Remarks on the Foundations of Mathematics*.¹⁷⁴

Som tidigare nämnts i kapitel 2, så har det diskuterats var i *Filosofiska undersökningar* det så kallade "privatspråksargumentet" hör hemma. Precis som Kripke påpekar, så anser många att "argumentet" tar sin början i § 243 och att det framför allt berör de frågor och problem som har att göra med våra sinnesförmågor samt vårt språk. Kripkes grepp är nu att påstå att "privatspråksargumentet" i själva verket står att finna i avsnittet som föregår § 243. Han menar att "argumentets" slutsats redan explicit uttrycks i § 202 där Wittgenstein bland annat säger följande: "...Och därför kan man inte 'privatim' följa regeln, ty annars vore detta att tro sig följa regeln detsamma som att följa regeln."¹⁷⁵

¹⁷² Kripke, 2000, s. vii och 4f.

¹⁷³ Wittgenstein, 1953/1998, s. 266.

¹⁷⁴ Kripke, 2000, s. 4f.

¹⁷⁵ *Ibid.*, § 202, s. 97. Se också Kripke, 2000, s. 2f.

Enligt Kripke så är inte paragraferna som kommer innan § 243 en förberedelse för ett kommande ”argument”. Snarare är det på det sättet att allt det väsentliga finns med i diskussionen innan § 243. För Kripke framstår då diskussionen som tar sin början i § 243 beträffande möjligheten till ett privat språk utifrån relationen till sinnesförnimmelser, som ”ett special fall”. Detta ”special fall” har då sin grund i den tidigare mera generella diskussionen. Tanken är då att Wittgenstein genom detta ”special fall” vill ge ytterligare belysning åt dessa generella aspekter. Kripke menar då att Wittgensteins ansats är enligt följande: ”A certain problem, or in Humean terminology, a ‘sceptical paradox’, is presented concerning the notion of a rule. Following this, what Hume would have called a ‘sceptical solution’ to the problem is presented.”¹⁷⁶ Viktigt är också att här betona Kripkes egen inställning till sitt projekt. Han säger: ”So the present paper should be thought of as expounding neither Wittgenstein’s argument nor ‘Kripke’s’: rather Wittgenstein’s argument as it struck Kripke, as it presented a problem for him.”¹⁷⁷

3.2 En skeptisk paradox

I sin argumentering tar då Kripke sitt avstamp i den paradox som han menar utgör själva problemcentrum i *Filosofiska undersökningar*. Paradoxen som Wittgenstein presenterar i § 201 lyder enligt följande:

Vår paradox var denna: en regel kunde inte bestämma något handlingssätt, eftersom varje handlingssätt kan fås att stämma med regeln. Svaret var: Om varje handling kan fås att stämma med regeln, så kan också varje handling fås att bryta mot den. Därför finnes det här varken överensstämmelse eller motsättning.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Kripke, 2000, s. 3f. Se också s. viii, s. 2ff.

¹⁷⁷ Ibid., s. 2000, s. 5.

¹⁷⁸ Wittgenstein, 1953/1998, § 201, s. 96; Kripke, 2000, s. 7.

Med denna paradox som bakgrund vill sedan Kripke genom ett matematiskt exempel försöka att åskådliggöra det skeptiska problem han här ser. Detta skeptiska problem som Kripke menar att Wittgenstein lyfter fram, är enligt den förstnämnde något som genom sin originalitet och radikalitet, saknar motstycke i filosofihistorien. Detta problem framstår då för Kripke som något generellt och inte endast begränsat till matematikens område. Det är fråga om ett problem som enligt honom hör samman med all meningsfull språkanvändning.¹⁷⁹

Det matematiska exempel Kripke då tar upp berör regeln för addition med dess begrepp (plus) och dess symbol (+). Han inleder sitt resonemang med att säga att hans förståelse av regeln för addition av alla par av positiva heltal, grundar sig på att han av en oändlig mängd möjliga beräkningsalternativ endast gjort ett antal begränsade beräkningar. Utifrån detta begränsade antal beräkningar och den regel han genom dem lärt sig, bestäms så svaren för alla de beräkningar som han i framtiden kan komma att ställas inför men inte tidigare beräknat. I sin diskussion utgår Kripke ifrån en tänkt addition som han då inte tidigare beräknat. Räkneexemplet ifråga är $68 + 57$. Genom att utföra beräkningen kommer han fram till resultatet 125. Då han genomför en kontroll av beräkningen, så konstaterar han att det är korrekt både utifrån aritmetiska- och metalingvistiska grunder. Det sistnämnda innebär då att han använt begreppet ”plus” (+) *på samma sätt* som han gjort vid alla tidigare tillfällen. Frågan Kripke då ställer sig är vad som händer om en skeptiker träder fram? En som just ifrågasätter den metalingvistiska aspekten. Skeptikern menar att om begreppet plus hade använts *på samma sätt* som det tidigare gjorts, så borde svaret på additionen i stället ha blivit 5 och inte 125. Denna åsikt kan då verka helt absurd. Givetvis måste den regel han använt sig av i alla de tidigare beräkningarna

¹⁷⁹ Kripke, 2000, s. 7 och 60.

han gjort (om än begränsade till antal), gälla även de nya tal han i framtiden kommer att ställas inför. Den skeptiska frågan blir då: Hur ska man kunna avgöra vilken denna tidigare regel var? Just detta tal har ju aldrig tidigare beräknats och kanske är det också så att additioner med tal större än 57 aldrig tidigare utförts av honom. Kan det kanske till och med vara på det viset att den ursprungliga *avsikten* med additionen byggde på följande formel:

$$x \oplus y = x + y, \text{ if } x, y < 57 \\ = 5 \text{ otherwise}^{180}$$

Enligt Kripkes skeptiker skulle då tecknet \oplus stå för begreppet ”quus”. Detta skulle då innebära att begreppet ”plus” inryms i denna vidare ”quus-formel”. Det som då gäller är att beräkningar med tal mindre än 57 följer *den vanliga* regeln för addition, medan beräkningar med tal från 57 och över, alltid ger svaret 5. Att ge svaret 125 på den tänkta räkneoperationen ovan, skulle då enligt skeptikern bygga på en feltolkning av den tidigare avsedda regeln. Då Kripke aldrig tidigare gjort beräkningen med tal av denna storlek och därför ej heller i detta speciella fall uttryckt att svaret borde vare 125, så kan han inte hänvisa till att han följer den regel han alltid brukar göra då han i detta räkneexempel ger svaret 125. I stället kan det ju vara på det viset att den ursprungliga regeln var en regel för ”quaddition” likaväl som för addition.¹⁸¹ Även om detta kan framstå som helt tokigt och absurt, så är denna skeptiska hypotes enligt Kripke inte logiskt omöjlig. Han säger: ”...if it is false, there must be some fact about my past usage that can be cited to

¹⁸⁰ Ibid., s. 9.

¹⁸¹ Ibid., s. 7-11.

refute it. For although the hypothesis is wild, it does not seem to be *a priori* impossible.”¹⁸²

För att kunna ge ett svar på denna skeptiska attack, så måste man enligt Kripke kunna visa på ett faktum av något slag som visar på att den så kallade ”quus-formeln” är felaktig. Med andra ord så måste man beträffande räkneoperationen ovan kunna hänvisa till ett faktum som rättfärdigar svaret 125.¹⁸³ Som tidigare nämnts i uppsatsen beträffande Wittgenstein och följandet av regler, så kan man inte i samband med regelföljande falla tillbaka på fakta grundade på inre mentala tillstånd. Jag uppfattar att det är till denna tanke Kripke knyter an då han säger att den utmaning vi ser hos Wittgenstein, är en utmaning gentemot oss själva. Kripke uttrycker detta med följande ord: ”...was there some past fact about me – what I `meant´ by plus – that mandates what I should do now?”¹⁸⁴ Skeptikerns svar på detta blir då enligt Kripke att det ingenting finns i Kripkes mentala- och beteendemässiga historia som kan rättfärdiga vad han avsåg – plus eller quus. Konsekvensen blir då att om det inte finns något faktum i Kripkes historia som kan avgöra om han menade plus eller quus, så finns det heller inget i nuet som kan avgöra detta. Här infinner sig då en skeptisk paradox. Vilket svar man än ger på räkneoperationen $68 + 57$, så finns det inget svar som är mera legitimt än något annat. Som jag förstår Kripke, så är det här inte längre tal om en epistemologisk fråga. Det vill säga hur ska man kunna veta vad man menade, vad man avsåg? Kripkes slutsats blir då att man inte ställa fram några fakta vare sig för det ena eller det andra, så finns det överhuvudtaget ingen *avsikt* att eftersöka.¹⁸⁵ När Colin McGinn diskuterar Kripkes tankar här,

¹⁸² Ibid., s. 9.

¹⁸³ Ibid., s. 11.

¹⁸⁴ Ibid., s. 15.

¹⁸⁵ Ibid., s. 13-21.

så nämner han om denna den skeptiska paradoxens två aspekter – den epistemologiska och den metafysiska. Han säger:

In fact, the sceptical paradox has two aspects: an epistemological aspect and a constitutive or metaphysical aspect: epistemologically, the claim is that nothing can now be cited to *justify* my assumption of semantic constancy; constitutively, the claim is that there is no *fact* about me which could constitute my meaning addition rather than quaddition. It is the second aspect which is the more important in Kripke's exposition of Wittgenstein; the epistemological challenge is regarded chiefly as a way into the constitutive challenge.¹⁸⁶

Frågan då Kripke ställer sig är om man på något sätt kan undvika dessa problematiska slutsatser. Kan exempelvis idén om *dispositioner* vara en väg att gå? Som också Kripke påpekar så har frågan om dispositioner haft ett starkt inflytande alltsedan boken *The Concept of Mind* av Gilbert Ryle.¹⁸⁷ Kripke menar då att utifrån idén om dispositioner skulle man med addition (+) mena att man är så disponerad att på frågan vad $68 + 57$ blir, så skulle man svara 125. Denna disposition att tillämpa tecknet + skulle då gälla alla varianter av räkneoperationer. Detta skulle då i Kripkes exempel innebära att närhelst han fått eller får denna fråga, så skulle han vara disponerad att ge svaret 125. Denna disposition finns där hela tiden. Kripkes skeptiker menar dock att problemet med rättfärdigandet av antingen *plus* eller *quus* kvarstår trots teorin om dispositioner. Att referera till den nuvarande dispositionen, det vill säga att nu svara 125, rättfärdigar inte att dispositionen i det förgångna var densamma. Det finns med andra ord inget faktum som legitimerar hur svaret bör vara. Svaret kan likaväl bygga på *quaddition* som *addition*.¹⁸⁸

¹⁸⁶ McGinn, C., 1984, s. 62.

¹⁸⁷ Kripke, 2000, s. 22.

¹⁸⁸ Kripke, 2000, s. 22-25.

En annan aspekt beträffande ”dispositionsteorin” är att den enligt Kripke försöker att lösa problemet med det ändliga antalet beräknade additioner. Med andra ord, hur kan man utifrån ett ändligt antal beräkningar avgöra en mängd framtida beräkningar. Kripke menar att de glömmer att även totaliteten av dispositioner är ändlig. Det vill säga det finns en gräns för människans hjärnkapacitet och också en begränsning i människans livslängd när det gäller hur stora tal och beräkningar man kan omfatta. Dessutom kan man tänka sig att regeln för quaddition i stället formuleras så att addition och quaddition är detsamma upp till den gräns där min förmåga till disposition upphör. Därefter blir svaren som i den tidigare angivna formeln ovan. Ett försök från de som förfäktar tanken om dispositioner att lösa detta problem är att anta en så kallad *ceteris paribus*-klausul. Denna klausul skulle då innebära följande enligt Kripke: ”...if my brain had been stuffed with sufficient extra matter to grasp large enough numbers, and if it were given enough capacity to perform such a large addition, and if my life (in a healthy state) were prolonged enough, then given an addition problem involving two large numbers, m and n , I would respond with their sum, and not with the result according to some quus-like rule.”¹⁸⁹ Kripkes svar på detta blir då hur man kan vara övertygad om detta utfall. Hur kan man vara säker på att en sådan förändring hos människan som detta tankeexperiment beskriver, leder till detta resultat? Kripke säger: ”They might lead me to go insane, even to behave according to a quus-like rule.”¹⁹⁰ Att anamma idén om *ceteris paribus*-klausulen skulle då enligt Kripke också innebära att man redan från början antar regeln för addition (+) för given. Mina tidigare intentioner, avsikter, kunde lika gärna ha varit grundade på regeln för quus.¹⁹¹

¹⁸⁹ Ibid., s. 27. Se förövrigt s. 26f.

¹⁹⁰ Ibid., s. 27.

¹⁹¹ Ibid., s. 27. Se förövrigt s. 28-37 beträffande ytterligare diskussion om disposition.

Mot bakgrund av diskussionen om disposition så frågar Kripke vad man ska ge för svar på räkneuppgiften $68 + 57$. Från ett dispositionsperspektiv så är det fråga om att *beskriva* relationen mellan då och nu ("...a *descriptive* account of this relation..."¹⁹²). Det innebär att om man i dåtid avsåg addition med tecknet plus (+), så *kommer man* nu att svara 125. Kripke menar dock att detta inte är det rätta sättet att se på saken. Relationen mellan då och nu är inte deskriptiv utan *normativ*. Detta innebär då att om man vill behandla räkneoperationen enligt den tidigare avsikten, så *bör* man nu svara 125. Kripke avslutar detta resonemang med följande ord: "Computational error, finiteness of my capacity, and other disturbing factors may lead me not to be *disposed* to respond as I *should*, but if so, I have not acted in accordance with my intentions. The relation of meaning and intention to future action is *normative*, not *descriptive*."¹⁹³ Mot bakgrund av det som nu sagts så är poängen med Kripkes tankar här (som jag uppfattar det) att dispositionsteorin inte kan beskriva ett nödvändigt faktum mellan dåtid och nutid. Sambandet mellan dåtid och nutid är inte fråga om *ett måste* utan om *ett bör*. Problemet är då att det inte finns något faktum i det förflutna som bestämmer vad jag bör göra. Det är detta som är det skeptiska problemet.

Ett annat sätt att försöka hantera det skeptiska problemet kan enligt Kripke vara att hänvisa till tanken om "den enklaste hypotesen". Kripke menar att detta tänkande bygger på ett missförstånd av antingen det skeptiska problemet och/eller beträffande vilken roll övervägandena om "enkelhet" spelar. Som tidigare nämnts så är själva problemet för Kripke inte ett epistemologiskt problem. Vad det handlar om är att det inte finns några fakta att leta efter. Det finns med andra ord inte något faktum som kan avgöra om jag

¹⁹² Ibid., s. 37.

¹⁹³ Ibid., s. 37.

menade plus eller quus. Själva idén med ”den enklaste hypotesen” är ju då att man mellan två konkurrerande teorier bör välja den enklaste. Problemet här är då att om det inte finns några fakta som kan ställas mot varandra, hur ska man då kunna använda denna princip. Kripke säger: ”Now Wittgenstein’s sceptic argues that he knows of no fact about an individual that could constitute his state of meaning plus rather than quus. Against *this* claim simplicity considerations are irrelevant.”¹⁹⁴

Kripke diskuterar sedan vidare ett annat försök att hantera det skeptiska problemet. Detta går då ut på att man hänvisar till den direkta erfarenheten genom introspektion. Tanken är här då att regeln för addition är något som man har direkt erfarenhet av. Denna direkta erfarenhet kan då inte reduceras till något annat utan den har som Kripke säger ”...its own special *quale*...”¹⁹⁵ Detta precis som den direkta erfarenheten av exempelvis huvudvärk har sin speciella *qualia*. Kripke påminner här om att denna betoning av den direkta erfarenheten är ”den klassiska empirismens hörnsten”. I relation till det skeptiska problemet säger han följande: ”Cornerstone it may be, but it is very hard to see how the alleged introspectible *quale* could be relevant to the problem at hand.”¹⁹⁶ Kripke anknyter här också till den diskussion Wittgenstein för angående exemplet med tärningen som tidigare presenterats i detta kapitel. I detta exempel ligger då att den inre bilden av ett föremål (i detta fall en tärning) kan leda till utpekandet av helt olika saker (här en trehörnig prisma). Kripkes slutsats blir då att det inte finns något inre intryck (med sin speciella *qualia*) som i sig självt kan avgöra hur det i varje framtida situation ska beskrivas, uttryckas. Detta gäller då i exemplet med tärningen likaväl som i exemplet med addition (+). I det senare fallet finns det inget som säger att inte quaddition och quus

¹⁹⁴ Ibid., s. 39. Se också s. 38.

¹⁹⁵ Ibid., s. 41.

¹⁹⁶ Ibid., s. 42. Se också s. 41.

vore lika relevanta. En viktig slutsats för Kripke blir då att *om* man har en inre erfarenhet av betydelsen av plus, så kan denna inre erfarenhet inte ge någon vägledning i framtida fall. Nu är det emellertid så att denna unika inre erfarenhet – i Kripkes exempel betydelsen- och meningen av plus – ur Wittgensteins perspektiv är en chimär. Denna inställning grundar sig då på den sistnämndes kritik av traditionen efter Descartes och Hume. Detta innebär dock inte enligt Kripke, att Wittgenstein tar avstånd från det inre och endast intar en behavioristisk ståndpunkt i sin argumentation. Snarare är det på det viset att Wittgensteins argumentering i mångt och mycket bygger på introspektion.¹⁹⁷

Kripke säger:

It is important to repeat in the present connection what I have said above: Wittgenstein does not base his considerations on any behavioristic *premise* that dismisses the 'inner'. On the contrary, much of his argumentation consists in detailed introspective considerations. Careful consideration of our inner lives, he argues, will show that there is no special inner experience of 'meaning' of the kind supposed by his opponent. The case is specifically in *contrast* with feeling a pain, seeing red, and the like.¹⁹⁸

För att avsluta denna diskussion här, så kan sammanfattningsvis till sist följande sägas: Kripkes syfte har varit att förklara och åskådliggöra den nya form av radikal skepticism som denne ser hos Wittgenstein. Denna radikala skepticism har då sin grund i den ovan nämnda paradoxen. Den innebär således att en regel i sig inte kan bestämma vilket handlingssätt som är det korrekta. Detta därför att vilket handlingssätt som man än väljer, så kan det fås att överensstämja med regeln. Konsekvensen av detta blir då att det som Wittgenstein uttrycker i § 201, nämligen att det då här inte går att finna "...varken

¹⁹⁷ Ibid., s. 42-44.

¹⁹⁸ Ibid., s. 44.

överensstämmelse eller motsättning.”¹⁹⁹ Kripke menar då att om man verkligen förstår denna radikala skepticism hos Wittgenstein, så leder den till en radikal utmaning som oftast förbisetts. Huvudfrågan blir nu inte längre hur man ska kunna visa att ett privat språk är omöjligt. Vad det i stället handlar om är hur man ska kunna visa att något språk överhuvudtaget är möjligt. Det är just detta som blir konsekvensen av Wittgensteins resonemang. Eller som Kripke säger: ”...Wittgenstein’s main problem is that it appears that he has shown *all* language, *all* concept formation, to be impossible, indeed unintelligible.”²⁰⁰ Wittgenstein avser då att inte bara konstatera att detta skeptiska problem föreligger, utan han vill enligt Kripke ge *en skeptisk lösning* på detsamma. Som kommer att framgå av det följande avsnittet, så finner Kripke här en parallell mellan Wittgenstein och Hume. Hos båda möter vi en skeptisk paradox men också en skeptisk lösning. För Kripke är det just i Wittgensteins skeptiska lösning som själva argumentet mot möjligheten till ett privat språk inryms.²⁰¹

3.3 En skeptisk lösning och privatspråksargumentet

I sin diskussion om den så kallade skeptiska lösningen och om ”privatspråksargumentet”, så anknyter Kripke framförallt till Humes tankar. Inledningsvis relaterar han dock Wittgensteins skeptiska problem till tankar hos Quine, Goodman och Berkeley vilket här förtjänar att nämnas. Kripke menar att även fast de två förstnämnda har tankar som kan relateras till Wittgensteins, så är dennes påverkan på dessa båda liten. Det som då här avses är bland annat Ouines idé om en ”översättnings obestämbart” (the indeterminacy of translation) och Goodmans diskussion om induktion utifrån begreppet

¹⁹⁹ Wittgenstein, 1953/1998, § 201, s. 96. Se också Kripke, 2000, s. 55.

²⁰⁰ Kripke, 2000, s. 62. Se också s. 60.

²⁰¹ Ibid., s. 60-67.

grue.²⁰² Quine ger i sin bok *Word and Object* följande definition av sin tes: ”The thesis is then this: manuals for translating one language into another can be set up in divergent ways, all compatible with the totality of speech dispositions, yet incompatible with one another.”²⁰³ Quine exemplifierar det han kallar ”radical translation” (det vill säga en språköversättning från ett okänt språk) med begreppen ”Gavagai” och ”Kanin”. Frågan gäller då om en person med ett för åhöraren okänt språk uttalar ordet ”Gavagai” när en kanin skuttar förbi, med detta begrepp uttrycker en synonym till åhörarens begrepp ”Kanin”. Ett problem med detta blir då bland annat det som Quine säger:

When from the sameness of stimulus meanings of ‘Gavagai’ and ‘Rabbit’ the linguist leaps to the conclusion that a gavagai is a whole enduring rabbit, he is just taking for granted that the native is enough like us to have a brief general term for rabbits and no brief general term for rabbit stages or parts.²⁰⁴

Som en konsekvens av tesen om en översättnings obestämbaerhet följer med andra ord tesen om obestämbaerhet av mening (the indeterminacy of meaning). Saknas fakta beträffande vilken översättning som är den korrekta, så följer där av att det också saknas fakta beträffande ordens mening.²⁰⁵

Kripke konstaterar att det finns både likheter och skillnader mellan Quine och Wittgenstein. Denna likhet ligger då i tanken om att språket får sin mening genom gruppens överenskommelse (agreement) eller som Quine uttrycker det ”...language as the complex of present dispositions to verbal behavior, in which speakers of the same language

²⁰² Ibid., s. 55-59 angående Quine och Goodman och s. 64-66 angående Berkeley.

²⁰³ Quine, 1990. *Word and object*. s. 27.

²⁰⁴ Ibid., s. 52. Se förövrigt s. 28-57.

²⁰⁵ Honderich, (ed.), 2005. *The Oxford Companion to Philosophy*. s. 426 ”Indeterminacy of meaning”.

have perforce come to resemble one another...”²⁰⁶ Dessutom förkastar båda tanken om att vårt språkliga beteenden har sin grund i som Kripke säger, ”...inner ‘ideas’ or ‘meanings’...”²⁰⁷ Hur är det då med skillnaderna dem emellan? Bland annat så innebär Quines starka behavioristiska betoning att han ej använder sig av tankeexperiment av introspektiv karaktär. Detta då till skillnad från Wittgenstein vars diskussion på många sätt har just denna karaktär. Vidare så blir då frågan om uppgörelsen med tanken om det privata inre inte något som för Quine är aktuellt. Som jag uppfattar Kripke, så är denna uppgörelses irrelevans enligt Quine en konsekvens av att man antar en modern vetenskaplig hållning. En viktig skillnad mellan Wittgensteins skepticism och Quines tankar om en översättnings obestämbarhet, är just att den förstnämndes sätt att presentera det skeptiska problemet inte har en behavioristisk utgångspunkt. Kripke menar att skillnaden dem emellan innebär att Quine ”...presents the problem about meaning in terms of a linguist, trying to guess what someone *else* means by his words on the basis of his behavior...”²⁰⁸ Wittgensteins å sin sida presenterar enligt Kripke problemet ”...as a question about *myself*...”²⁰⁹ Detta uttrycks då genom frågan om det finns något faktum *i mitt förflutna* som bekräftar vad jag *avsåg, menade* med plus. Med andra ord något faktum som bestämmer hur *jag* ska utföra räkneoperationer nu och i framtiden.²¹⁰

Hur ser då Kripke på relationen mellan Wittgenstein och Goodman’s diskussion om induktionsproblemet? Goodman tar upp detta i sin bok *Fact, Fiction and Forecast*. I det tredje kapitlet (The new riddle of induction) tar Goodman sin utgångspunkt i Humes tankar, det vill säga att våra förutsägelser om framtiden mot bakgrund av våra tidigare

²⁰⁶ Quine, 1990, s. 27. Se också Kripke, 2000, s. 55.

²⁰⁷ Kripke, 2000, s. 55f.

²⁰⁸ Ibid., s. 15. Se också s. 14, 56f.

²⁰⁹ Ibid., s. 15.

²¹⁰ Ibid., s. 15, 56f.

erfarenheter, inte kan rättfärdigas varken utifrån erfarenheten eller logiken.²¹¹ Hume, som stark empirist, för sin berömda diskussion om kausaliteten mot bakgrund av tankarna om impressioner och idéer. Hume konstaterar att vi i våra slutsatser, med hjälp av kausaliteten (relationen mellan orsak och verkan), verkar kunna gå "...beyond the evidence of our memory and senses."²¹² Tanken om kausalitet grundar sig då på föreställningen om en nödvändig *förbindelse* mellan det faktum som nu är och det som man förutsäger ska följa på detta.²¹³ När Tersman i sin bok *Fem filosofiska frågor*, tar upp det han kallar "Goodmans paradox", så säger han att den sistnämnde inte fokuserar på induktionens rättfärdigande (som Hume). Fokus ligger i stället på "...vilka generaliseringar som bekräftas av våra iakttagelser..."²¹⁴ Vad är det som legitimerar en företeelse snarare än en annan?²¹⁵

Goodman åskådliggör det dilemma han här ser med sitt "grue-exempel". Detta kan då beskrivas på följande sätt: Om man undersöker alla smaragder före en given tidpunkt (t) - låt oss anta att denna tidpunkt är nyårsafton 2010 – så finner man att alla undersökta smaragder har färgen grön. Den generella hypotesen (alla smaragder är gröna) antas då också bli bekräftade vid tidpunkten t och därefter. I denna induktiva tankegång ligger inget extraordinärt. Vad händer då om ett nytt begrepp introduceras i stället för begreppet grön, nämligen begreppet *grue*? För det sistnämnda begreppet gäller att alla föremål som undersöks före tidpunkten t och som har färgen grön betecknas som *grue*. Vidare gäller att efter tidpunkten t gäller begreppet *grue* de föremål som har färgen blå. Här uppstår då en motsägelse. Mot bakgrund av samma observationer leder dessa två varian-

²¹¹ Goodman, 1983. *Fact, Fiction, and Forecast*. s. 59.

²¹² Hume, 1748/1988. *An Enquiry Concerning Human Understanding*. s. 29.

²¹³ *Ibid.*, s. 29. Se förövrigt s. 20-40 och 58-74.

²¹⁴ Tersman, 2004. *Fem filosofiska frågor*. s. 39.

²¹⁵ Goodman, 1983, s. 60.

ter av definitioner till motsägelsefulla resultat. Goodman säger: ”Thus according to our definition, the prediction that all emeralds subsequently examined will be green and the prediction that all will be grue are alike confirmed by evidence statements describing the same observations. But if an emerald subsequently examined is grue, it is blue and hence not green.”²¹⁶ Så långt Goodmans tankar.²¹⁷

Kripke menar då att även om det finns intressanta paralleller mellan Wittgenstein och Goodman, så lägger de fokus på olika saker. Den sistnämnde fokuserar på induktionsproblemet, medan den förstnämndes fokus är meningsfrågan. För Goodman handlar problematiken om att man utifrån olika definitioner kan komma till motsägelsefulla generaliseringar vilka alla är konsistenta med gjorda observationer. För Wittgenstein å andra sidan är problemet meningsfrågan. Detta som i uppsatsen återkommande lyfts fram. Kripke uttrycker det med följande ord: ”Who is to say that in the past I didn’t mean grue by ‘green’, so that now I should call the sky, not the grass, ‘green’?”²¹⁸

Vad säger då Kripke om relationen mellan Wittgenstein och Berkeley? Som tidigare antytts (och som vi också kommer att se) så lyfter Kripke fram sambandet mellan Humes och Wittgensteins skepticism. Kripke menar trots parallellerna till Hume att Berkeleys tankar – som själv inte ansåg sig som skeptiker – har viktiga likheter med Wittgensteins. Kripke knyter an till Berkeleys antirealism, det vill säga förnekandet av materiens, objektens, självständiga existens oberoende av ett medvetande som erfar. Föreställningen om ”yttrevärldens” objektiva existens skulle då enligt Berkeley ha sin grund i ”...an er-

²¹⁶ Ibid., s. 74. Se också s. 73.

²¹⁷ För fördjupad läsning se Goodman, 1983, s. 59-83 samt Tersman, 2004, s. 37-63.

²¹⁸ Kripke, 2000, s. 58. Se också Baker & Hacker, 1984, s. 10f.

roneous metaphysical interpretation of common talk.”²¹⁹ Som jag uppfattar det så menar han att vi blir förledda av vårt språk rörande materien, objekten, till att anta dess existens oberoende av något medvetande som erfar. Kripke menar då att Wittgenstein har en jämförbar uppfattning. Som vi tidigare sett så betonar Kripke Wittgensteins förnekande av att det skulle finnas något faktum i mitt medvetande som skulle bestämma meningen hos addition (plus eller quus), som skulle vara bestämmande för all framtida användning av begreppet ifråga. I likhet med Berkeley så menar då (enligt Kripke) Wittgenstein att vårt ”vanliga språk” beträffande *mening*, då förleder oss att tro på ett bestämmande faktum i vårt medvetande. Kripke säger: ”...the appearance that our ordinary concept of meaning demands such a fact is based on a philosophical misconstrual – albeit a natural one – of such ordinary expression as ‘he meant such-and-such’ – the steps are determined by the formula, and the like.”²²⁰

För att nu återgå till relationen mellan Hume och Wittgenstein beträffande den skeptiska paradoxen och den skeptiska lösningen, så menar Kripke att trots likheten dem emellan så innebär det inte att de ej skiljer sig åt i väsentliga drag. Den första skillnaden dem emellan som Kripke pekar på är att deras problemställningar är olika, men dock analoga. För det andra så lär Wittgenstein själv ha uttryckt en icke sympatisk inställning till Humes resonemang. Läsningen av den sistnämnde ska ha upplevts av Wittgenstein som rena tortyren. För det tredje och som även tidigare noterats, så riktar Wittgenstein kritik mot vissa föreställningar om mentala tillstånd som har Hume som primär källa. Jag tänker här på Wittgensteins attack mot betydelsen av de omedelbara sinnesintrycken som Hume med flera betonar. Sist men inte minst så säger Kripke följande: ”Wittgenstein

²¹⁹ Ibid., s. 64.

²²⁰ Ibid., s. 66. Se också s. 65.

never avows, and almost surely would not avow, the label 'sceptic', as Hume explicitly did. Indeed, he has often appeared to be a 'commonsense' philosopher, anxious to defend our ordinary conceptions and dissolve traditional philosophical doubts."²²¹ Denna sistnämnda skillnad ska dock inte överdrivas. Även Hume inser att trots de radikala konsekvenser hans skepticism leder till, så kan ingen inta denna radikala skepticism i praktiken.²²²

De väsentliga likheter Kripke då ser mellan Wittgenstein och Hume är då följande: För det första så presenterar båda då "en skeptisk paradox". I båda fallen handlar det om sambandet mellan dåtid och framtid. Wittgenstein fokuserar på tidigare avsikter, intentioner och tillämpningen av dessa nu eller i framtiden. Det är ju detta som framkommer i Kripkes exempel ovan. Det vill säga relationen mellan de tidigare intentionerna beträffande begreppet plus (+) och hur beräkningen $68 + 57$ nu ska beräknas. I Humes fall gäller det då de tidigare antydda frågorna om kausalitet och induktion. Här berörs frågorna om en verkan med nödvändighet följer på en orsak och möjligheten av att göra slutledningar utifrån det som varit till det som kommer.²²³ För det andra så lägger båda fram en skeptisk lösning på det skeptiska problemet. Frågan är då vad som menas med en skeptisk lösning? Skillnaden mellan en skeptisk lösning och en vad man kan kalla direkt lösning (straight solution)), är som jag ser det att den förstnämnda utgår ifrån att det skeptiska problemet i ett viktigt avseende är olösligt. Det går med andra ord inte att lägga fram ett slutgiltigt argument som löser problemet ifråga. I stället tvingas man att acceptera problemet samtidigt som man söker visa på en "lösning", en skeptisk sådan. I

²²¹ Ibid., s. 63. Se även s. 62.

²²² Ibid., s. 63f. "Asked whether he 'be really one of those sceptics, who hold that all is uncertain', Hume replies 'that this question is entirely superfluous, and neither I, nor any other person, was ever sincerely and constantly of that opinion'." (s. 63)

²²³ Ibid., s. 62.

Humes fall handlar det om att inse att mot exempelvis skepticismen beträffande kausaliteten finns inget definitivt och slutgiltigt argument som visar att en händelse B med nödvändighet följer av en händelse A. För Hume blir då den skeptiska lösningen den att sambandet mellan A och B förklaras utifrån tanken om regelbundenhet och vanans makt hos betraktaren att sammankoppla dessa två. Hume säger följande: "One event follows another; but we never can observe any tie between them. They seem *conjoined*, but never *connected*".²²⁴ Vidare säger han att utifrån en mängd liknande fall där en viss företeelse följer på en händelse så skapar detta "...a customary connexion in the thought or imagination between one object and its usual attendant..."²²⁵

När det så gäller den så kallade direkta lösningen (straight solution), så innebär den att argument kan läggas fram som visar att det skeptiska problemet har en lösning. Kripke tar här Descartes som exempel, då denne på sina egna filosofiska tvivel till sist finner en direkt lösning på desamma.²²⁶ Kripke menar att när det gäller Wittgenstein, så accepterar denne det skeptiska problemet och inser att en direkt lösning inte är möjlig. I exemplet ovan med plus och quus, så skulle Wittgenstein hålla med om att det inte går att finna några fakta, varken internt eller externt som avgör det ena eller det andra.²²⁷ Kripke säger följande beträffande detta:

The sceptical argument, then, remain unanswered. There can be no such thing as meaning anything by any word. Each new application we make is a leap in the dark; any present in-

²²⁴ Hume, 1748/1988, s. 70.

²²⁵ Ibid., s. 73.

²²⁶ Kripke, 2000, s. 66f.

²²⁷ Ibid., 68f.

tention could be interpreted so as to accord with anything we may choose to do. So there can be neither accord, nor conflict.²²⁸

Som nämndes ovan så är deras problemställningar olika men ändå analoga. Kripke pekar också här, utifrån Humes tankar, på det han kallar ”the impossibility of private causation”.²²⁹ Denna idé grundar sig då på det Hume själv diskuterar. Vad det handlar om är att idén om kausalitet har växt fram ur *ett antal liknande fall*. Med andra ord så skapar erfarenheten av liknande situationer, det vill säga en händelse följer på en annan, ett regelbundet mönster och en vana hos oss att förbinda dessa händelser med varandra. Det är utifrån denna vana, denna regelbundenhet som idén om en nödvändig förbindelse växt fram. Denna idé om förbindelse kan då ej ha sin grund i *ett enskilt fall*. Ett enskilt fall som ej upprepats ger alltså ingen vägledning till vilket utfallet ska bli. Hume säger: ”It appears, then, that this idea of a necessary connexion among events arises from a number of similar instances which occur of the constant conjunction of these events; nor can that idea ever be suggested by any one of theses instances, surveyed in all possible lights and positions.”²³⁰

Det då Kripke menar är att Wittgensteins så kallade ”privatspråksargument” är analogt med Humes argument mot den ”privata kausaliteten”. Det finns alltså en likhet mellan Wittgensteins tankar om det omöjliga med ett privat språk och Humes tankar om omöjligheten av den ”privata kausaliteten”. Kripke säger att enligt Wittgenstein så kan vi ej söka en lösning på det skeptiska problemet hos en enskild, isolerad individ.²³¹

²²⁸ Ibid., s. 55.

²²⁹ Ibid., s. 68.

²³⁰ Hume, 1748/1988, s. 70. Se också Kripke, 2000, s. 67f.

²³¹ Kripke, 2000, s. 68f.

Frågan är då hur Wittgensteins skeptiska lösning ser ut samt på vilket sätt det omöjliga med ett privat språk är en direkt följd av denna lösning? Kripke menar att förståelsen av denna lösning har sin grund i förståelsen av skillnaden mellan den syn på språk och mening som man möter hos den tidige respektive senare Wittgenstein. Som tidigare nämnts så finner man i *Tractatus* tanken om den språkliga satsen som en bild av verkligheten. Här finns tanken om en korrespondens mellan begrepp och objekt. Det meningsfulla språket kännetecknas då av att det överensstämmer eller icke överensstämmer med verkligheten. Det är med andra ord kännetecknat av bipolaritet. I *Filosofiska undersökningar* betonas i stället språkets mening i relation till användning, till sammanhanget, språkspelet ifråga. Denna koppling till sammanhanget innebär att det inte finns någon given, entydig betydelse hos begreppen. Som jag uppfattar Kripke, så menar han att mot bakgrund av tankarna om regelföljande och den därmed sammanhängande paradoxen, så skulle en språkförståelse liknande den man möter i *Tractatus* inte fungera. Detta därför att det skeptiska problemet innebär att det inte finns några fakta som kan legitimera den ena eller den andra användningen av ett begrepp. Detta innebär då att det överhuvudtaget *inte finns något* att söka efter. Kan man då inte avgöra det ena eller det andra, så framstår detta som något meningslöst utifrån *Tractatus* perspektiv. Annorlunda är det då med den språkförståelse som man möter i *Filosofiska undersökningar*. När det gäller ett påstående som: ”Jones menar addition med tecknet +”, så behövs det inga fakta för att legitimera detta påstående. Vad som är av avgörande betydelse för ett sådant påstående är det som Kripke uttrycker med följande ord: ”All that is needed to legitimize assertions that someone means something is that there be roughly specifiable circumstances under which they are legitimately assertable, and that the game of asserting

them under such conditions has a role in our lives. No, supposition that `facts correspond´ to those assertions is needed.”²³²

Mot bakgrund av det nu sagda, så strukturerar Kripke delar av *Filosofiska undersökningar* på följande vis: Först så konstaterar han att Wittgenstein i §§ 1-137 bland annat ställer ”den gamla” språkuppfattningen i relation till ”den nya”. Kripke menar då att den skeptiska paradoxen (som han enligt Kripke betraktar som det mest grundläggande problemet i *Filosofiska undersökningar*) är omöjligt att lösa om ”den gamla” språkuppfattningen vidmakthålls. Vidare betonar han att §§ 138-242 hanterar det skeptiska problemet och också dess lösning. Som redan sagts så ser han redan i detta avsnitt Wittgensteins avståndstagande från möjligheten till ett privat språk (§ 202). Detta då intimt sammanflätat med tanken om följandet av en regel. I § 243 och följande, menar sig Kripke se tillämpningar av den föregående mera generella diskussionen. Det är framför allt två områden som på ett särskilt sätt belyser denna generella diskussion – nämligen matematiken och området som berör frågorna om inre erfarenheter. Det förstnämnda området berörs redan i avsnittet för § 243 medan det sistnämnda området diskuteras därefter. Frågan är då varför Wittgenstein just väljer att närmare diskutera dessa två områden? Kripke menar att svaret på detta, kan för det första vara att Wittgenstein betonar att dessa två områden har mera gemensamt än vad man vid första anblicken kan tro (se tidigare diskussion i avsnitt 3.1).²³³ För det andra så är det fråga om två områden som på ett särskilt sätt kan framstå som motexempel emot Wittgensteins tankar om regelföljande. Kripke menar då att detta är en viktig orsak till att Wittgenstein lägger så mycket

²³² Kripke, 2000, s. 77f. Förövrigt se hela sammanhanget på s. 71-78 beträffande *Tractatus* respektive *Filosofiska undersökningar*.

²³³ Se Kripke, 2000, s. 20 och referensen till *Remarks on the Foundations of Mathematics* (Wittgenstein, 1956/1998, § 3, s. 36.

kraft just på dem. Det man skulle kunna kalla ”den vanliga inställningen” till dessa båda områden, som då motsäger Wittgensteins tankar om regelföljande, kan bland annat beskrivas på följande sätt: När det gäller matematikens område är det på det viset att så fort man förstått en regel, så bestämmer denna förståelse hur tillämpningen skall vara i alla framtida fall. Denna förståelse verkar vara knuten till den enskilda individen oberoende av ett större sammanhang. Beträffande sinneserfarenhetens område så kan man som enskild individ identifiera sinnesintrycken efter det att man haft dem. Detta utan att man behöver relatera till deltagandet i en vidare kontext, ett större sammanhang. Som vi sett och ytterligare kommer att se, så motsäger dessa inställningar enligt Kripke, Wittgensteins syn på regelföljande. Det är först när vi inser detta och också förstår tankarna om att följa en regel, som vi kan förstå dessa båda områden på ett rätt sätt. Kripke säger: ”For this reason, the conclusions about rules are of crucial importance both to the philosophy of mathematics and to the philosophy of mind.”²³⁴ Till sist beträffande strukturen hos *Filosofiska undersökningar*, så betonar Kripke att gränsdragningarna inte är klara och entydiga. Snarare är det så som tidigare sagts och som också Wittgenstein själv säger, fråga om ”...att kors och tvärs, i alla riktningar, genomresa ett vidsträckt tankeområde.”²³⁵

Hur utvecklar då Kripke sin syn på Wittgensteins skeptiska lösning, dennes negativa inställning till privat regelföljande och den därmed sammanhängande argumenteringen mot möjligheten till ett privat språk? För det första, hur ska man betrakta frågan om att följa en regel utifrån en enskild individs perspektiv, oberoende av en vidare kontext? Kripke inleder med att konstatera att generellt finns det ingen tveksamhet hos en enskild

²³⁴ Ibid., s. 80. Se förövrigt hela sammanhanget på s. 78-85.

²³⁵ Wittgenstein, 1953/1998, s. 7 samt Kripke, 2000, s. 85.

person, vad gäller svaret på en addition som $68+57$. Svaret 125 ges utan en tanke på den teoretiska möjligheten att man skulle kunna ge ett svar utifrån den tidigare nämnda "quus-formeln". Svaret 125 ges utan närmare tanke på att det ska rättfärdigas, visa sig vara legitimt. Givetvis så skulle personen ifråga om tillfrågad, kunna förklara hur additionen utförts. Frågan man då kan ställa sig är varför uträkningen utförts just på det sättet? Är det inte möjligt att individens tidigare intentioner var "quaddition" och inte addition? Slutsatsen Kripke då drar är att även om man kan redogöra för sin beräkningsmetod, så når man ändå till slut en punkt där ens handlande inte längre kan rättfärdigas. Han säger: "We act unhesitatingly but *blindly*."²³⁶ Konsekvensen av detta blir då att enskild persons beräkning, oberoende av ett sammanhang, leder fram till det svar som uppfattas som riktigt för denne (5 likaväl som 125). Beträktad som ett isolerat subjekt, är det då överhuvudtaget möjligt att påstå vad han *borde* ha svarat? En viktig fråga som Kripke då ställer är: "Under what circumstances can he be wrong, say, following the wrong rule?"²³⁷ Ingen kan utifrån betraktandet av personen ifråga som ett isolerat subjekt, säga att han handlar fel mot bakgrund av sina tidigare avsikter. Som tidigare betonats så finns det inga fakta som kan avgöra det riktiga eller felaktiga i dennes beräkning. Man kan inte avgöra om resultatet motsvarar dennes tidigare avsikter eller ej. "As long as we regard him as following a rule 'privately', so that we pay attention to *his* justification conditions alone, all we can say is that he is licensed to follow the rule as it strikes him."²³⁸ Konstanten av detta blir att frågan om regelföljande i relation till ett enskilt subjekt blir problematisk. Det finns ju ingen möjlighet att avgöra om personen ifråga följer

²³⁶ Kripke, 2000, s. 87.

²³⁷ Ibid., s. 88.

²³⁸ Ibid., s. 89. Se också s. 88.

regeln eller inte. Man kan därför inte tala om ett privat regelföljande och det är ju också detta som Wittgenstein själv säger i § 202.²³⁹

För det andra, vad händer om vi placerar in individen i ett sammanhang där denne lever i interaktion med andra? Kripke menar då att en gemenskap, ett sammanhang, som delar uppfattningen vad exempelvis addition innebär, kan bedöma om en enskild individ behärskar begreppet addition eller inte. Den enskilde bedöms då kunna följa regeln för addition om denne i tillräckligt många fall ger svar som överensstämmer med gruppens uppfattning. Även om misstag görs, så kan personen ifråga bli uppmärksam på att resultatet avviker från regeln (som gruppen delar) och på det viset bli korrigerad. En person som inte uppfyller dessa krav, utan kontinuerligt avviker från sammanhangets uppfattning om vad det är att följa regeln, kan således ej betraktas som tillhörande sammanhanget ifråga. Det finns således inga fakta, oberoende av det sammanhang som individen ingår i, som kan bestämma vad korrekt eller inkorrekt följande av en regel är.²⁴⁰

I detta sammanhang diskuterar Kripke tre centrala begrepp som han finner hos Wittgenstein. Det är fråga om begrepp som är viktiga för att förstå Wittgensteins lösning på det skeptiska problemet. Det är begreppen *överenskommelse*, *livsform* och *kriterium*. Begreppet *överenskommelse* innebär att i ett sammanhang, en gemenskap, finns en överensstämmelse om hur ett begrepp ska tillämpas, förstås. Det andra begreppet, *livsform*, beskriver Kripke som ett uttryck för hur vår samstämmighet är sammanflätat med våra aktiviteter. Här kan då jämföras med vad som tidigare sagts i avsnitt 2.2 beträffande

²³⁹ Ibid., 89.

²⁴⁰ Ibid., s. 89-95.

språkspel och livsform. Den gemenskap, det sammanhang som har en överenskommelse i uppfattning, utgör en speciell livsform. Att i additionsexemplet ovan falla tillbaka på regeln för quus, skulle då innebära att man delar en annan livsform än den där regeln för plus gäller. Ibland annat §§ 240-242 betonar Wittgenstein vikten av överensstämmelse och livsform. Wittgenstein säger följande i § 241: "...Det är vad människorna *säger* som är riktigt och falskt; och i *språket* stämmer människorna överens. Detta är ingen samstämmighet i åsikter utan i livsform."²⁴¹ Överensstämmelsen beträffande begrepp som exempelvis addition (+) har alltså inte sin grund i något objektivt faktum oberoende av språkspelen (se ovan). Det är inom ramen för språkspelen, livsformen, vi är överens. Kripke menar också här att: "(Nothing about 'grasping concepts' guarantees that it will not break down tomorrow.)"²⁴² Som jag uppfattar Kripke här så menar han att ett språkspel, en livsform, inte behöver för alltid vara given. Det kan förändras. Det är ju också detta som vi tidigare sett Wittgenstein själv säga i *Filosofiska undersökningar*:

Men hur många arter av satser finns det? Kanske påstående, fråga och befallning? – Det finns *otaliga* sådana arter: otaliga sätt att använda allt det som vi kallar "tecken", "ord", "sats". Och denna mångfald är inte något fast avgränsat, något en gång för alla givet; utan nya typer av språk, nya språkspel, kan man säga, uppstår och andra föråldras och blir bortglömda. (En *ungefärlig bild* av detta kan matematikens förvandlingar ge oss.)²⁴³

Den sistnämnda kopplingen till matematiken är också det som von Wright pekar på i sin bok *Logik, filosofi och språk*. Han diskuterar där helt kort Wittgensteins syn på matematiken. För att förklara Wittgensteins tänkande (som jag också ser en koppling till Kripkes ord ovan) så säger von Wright att inom den moderna fysiken upphävs i vissa sam-

²⁴¹ Wittgenstein, 1953/1998, § 241, s. 104. Se också Kripke, 2000, s. 96.

²⁴² Kripke, 2000, s. 97.

²⁴³ Wittgenstein, 1953/1998, § 23, s. 21.

manhang den klassiska algebran. Detta innebär då ej utifrån ett wittgensteinianskt perspektiv att "...den vanliga algebran »vederlagts». Det betyder bara, att också en annan algebra än den vanliga har en användning.)"²⁴⁴

Det tredje och sista begreppet är då *kriterium*. Om överensstämmelse och livsform är centrala begrepp beträffande Wittgensteins lösning på det skeptiska problemet, så kan man då ställa frågan hur denna överensstämmelse är möjlig? Svaret på den frågan är då knutet till begreppet kriterium. För att belysa detta diskuterar Kripke två exempel. Det första berör begreppet "bord", det vill säga ett rent materiellt ting. Det andra berör begreppet "smärta", det vill säga en subjektiv sinnesupplevelse. Vad är då kriterierna för överensstämmelse beträffande dessa begrepp? I det första exemplet så kan man säga att ett barn har lärt sig att behärska ordet "bord" om det i vuxnas närvaro pekar på ett bord samtidigt som det uttalar ordet "bord". Detta grundar sig då på barnets observation, vilken då överensstämmer med de vuxnas observation och uppfattning. Den vuxne skulle med andra ord säga samma sak som barnet vid ett utpekande. I det andra fallet beträffande begreppet "smärta", så är det lite mera komplicerat. Problemet är att upplevelsen av smärta är en subjektiv upplevelse. Om analogin skulle fullföljas mellan begreppet "bord" och begreppet "smärta", så skulle den vuxne avgöra att barnet på ett rätt sätt använder begreppet smärta genom att själv känna denna smärta. Detta är då inte möjligt. Den vuxne tillskriver barnet en korrekt användning av begreppet smärta utifrån barnets beteende samt utifrån de yttre omständigheter som råder. Barnet skulle med andra ord inte använda sig av begreppet på ett korrekt sätt om inte de för de vuxna karaktäristiska beteendemönstren och yttre omständigheterna råder. En slutsats av detta blir då att man ej kan göra en generalisering utifrån exemplet med begreppet "bord". Kriteriet för för-

²⁴⁴ von Wright, 1996, s. 99.

ståelsen av detta begrepp – benämning och utpekande – kan ej användas i det andra exemplet. Det behövs således inga andra kriterier än de ovan nämnda yttre kriterierna, för att slå fast att exempelvis ett barn lärt sig att behärska ett begrepp som ”smärta”. När väl någon anses behärska detta begrepp, så är de yttre kriterierna inte längre nödvändiga. Det räcker då med att personen ifråga uttrycker orden ”Jag känner smärta”, för att vi ska förstå och också kunna känna empati.²⁴⁵

Avslutningsvis anknyter så Kripke till *Filosofiska undersökningar* och § 243 där Wittgenstein då bland annat säger följande beträffande ett privat språk: ”...Orden i detta språk skall referera sig till det som endast den talande kan veta något om, hans omedelbara, privata förnimmelser. En annan kan alltså inte förstå detta språk.”²⁴⁶ Ett privat språk framstår då som ett språk som det är omöjligt för någon annan människa att förstå och det är mot ett sådant språk som Wittgensteins så kallade ”privatspråksargument” traditionellt sett anses vara riktat emot. Kripke konstaterar då följande: ”This conception is not in error, but it seems to me that the emphasis is somewhat misplaced.”²⁴⁷ Poängen är då enligt Kripke att det som egentligen är föremål för Wittgensteins attack är vad den förstnämnde kallar ”den privata modellen för regelföljande”. Denna modell innebär att avgörandet om en enskild individ följer en regel eller inte, står endast att finna i fakta som är knutna till regelföljaren själv. Detta utan att ta hänsyn till den vidare kontexten, den sociala gemenskapen som individen ifråga tillhör. Här finns då, som tidigare noterats, en parallell till Humes ”privata modell för kausalitet”. Som tidigare nämnts så skapas enligt Hume idén om en nödvändig förbindelse mellan två händelser, av erfarenhe-

²⁴⁵ Kripke, 2000, s. 98-105. Se också Wittgenstein, 1953/1998, § 580, s. 176 ”En ’inre process’ är i behov av yttre kriterier.”

²⁴⁶ Wittgenstein, 1953/1998, § 243, s. 104f. Se också Kripke, 2000, s. 109.

²⁴⁷ Kripke, 2000, s. 109.

ten av *ett antal liknande* händelseförlopp. Det skeptiska problemet med kausaliteten får således en skeptisk lösning med hänvisning till regelbundenhet och vanans makt utifrån en mängd händelseförlopp. Idén om en nödvändig förbindelse kan därför ej utläsas ur ett unikt enstaka fall.²⁴⁸

Konsekvensen av den ”privata modellen för regelföljande” blir då att ett privat språk är omöjligt. Att försöka analysera om en enskild individ – oberoende av ett sammanhang – följer de språkliga reglerna, innebär att man är utelämnad åt den ”privata modellen”. Utelämnandet åt denna modell leder till att frågan om överensstämmelse med regeln eller motsättning med densamma upplöses. Kripke konstaterar då att ”...the incorrectness of the private model is more basic, since it applies to all rules.”²⁴⁹ Detta konstaterande innebär då som jag ser det att ”Kripkes Wittgenstein” inte bara visar på den ”privata modellens” relevans beträffande kritiken av ett privat språk. Det hela är mera radikalt än så. Kritiken riktas mot allt regelföljande, såväl inom matematik som inom språk generellt. Detta är poängen med §§ 201-202 i *Filosofiska undersökningar*.

Innebär det då enligt Kripke att en person som lever fysiskt isolerad från andra människor inte kan anses följa några regler? Skulle detta innebära, att man i exempelvis fallet med Robinson Kruse, skulle anse detta vara omöjligt för denne? Kripke menar här att detta inte behöver vara fallet. Han säger: ”The falsity of the private model need not mean that a *physical isolated* individual cannot be said to follow rules; rather that an individual *considered in isolation* (whether or not he is physically isolated), cannot be

²⁴⁸ Ibid., s. 109f.

²⁴⁹ Ibid., s. 110.

said to do so.”²⁵⁰ Kripkes slutsats blir att man kan anse att Robinson Kruse följer regler,

”...if he passes the test for rule following applied to any member of the community.”²⁵¹

Det vill säga om vi inlemmar honom i vårt sociala sammanhang och låter våra kriterier tillämpas på honom.²⁵²

²⁵⁰ Ibid., s. 110.

²⁵¹ Ibid., s. 110.

²⁵² Ibid.

4. McGINN OM "KRIPKES WITGENSTEIN"

4.1 Introduktion

Colin McGinns bok *Wittgenstein on Meaning – An interpretation and evaluation* har sprungit fram ur dennes möte med Kripkes *Wittgenstein – On rules and private language*. Från att ha uppfattat Kripkes text som en klargörande, kraftfull och utmanande tolkning av Wittgensteins text, sker en omsvängning då han i samband med sin undervisning får anledning att fördjupa sig i Wittgensteins tankar. Detta leder då till att McGinn kommer fram till en annan förståelse av Wittgensteins argumentering än den Kripke presenterar. En generell invändning mot Kripkes tolkning är att denne enligt McGinn inte för en till Wittgensteins egen text nära argumentering. Vidare menar McGinn att Kripke presenterar ett argument som den sistnämnde anser finns som en underström till Wittgensteins text. Här kan då också nämnas att McGinn pekar på Kripkes tanke om den så kallade skeptiska paradoxen som varande själva huvudproblemet i *Filosofiska undersökningar*. Han säger vidare att enligt Kripke leder dessa insikter till att "...we shall understand Wittgenstein better if we see his text as the surfacing of this systematic argument in different ways and contexts..."²⁵³ Som tidigare antytts, så visar dock Kripke redan i sin introduktion en viss ödmjukhet då han nämner om sin egen tolkning i förhållande till Wittgensteins egen text. Detta noterar även McGinn.²⁵⁴

Den ovan nämnda generella invändningen mot Kripkes sätt att argumentera vill nu McGinn å sin sida försöka att hantera på ett sätt som han menar bättre överensstämmer med Wittgensteins tankar och text. Visst håller han med om att Kripke lagt fram ett imponerande argument men han menar dock att dennes argumentering har ringa samband

²⁵³ McGinn, C., 1984, s. 59 samt viii och 70.

²⁵⁴ Kripke, 2000, s. 5; McGinn, C., 1984, s. 59f.

med Wittgensteins problem. Han till och med säger att "...in an important sense Kripke and the real Wittgenstein are not even dealing with the same *issues* (they have a different `problematic`)." ²⁵⁵ McGinns ambition är då att på ett som han själv säger nästan pedantiskt sätt fokusera på Wittgensteins text och verkligen försöka förstå vad denne verkligen säger. Boken har då följande uppläggning: I kapitel ett och tre presenterar och diskuterar McGinn sin syn på Wittgensteins tänkande, för att sedan i kapitel två och fyra fokusera på utvärderingen av Kripkes tolkning. Syftet med kapitel två är att försöka förklara var och varför Kripkes tolkning enligt McGinn är felaktig. Det fjärde kapitlets syfte är att "...critically assessing the arguments he [Kripke; min anm.] puts forward in their own right: irrespective of their correctness as interpretation, are they in themselves convincing arguments?" ²⁵⁶ Som tidigare nämnts ligger uppsatsens fokus på kapitel ett och två.

4.2 McGinns tolkning av Wittgenstein

För att få en tydligare bild och bakgrund till McGinns sätt att tolka Wittgenstein, så är det nödvändigt att se efter vad han bland annat lyfter fram i sitt första kapitel. Detta ska då ses som en bakgrund till dennes kritik av Kripkes tolkning. Redan inledningsvis formulerar han fyra huvudteser som han relaterar till Wittgensteins sätt att betrakta frågan om mening, betydelse. Dessa fyra teser delas in i tre negativa (*is not*; i-iii) och en positiv (*is*; iv) och de lyder enligt följande:

- (i) To mean something by a sign is not to be the subject of an inner state or process.
- (ii) To understand a sign is not to interpret it in a particular way.

²⁵⁵ McGinn, C., 1984, s. 60.

²⁵⁶ *Ibid.*, s. xiv. Dessutom s. vii-viii och 60.

- (iii) Using a sign in accordance with a rule is not founded upon reason.
- (iv) To understand a sign is to have mastery of a technique or custom of using it.²⁵⁷

Beträffande den första tesen ovan (i) som berör frågan om det *inre* (tillstånd och processer), så menar McGinn att man med fördel kan sätta fokus på två olika aspekter. Å ena sidan kan man diskutera idén om att *mena något* (eller förstå något) skulle vara fråga om ett medvetet *inre tillstånd eller en process*. Å andra sidan om mening och förståelse är fråga om tillstånd, processer, i som han säger ”vår mentala apparatur”, det vill säga hemmahörande i vårt nervsystem eller i ”...some other kind of subconscious mechanism.”²⁵⁸ Båda dessa två aspekter är då något som Wittgenstein förkastar. Förkastandet av den förstnämnda botten i föreställningen som tidigare bland annat diskuterats i Wittgensteins exempel med tärningen (§§138-141; se också det i uppsatsen tidigare avsnittet 3.1), det vill säga idén om att mening och förståelse är något som *föresvävar oss, en inre bild, något som kommer för vårt medvetande*. För tydlighetens skull måste dock understrykas att enligt McGinn så förnekar inte Wittgenstein att mening och förståelse ibland är förknippat med en inre bild. Snarare är det så att när vi uttrycker ett ord, låt oss säga *tärning*, så kommer en speciell bild för vårt medvetande. Vad är det då Wittgenstein förkastar? Jo, säger McGinn, det är att fenomenet som vi erfar, den inre bilden, skulle vara *grunden* till förståelse. McGinn säger: ”Experiences are at most a symptom or sign of understanding; they are not understanding itself.”²⁵⁹ Han menar då att den traditionella empirismen misstag är att betrakta det som endast är symtomen som något grundläggande. McGinn pekar vidare på tre skäl, utifrån Wittgenstein, som understryker den första tesen ovan. För det första så är det en skillnad på begrepp som exempelvis

²⁵⁷ Ibid., s. 3.

²⁵⁸ Ibid.

²⁵⁹ Ibid., s. 3f; Wittgenstein, 1953/1998, §§ 138-141, s. 67-69.

smärta och förståelse. Det är här fråga om en ”grammatisk skillnad”. De nämnda begreppen relaterar på olika sätt till tidsmässiga begrepp och till begrepp beträffande intensitet. Beträffande smärta kan vi exempelvis säga att vi känner den som återkommande. Det vill säga den finns där, försvinner och återkommer. Vidare kan den beskrivas som exempelvis intensiv, avtagande etc. Att diskutera begreppet förståelse utifrån dessa två aspekter är däremot problematiskt. Detta framkommer också hos Wittgenstein i exempelvis *Zettel* §§ 71-86 samt i *Filosofiska undersökningar* § 151 punkt (a). Han säger bland annat följande i *Zettel*: ”Jag kan vara uppmärksam på min smärtas förlopp; men inte på samma sätt på min tros, min övertygelses eller min kunskaps.”²⁶⁰ För det andra så finns det inget *nödvändigt* samband mellan en speciell typ av inre bild och förståelsen av ett begrepp. Med andra ord så kan vi tänka oss att vi kan ha olika mentala bilder men ändå ha samma förståelse av ett begrepp. Ja, vi kan även ha förståelse utan att det överhuvudtaget föresvävar oss någon inre bild.²⁶¹ Det tredje och sista argumentet som McGinn lyfter fram innebär att ”...it is not *sufficient* for meaning a sign in a particular way that some item come before one’s mind...”²⁶² Det korrekta användandet, den korrekta förståelsen av ett ord, kan inte bestämmas utifrån en inre bild i sig. Meningen, förståelsen, av en inre bild kan variera precis som förståelsen och meningen av en yttre fysisk bild kan variera. Det finns möjlighet till olika tolkningar. McGinn säger: ”...a mental image does not *dictate* the use of a word, since it is itself susceptible of a variety of interpretations.”²⁶³ McGinn konstaterar då att även fast kopplingen mellan förståelse och bild kan verka naturlig för oss, så är det möjligt att två personer kan lägga in olika

²⁶⁰ Wittgenstein, 1967/1995, § 75, s. 24. Se förövrigt §§ 71-86 s. 24ff samt Wittgenstein, 1953/1998, § 151 (a), s. 73.

²⁶¹ McGinn, C., 1984, s. 6.

²⁶² *Ibid.*

²⁶³ *Ibid.*, s. 7

förståelse i ett och samma begrepp trots att samma inre bild föresvävar dem. Som sagt, bilden i sig kan inte ensam bestämma meningen och förståelse av ett begrepp.²⁶⁴

Den andra aspekten, det vill säga tanken att mening, förståelse, är knuten till ”vår mentala apparatur”, skulle då vara ett sätt att vidmakthålla att mening och förståelse är fråga om något *inre* men dock inte på det medvetna planet. Det skulle kunna vara fråga om antingen en fysisk- eller icke fysisk mekanism. Wittgenstein förnekar då enligt McGinn att det mellan en person som har förståelse och en som inte har det (i ett specifikt fall), skulle vara fråga om olika fysiska eller omedvetna tillstånd. För att understryka detta relaterar han både till *Filosofiska undersökningar* och *Zettel*. Ur den förstnämnda lyfter han fram §§ 156-158. Här diskuterar Wittgenstein vad förmågan att *läsa* innebär. Här förtjänar också då att nämnas som jag ser det, att om man betraktar detta avsnitt i ett större sammanhang, så ser man att det föregås av och hör samman med en diskussion om *vetande* och *förståelse* i relation till det Wittgenstein kallar ”sjäsliga processer”, ”själstillstånd”. Som tidigare framgått av uppsatsen så betonar Wittgenstein i detta sammanhang att begreppet *förstå* är nära besläktat med ord som *veta*, *kunna* och *vara i stånd till*. Wittgenstein menar vidare att tanken om att förståelse skulle vara en sjäslig process är en tanke som bara skapar förvirring. I stället bör man relatera förståelsen till ”...de *omständigheter*, under vilka han hade en sådan upplevelse, som rättfärdigar honom att i ett sådant fall [talserie; min anm.] säga, att han förstår...”²⁶⁵ Poängen är då alltså som jag uppfattar det att denna syn på förståelse då också beskrivs och exemplifieras i Wittgensteins diskussion om att *läsa*. När det gäller hänvisningen till *Zettel* så hänvisar McGinn till §§ 608-610. Här säger Wittgenstein då bland annat följande:

²⁶⁴ Ibid.

²⁶⁵ Wittgenstein, 1953/1998, § 155, s. 75. Förövrigt se §§ 143-144 s. 70f samt den tidigare diskussionen i uppsatsen under avsnitt 3.1. Se också McGinn, C., 1984, s. 10ff.

Inget antagande förefaller mig mera naturligt än att associerandet eller tänkandet inte har fått sig någon process tilldelad i hjärnan; åtminstone så att det alltså skulle vara omöjligt att avläsa tankeprocesser ur hjärnprocesser. Vad jag menar är följande: När jag talar eller skriver så utgår ett system av impulser från min hjärna, antar jag, som hänger samman med min uttalade eller nedskrivna tanke. Men varför skulle *systemet* fortsätta vidare i central riktning? Varför skulle inte denna ordning så att säga springa fram ur kaoset? Det fallet skulle kunna liknas vid detta – att vissa växtarter förökade sig genom frön på ett sådant sätt att ett frö alltid alstrade samma växtart som det själv har alstrats av, - men att *ingenting* i fröet motsvarade den blivande växten, - att man bara kan härleda det ur dess *historia*. /.../ Således är det alltså möjligt, att vissa psykologiska fenomen inte *kan* undersökas fysiologiskt, eftersom de saknar fysiologiska motsvarigheter.²⁶⁶

Kontentan av paragraferna ovan i *Filosofiska undersökningar* respektive *Zettel* blir då enligt McGinn att Wittgenstein förnekar att en företeelse som *förståelse* skulle ha en fysiologisk motsvarighet, en motsvarighet som skulle kunna avläsas från processer i hjärnan. Problem uppstår när man blandar samman å ena sidan aspekter såsom *smärta*, *nedstämdhet* och *upphetsning* med *förståelse* å andra sidan. Det handlar om två olika kategorier, där det sistnämnda inte alls svarar mot något mentalt tillstånd. Wittgenstein ifrågasätter med andra ord sammanblandningen av dessa båda kategorierna. De förstnämnda svarar mot som han säger ”sjäsliga tillstånd” medan den sistnämnda inte gör det.²⁶⁷

I sin andra tes ”To understand a sign is not to interpret it in a particular way” (se ii ovan) relaterar McGinn för det första till §§ 198 och 201 och frågan om regelföljande. I detta sammanhang så beskriver Wittgenstein begreppet ”tolkning” som ett ersättande

²⁶⁶ Wittgenstein, 1967/1995, §§ 608-609, s. 124; McGinn, C., 1984, s. 11f. Se också McDonough, 2004, där han i sin artikel ”Wittgenstein, German Organicism, Chaos, and the Center of Life”, i *Journal of the History of philosophy*, vol. 42, no. 3, s. 297-326, för en intressant diskussion som anknyter till detta.

²⁶⁷ McGinn, C., 1984, s. 12f. Se Wittgenstein, 1953/1998, s. 73 och punkt (a) i anslutning till § 151: ”Att förstå ett ord’, ett tillstånd. Men ett *sjäsligt* tillstånd? – Nedstämdhet, upphetsning, smärtor kallar vi sjäsliga tillstånd...”

av "...ett uttryck för regeln med ett annat."²⁶⁸ Det Wittgenstein då uppenbarligen menar enligt McGinn, är att vid tolkningen av exempelvis ett tecken (a sign), så innebär tolkningen i sin tur ett annat tecken eller som han säger "...*translating* one sign into another."²⁶⁹ Vidare relaterar McGinn sin diskussion till §§ 85 och 86 där Wittgenstein i den första paragrafen diskuterar regeln som en vägvisare och de problem med tolkningen av densamma som kan föreligga. I § 86 ger han ett exempel där diskussionen förs om olika regler som kan tänkas gälla vid läsningen av en tabell (regler som även illustreras med hjälp av pilar). Den fråga Wittgenstein då ställer mot bakgrund av denna diskussion är följande: "Kan vi inte nu föreställa oss ytterligare regler som förklarar *denna* regel?"²⁷⁰ Mot bakgrund av det som nu sagts, så blir då McGinns slutsats att Wittgenstein förnekar att förståelsen av ett tecken skulle handla om ett ytterligare tecken som förklaring, det vill säga att gå från ett tecken till ett annat. Även om McGinn understryker att förståelse ibland kan innehålla en sådan övergång, så kan det dock *inte alltid* vara fråga om något sådant. Någonstans måste man "komma till ro". När man exempelvis försöker förklara betydelsen av ett ord för någon, så förutsätts det att man har förståelse av de ord med vars hjälp förklaringen av ordet ifråga sker. Om så inte skulle vara fallet, så skulle ju inte en verbal förklaring överhuvudtaget vara möjlig. McGinn säger: "Understanding must ultimately rest upon more than (or less than) the association of one symbol with another."²⁷¹ Här kan också som jag ser det relateras till § 87 där Wittgenstein ytterligare fördjupar frågan om förklaring och förståelse. Kan behovet av förklaring fortgå hur länge som helst eller finns det en yttersta förklaring? Han avslutar paragrafen med föl-

²⁶⁸ Wittgenstein, 1953/1998, § 201, s. 96.

²⁶⁹ McGinn, C., 1984, s. 14.

²⁷⁰ Wittgenstein, 1953/1998, § 86, s. 52. Se också § 85, s. 51 och dessutom § 84 där Wittgenstein säger följande: "Kan vi tänka oss en regel som reglerar användningen av regeln?"; McGinn, C., 1984, s. 14f.

²⁷¹ McGinn, C., s. 15f.

jande ord: ”Vägvisaren är i sin ordning – om den under normala omständigheter fyller sitt syfte.”²⁷²

Frågan som McGinn då ställer sig är varför Wittgenstein lägger sådan energi på den sistnämnda diskussionen (tes ii). Varför så starkt understyrka det som verkar uppenbart? McGinn pekar här då på två orsaker. För det första så ska diskussionen ses mot bakgrund av den historiska och filosofiska kontext där den tidige Wittgensteins idé om den slutliga analysen hör hemma. Tanken är då som vi tidigare sett, att det finns tecken (namn i elementarsatsen) som i sig är meningsfulla. McGinn säger: ”...there are signs which, so to speak, take care of their own meaning – that have their meaning somehow written into them...”²⁷³ En konsekvens för den senare Wittgenstein blir då - som ovan betonats - att inget tecken i sig själv kan vara bestämmande för den tolkning, användning, som är den rätta. Detta leder då till att den idé om slutlig analys som vi möter hos den tidige Wittgenstein förlorar sin betydelse. ”...analysis as such cannot determine meaning but must always presuppose some independent determination of meaning...”²⁷⁴ För det andra menar McGinn att diskussionen ska förstås utifrån föreställningen om att mening har med något som ”kommer för vårt medvetande” att göra (se tidigare diskussion i uppsatsen). Varken tecken eller bilder ”som kommer för vårt medvetande” kan i sig vara bestämmande för vad som är den korrekta tillämpningen. McGinn påpekar då att ”Signs and pictures can be *applied* in all sorts of ways, so they cannot dictate what is the *right* way to apply them.”²⁷⁵

²⁷² Wittgenstein, 1953/1998, § 87, s. 53.

²⁷³ McGinn, C., 1984, s. 18.

²⁷⁴ Ibid., s. 18.

²⁷⁵ Ibid., s. 19.

När det sedan gäller den tredje tesen "Using a sign in accordance with a rule is not founded upon reasons" (tes iii ovan) så menar McGinn att den berör frågan om regelföljandets epistemologi. Vad diskussionen här gäller är frågan om regelföljande har sin grund i välgrundade skäl, det vill säga tanken om att vi kan visa på grundläggande skäl som rättfärdigar vårt handlande som på detta vis skulle kunna tysta skepticisms utmaningar. McGinn relaterar här både till *Filosofiska undersökningar* och till *Zettel*. Samtliga dessa exempel vill då visa på att följandet av en regel inte vilar på ett rättfärdigande grundat i välgrundade skäl. Detta är då en inställning som skiljer sig från den klassiska "foundationalismens" kunskapsföreställning. Wittgenstein säger då i detta sammanhang följande:

"Hur du än undervisar honom i hur han skall fortsätta ett prydnadsmönster – hur kan han veta hur han skall gå vidare på egen hand?" - Nå, hur vet jag det? – Om det betyder "Har jag skäl?", så är svaret: skälen tar snart slut. Och jag kommer då att handla, utan skäl.²⁷⁶

"Hur kan jag följa en regel?" - om inte detta är en fråga efter orsakerna, så är det en fråga efter rättfärdigandet av att jag handlar så efter regeln. När jag uttömt skälen, så har jag nått den hårda klippan och min spade viker sig. Jag är böjd att säga: "Just så handlar jag."²⁷⁷

Han måste fortsätta [talserien; min anm.] på detta sätt utan någon grund. Men inte för att man ännu inte kan gör grunden begriplig för honom, utan för att det – i det här systemet – inte finns någon grund. ("Kedjan av grunder har ett slut.")²⁷⁸

Vad dessa citat då understryker är att jag inte har någon yttersta grundval att grunda mitt handlande på. Det finns således inte ytterst någon självvident grund utifrån vilket

²⁷⁶ Wittgenstein, 1953/1998, § 211, s. 99.

²⁷⁷ Ibid., § 217, s. 100.

²⁷⁸ Wittgenstein, 1967/1995, § 301, s. 68. Se också McGinn, C., 1984, s. 19f.

handlandet, regelföljandet har sin utgångspunkt. Är det då fråga om något rent intuitivt? Denna tanke är dock för Wittgenstein problematisk. Om intuitionen är fråga om något *inre*, vad har jag då för kriterier beträffande ett riktigt eller felaktigt handlande? Han säger: ”Om den är en inre stämma, - hur vet jag *hur* jag skall följa den? Och hur vet jag att den inte leder mig vilse?”²⁷⁹

Frågan som infinner sig är om avsaknaden av en yttersta grundval då innebär att man hamnar i total skepticism, ett totalt tvivel? Enligt McGinn intar här Wittgenstein en från traditionell epistemologi annorlunda position. Det är inte på det viset att avsaknaden av välgrundade skäl behöver innebära att man är utelämnad åt endast tvivel och skepticism, eller det motsatta, att välgrundade skäl skulle vara en förutsättning för att undkomma tvivel. I fallet med prydnadsmönstret ovan, så menar Wittgenstein att han kommer att kunna fullfölja serien med säkerhet utan några grundläggande skäl. Denna avsaknad av yttersta skäl är med andra ord inget problem för honom.²⁸⁰

McGinn konstaterar då att denna tes (iii) inte är uttryck för skepticism. Snarare är det så att Wittgenstein i *Filosofiska undersökningar* i sin diskussion om regelföljande ger uttryck för en antiskeptisk syn som slår ut i full blom i dennes sista skrift *Om visshet*. McGinn relaterar här bland annat till följande ord: ”Men grunderna, rättfärdigandet av evidensen har ett slut; - slutet är emellertid inte att vissa satser omedelbart framstår som sanna för oss, alltså ett slags *seende* från vår sida, utan vårt *handlande*, som ligger till grund för språkspelet.”²⁸¹

²⁷⁹ Wittgenstein, 1953/1998, § 213, s. 99. Se också McGinn, C., 1984, s. 20-22.

²⁸⁰ McGinn, C., 1984, s. 22.

²⁸¹ Wittgenstein, 1992/1969, § 204, 35.

Utifrån det nu sagda, kommer så McGinn fram till den fjärde tesen (iv) som då till skillnad från de övriga tre har en positiv framtoning. ”To understand a sign is to have mastery of a technique or custom of using it.” McGinn betonar här inledningsvis att Wittgensteins avsikt inte är att presentera en ”meningsteori”, utan syftet är att få oss att få en rätt syn på saken. Detta med Wittgensteins avoga inställning till teoriskapande samt den därmed sammanhängande synen på filosofins roll som klargörare har tidigare diskuterats i uppsatsen. McGinn anknyter till Wittgensteins ord där han talar om problemen med att vi inte ”...överblickar användningen av våra ord...”²⁸² Filosofins roll är således att *beskriva* den språkliga användningen, inte att rättfärdiga den. McGinn menar att vad som då kommer i dagen kan då framstå som något självklart. Poängen är då enligt McGinn att detta enligt Wittgenstein är helt i sin ordning. Avsikten är att frigöra oss från tanken att söka en *djupare* förklaring.²⁸³

I själva tesen ovan nämns begreppen *teknik* (technique) respektive *sedvänja* (custom). McGinn menar att man med fördel kan göra en uppdelning av den positiva tesen utifrån dessa ovan nämnda begrepp. Detta även fast Wittgenstein själv inte gör denna distinktion. Förståelse kopplat till begreppet *teknik* har med förmåga, kunnande att göra, eller som McGinn uttrycker det ”...a *capacity* to do something and with knowing-how...”²⁸⁴ Wittgenstein vill således kritisera föreställningen att förståelse (av exempelvis en regel) skulle kunna särskiljas från användning. En sådan föreställning skulle innebära att förståelse är en inre mental process och där användningen är något som kommer i andra hand. Förståelse handlar alltså om förmåga, det vill säga något som är kopplat till bete-

²⁸² Wittgenstein, 1953/1998, § 122, s. 62. Se också McGinn, C., 1984, s. 28f.

²⁸³ Wittgenstein, 1953/1998, § 124 och § 126, s. 62f. I den sistnämnda paragrafen säger han bland annat följande: ”Filosofin ställer bara fram allt till beskådande och förklarar eller härleder ingenting. – Då allt ligger i öppen dag, finns det heller ingenting att förklara. Ty vad som eventuellt är fördolt, intresserar oss inte...” Se också McGinn, C., 1984, s. 29.

²⁸⁴ McGinn, C., 1984, s. 30.

ende. McGinn säger att Wittgenstein "...emphasises the *behavioural* implications of the ascription of abilities."²⁸⁵

Det andra begreppet i den positive tesen ovan är då *sedvänja*. Detta begrepp uttrycker något verkligt utmärkande för Wittgensteins tänkande. Begreppet är nära förknippat med Wittgensteins diskussion om regelföljande. Vidare menar McGinn att begreppet *sedvänja* kan relateras till begreppet *praxis*. Båda uttrycker något centralt beträffande vad det är att följa en regel vilket också framkommer i §§ 199 och 202 i *Filosofiska undersökningar*. "...Att följa en regel /.../ är *sedvänjor*... /.../ `Att följa regeln´ är därför en *praxis*..."²⁸⁶ Frågan är du hur man ska se på Wittgensteins avsikt att betrakta regelföljandet utifrån begreppen *sedvänja* och *praxis*? Det första McGinn betonar är vad som också tidigare understrukits, nämligen att förståelse av en regel inte är någon dold inre process där det yttre beteendet endast är en yttre manifestation. Wittgenstein är med andra ord kritisk till en sådan dualism. Detta innebär då att regelföljande som *praxis* inte är något annat än vad det synes (appearance) vara. Det handlar således om handling, beteende. Frestelsen att söka roten till förståelse i något bakomliggande finns där, men denna inställning är felaktig. McGinn säger: "We might put Wittgenstein's position this way: we should not think of rule-following as what *explains* practice, since rule-following is nothing over and above (or behind) practice, i.e. use."²⁸⁷ Det andra som lyfts fram är att förståelse av en regel inte visar sig en isolerad händelse. I stället handlar det om att över tid visa regelförståelse. McGinn lyfter här fram vad han kallar för "the multiple application thesis" och vad man skulle kunna kalla ett "diakront perspektiv".

²⁸⁵ McGinn, C., 1984, s. 34. Se också s. 30-34. McGinn säger också i not 35 på s. 34 följande beträffande sin syn på Wittgenstein och behaviourismen: "I do not mean to suggest that Wittgenstein is some kind of classical reductionist behaviourist; I mean only that he is prepared to tie the ascription of psychological concepts to behaviour, independently of any inner or internal states."

²⁸⁶ Wittgenstein, 1953/1998, § 199 och § 202, s. 96f. Se också McGinn, C., 1984, s. 34f.

²⁸⁷ McGinn, C., 1984, s. 36.

Båda dessa uttryck beskriver då regelföljandets karaktär, det vill säga det handlar inte om isolerade engångshändelser, utan om regelbundenhet i beteendet vilket då också innebär ett perspektiv över tid. Det tredje och sista som McGinn pekar på är att *sedvänja* och *praxis* hör samman med begreppet *tradition*. ”Traditions and customs become established and entrenched by dint of regularities in behaviour in which people come to acquiesce.”²⁸⁸ Frågan om regelföljande ska alltså ses i perspektivet av tradition, sedvänja. För *sedvänjan* finns således inte vid sidan om denna några oberoende grundläggande skäl, snarare handlar det om vad McGinn säger: ”I do not do this for any *reason*; it is just a tradition/custom.”²⁸⁹ Tanken skulle då här vara att våra handlingar kommer av sig självt, helt naturligt. I detta sammanhang kan man enligt McGinn relatera till Hume och dennes tankar om exempelvis kausalitet. Som också tidigare nämnts i uppsatsen, så betonar här Hume vanans makt och regelbundenhet. Det vill säga vår commonsense uppfattning beträffande kausaliteten kan inte finna sin grund i rationella skäl, utan har sin grund ”...in our given *nature* as it interacts with our `training´: that is to say, we believe what we do by dint of custom.”²⁹⁰ McGinn menar att Hume och Wittgenstein här är överens om problemen och bristerna i sökandet efter rationella grundvalar. Skillnaden emellan skulle då vara att den förstnämnde hamnar i radikal skepticism medan den sistnämnde anser att de grundvalar som skeptikerna anser vara nödvändiga för säkerhet och kunskap inte alls behövs. Mot bakgrund av det nu sagda så menar McGinn att Wittgenstein (och även Hume) står för en ”epistemologisk naturalism”. Detta innebär då som jag uppfattar det att frågan om regelföljande, frågan om språk, är något för människan naturligt, knutet till vår naturliga benägenhet eller som Wittgenstein uttrycker

²⁸⁸ Ibid., s. 39. Se förövrigt, s. 37ff.

²⁸⁹ Ibid., s. 39.

²⁹⁰ Ibid., s. 40. Se också s. 39.

det: "...a part of our natural history..."²⁹¹ McGinn sammanfattar så sin diskussion om de fyra grundläggande teserna på följande sätt:

...understanding is not an *inner process* of supplying an *interpretation* of a sign which *justifies* one in reacting with the sign in a certain way; it is, rather, an *ability* to engage in a *practice* or *custom* of using a sign *over time* in accordance with one's *natural propensities*.²⁹²

Hur förhåller sig då § 202 till § 243 och följande? Här bör då nämnas att enligt McGinn så är det i § 243 och följande som man möter Wittgensteins "privatspråksargument". Det första han då konstaterar är att i båda dessa sammanhang används begreppet *privat*. Dessutom finns en anknytning till frågan om att *verka* följa en regel och att *i realiteten* göra det. I § 202 möter vi följande ord av Wittgenstein:

"Att följa regeln" är därför en *praxis*. Och att *tro* att man följer regeln är inte att följa regeln. Och därför kan man inte 'privatim' följa regeln, ty annars vore detta att tro sig följa regeln detsamma som att följa regeln.²⁹³

I denna paragraf betonas då tre viktiga aspekter. För det första understryks det att regel-följande handlar om *praxis*. Det handlar som tidigare nämnts om att över tid kunna bemästra en teknik. För det andra så poängteras att bara för att man *tror* sig följa en regel, så innebär det inte med nödvändighet att man i verkligheten gör det. Detta är då kopplat till frågan om inre mentala tillstånd och möjligheten att följa en regel *privat*. Det som då understryks är att det sistnämnda inte är möjligt. Det är då, enligt McGinn, viktigt att

²⁹¹ Wittgenstein, 1953/1998, § 25, s. 22.

²⁹² McGinn, C., 1984, s. 42. Se förövrigt s. 39ff.

²⁹³ Wittgenstein, 1953/1998, § 202, s. 97. Se förövrigt McGinn, C., 1984, s. 47.

förstå att begreppet *privat* i detta sammanhang ska förstås som syftande på *det inre* (inre mentala tillstånd) i kontrast till *det yttre* (se vidare diskussion längre fram i uppsatsen). Det tredje och sista som då understryks är att om det var fråga om ett inre mentalt tillstånd, så skulle en hänvisning till detta sakna möjligheten till felbarhet, till misstag. Om så var fallet, det vill säga att det var fråga om ett inre mentalt tillstånd, så skulle det innebära att förståelsen av en regel då skulle handla om att man genom introspektion kunde, som McGinn säger, "...scan the contents of consciousness to find the appropriate experience."²⁹⁴ Slutsatsen blir då av detta att regelföljande är något som är felbart, det vill säga möjligheten till misstag föreligger. McGinn säger: "...but the inner process conception fails to have this consequence [felbarhet; min anm.] – it would make understanding as introspectively accessible as pain or having an image of red."²⁹⁵

Om vi sedan tittar på det andra sammanhanget, § 243 och följande, så finns det som nämnts ovan vissa gemensamma anknytningspunkter mellan detta avsnitt och § 202. I sin fortsatta diskussion lyfter McGinn bland annat fram § 258, där Wittgenstein som vi tidigare sett, diskuterar möjligheten att kunna föra dagbok över återkommande inre förnimmelser. Han säger bland annat följande i denna paragraf: "...Men i vårt fall har jag ju inget kriterium på riktigheten. Man skulle här vilja säga: riktigt är vad som än ter sig riktigt för mig. Och det betyder bara att man här inte kan tala om 'riktigt'."²⁹⁶ Slutsatsen av detta sammanhang blir då att ett privat språk (privat i meningen inre subjektiva förnimmelser som är onåbara för andra än en själv) faller samman genom att den ovan nämnda distinktionen mellan att *verka* följa en regel och att *i realiteten* göra det inte är möjligt. Ett privat språk inrymmer således inga kriterier för ett korrekt regelföljande

²⁹⁴ McGinn, C., 1984, s. 44. Se förövrigt s. 43 samt s. 47 angående det inre respektive det yttre.

²⁹⁵ Ibid., s. 44.

²⁹⁶ Wittgenstein, 1953/1998, § 258, s. 109. Förövrigt se McGinn, C., 1984, s. 47f.

varken för den som uttrycker sig eller för de som lyssnar. Individen ifråga kan *endast* förlita sig på vad som *verkar* vara en riktig överensstämmelse mellan de olika inre förnimmelserna. Åhörarna å sin sida har ingen som helst möjlighet att avgöra om noteringen i dagboken från tillfälle till tillfälle svarar emot samma inre förnimmelse. Ett genuint språk (som McGinn uttrycker det), det vill säga ett språk som är regelstyrt, måste därför referera till det som är publikt, ha publika kriterier. Detta för att ett meningsfullt språk om inre förnimmelser överhuvudtaget ska vara möjligt. McGinn säger: "And in point of fact such criteria *do* figure in our actual acquisition of sensation language, since we use (e.g.) 'pain' precisely as a *replacement* for the kind of behaviour which provides others with a warrant for ascribing pain to us..."²⁹⁷

När det gäller § 202 s menar McGinn att i denna paragraf framkommer inget i sig nytt i förhållande till det som sagts i tidigare paragrafer. Mot bakgrund av det ovan sagda, så menar McGinn att det är skillnad på slutsatsen i § 202 och det så kallade "privatspråksargumentet". I den förstnämnda paragrafen understryks som tidigare sagts att förståelsen av en regel inte handlar om inre mentala tillstånd som icke är felbara. Det sistnämnda sammanhanget betonar att ett språk för subjektiva inre förnimmelser (i den meningen privata) "...cannot be associated with determinate semantic rules..."²⁹⁸ Avsaknaden av yttre kriterier får den konsekvensen att det inte finns något som kan avgöra vad språket svarar emot. Detta innebär då enligt McGinn, att § 202 inte i sig uttrycker det omöjliga av ett privat språk. Vad paragrafen fastslår är att regelföljande handlar om *behärskandet av en teknik*. Det handlar om *praxis*. Man kan därför inte utifrån denna paragraf i sig avfärda möjligheten till en regelföljande praxis beträffande inre subjektiva förnimmelser.

²⁹⁷ McGinn, C., 1984, s. 49. Se också förövrigt s. 47f.

²⁹⁸ Ibid., s. 49.

Vad paragrafen enligt McGinn säger är då att "...all that 202 positively asserts is that following a rule is an ability to use a sign, not the occurrence or recurrence of a distinctive state of consciousness..."²⁹⁹ McGinn säger då vidare följande beträffande relationen mellan dessa båda avsnitt: "I think that there is a significant relationship between them but that it is indirect."³⁰⁰ En grundläggande tanke är här då att den ovan nämnda distinktionen, som uttrycks i § 202, är en distinktion som måste gälla i varje regelföljande system och då också i ett språk (meningsfullt språk) som just är ett sådant system. Det är givetvis en sak att göra denna distinktion med avseende på relationen mellan språk och publika objekt. Här kan kontrolleras om regler över tid tillämpas korrekt. En annan sak är det om man talar om regelföljande beträffande relationen språk och inre förnimmelser. Det McGinn då understryker är att § 202 ska betraktas som en nödvändig förutsättning för det kommande "privatspråksargumentet". Han säger:

Only if we already have shown the importance of the distinction can we deploy it to challenge the possibility of a private language: if functions, we might say, as a condition of adequacy upon a conception of a genuine language, a condition which the idea of a private language is hard put to it to meet. /.../ Thus 202 *prepares us* for the private language argument while not by itself amounting to an anticipatory *statement* of that argument.³⁰¹

"Privatspråksargumentet" möter vi med andra ord inte i § 202. Vad vi möter där är en distinktion som är ett nödvändigt villkor för all regelföljande aktivitet. Den senare argumenteringen vill då visa att denna distinktion inte är möjlig att göra beträffande ett språk rörande subjektiva inre förnimmelser.

²⁹⁹ Ibid., s. 49.

³⁰⁰ Ibid., s. 50. Förövrigt se s. 43 och 49.

³⁰¹ Ibid., s. 51.

Hur ska man då se på frågorna om förståelse, mening och regelföljande utifrån ett socialt perspektiv, det vill säga utifrån perspektivet av individer tillsammans i en språklig gemenskap.. De paragrafer McGinn här lyfter fram är §§ 240-242. Vi möter där följande ord av Wittgenstein:

Det utbryter ingen strid (t.ex. mellan matematiker) i frågan om en regel följts eller inte. Det uppstår t.ex. inga handgripligheter. Detta tillhör den bärande stomme som vårt språks funktion bygger på (t.ex. när man ger en beskrivning).³⁰²

”Du säger alltså att människors samstämmighet avgör vad som är riktigt och vad som är falskt?” – Det är vad människorna *säger* som är riktigt och falskt; och i *språket* stämmer människorna överens. Detta är ingen samstämmighet i åsikter utan i livsform.³⁰³

Om man skall göra sig förstådd genom språket, krävs inte bara en överensstämmelse i definitionerna utan också (hur sällsamt detta än kan låta) en överenskommelse i omdömena...³⁰⁴

I den första paragrafen ovan (§ 240), så konstaterar Wittgenstein att inom matematikens värld förekommer inte ständiga konflikter om hur regler skall tillämpas. Man är med andra ord överens. Detta att vara överens om tillämpning är ju också en förutsättning för att ett gemensamt språk ska vara möjligt. Att kommunicera – det vill säga använda ett språk – innebär en regelföljande praxis. Det innebär då att meningen hos begrepp är knutna till denna praxis. En konsekvens av detta blir då att om människor är överens beträffande meningen så innebär det också att de är överens beträffande praxis.³⁰⁵

³⁰² Wittgenstein, 1953/1998, § 240, s. 104.

³⁰³ Ibid., § 241, s. 104.

³⁰⁴ Ibid., § 242, s. 104.

³⁰⁵ McGinn, C., 1984, s. 54.

Paragraf 241 innebär då enligt McGinn för det första en protest mot tanken att frågan om sanning skulle ha med att vara överens att göra. Även om det givetvis är nödvändigt att ett sant påstående har mening, så följer det inte med nödvändighet att överensstämmelse beträffande mening måste vara sant. Beträffande frågan om sanning säger han: "...that is something that goes beyond simply what the sentence means..."³⁰⁶ För det andra så betonas i paragrafen att det är en skillnad på begreppen *åsikt* respektive *livsform*. Samstämmighet har med det sistnämnda att göra, inte med det förstnämnda. McGinns analys av detta är att åsikter är något som grundar sig på förnuft och rationalitet medan livsform har med naturlig benägenhet att göra. Detta kan då relateras till det som tidigare sagts beträffande tes iv ovan. Livsform är då enligt McGinn "...that which forms part of our nature, that which determines how we spontaneously find ourselves reacting."³⁰⁷

Den tredje och sista paragrafen (§ 242) talar om både överensstämmelse i definitioner och om överensstämmelse i omdömen. Tanken är här, enligt McGinn, att tanken om definitioner måste relateras till tanken om omdömen. Vad är det som bestämmer meningen hos en definition? Är det inte möjligt att utifrån en gemensam definition göra olika tolkningar? Det som då avgör meningen hos definitionen är en gemensam bakgrundsförståelse. Med andra ord så handlar det om en överensstämmelse i omdöme där man är överens om hur definitionen ska tillämpas i faktiska och potentiella situationer. McGinn menar också att detta skall kopplas till det ovan sagda om förnuftsskäl kontra naturlig benägenhet. Han säger: "...what underlies such unreflective judgements, in which meaning is displayed, is our 'form of life' (our natural propensities) and not a foundation of rea-

³⁰⁶ Ibid., s. 55. Se också s. 54.

³⁰⁷ Ibid., s. 55.

sons; this is why Wittgenstein contrasts opinion and judgement in the way he does.”³⁰⁸

Med detta som bakgrund vänds nu blicken mot McGinns kritik av Kripkes argumentering.

4.3 Kritik av Kripkes tolkning

När McGinn inleder sin utvärdering av Kripkes tolkning ställer han sig frågan huruvida Wittgenstein verkligen förespråkar denna skeptiska paradox som Kripke menar att han gör. Viktiga paragrafer i *Filosofiska undersökningar* är här då § 198 och § 201. Frågan är då om dessa paragrafer verkligen understryker Kripkes uppfattning att här presenteras en skeptisk paradox som innebär att mening inte kan knytas till några fakta? I § 201 läser vi följande:

Vår paradox var denna: en regel kunde inte bestämma något handlingssätt, eftersom varje handlingssätt kan fås att stämma med regeln. Svaret var: Om varje handling kan fås att stämma med regeln, så kan också varje handling fås att bryta mot den. Därför finnes det här varken överensstämmelse eller motsättning. Att det här föreligger ett missförstånd, visar sig redan däri, att vi i denna tankegång går från tolkning till tolkning; som om var och en tillfredsställde oss för ett ögonblick tills vi kommer att tänka på en tolkning som i sin tur ligger bakom den förra. Därigenom visar vi nämligen att det finns en uppfattning av en regel, som *inte* är en *tolkning*; utan som från fall till fall av användning yttrar sig i vad vi kallar `att följa regeln´ och vad vi kallar `att handla emot den´. Därför har vi en böjelse att säga att varje handlande enligt regeln är en tolkning. Men `tolkning´ borde man bara kalla det att man ersätter ett uttryck för regeln med ett annat.³⁰⁹

³⁰⁸ Ibid., s. 57. Se också s. 55f.

³⁰⁹ Wittgenstein, 1953/1998, § 201, s. 96. Se också McGinn, C., 1984, s. 67f.

Som tidigare framgått av uppsatsen, så är kopplingen till denna paragraf central för Kripke i dennes argumentering. Det McGinn då inledningsvis konstaterar är att Kripke valt att endast relatera till den första delen av paragrafen. Han avslutar med orden "...varken överensstämmelse eller motsättning." McGinn menar då att den senare, efterföljande delen paragrafen, visar på felaktigheten i Kripkes tolkning. Det McGinn då lyfter fram är två saker: För det första så pekar han på Wittgensteins ord om *ett missförstånd*. Det är i ett missförstånd som paradoxen då har sin rot. Det kan därför inte här vara fråga om hävdandet av en paradox liknande Humes skeptiska tankar beträffande kausalitet. För det andra, vad gäller frågan om vad detta missförstånd innebär, så menar han att Wittgensteins paradox är ett uttryck för som han säger "...a *reductio ad absurdum* of the interpretational conception..."³¹⁰ McGinn vill då visa på att Wittgenstein menar att ett missförstånd föreligger och detta missförstånd har sin orsak i en felaktig förståelse av regelföljandets natur. Här handlar det om problemet som tidigare presenterats under avsnitt 4.2 och diskuterats i samband med tes ii. Där diskuterades problemet med att "...*translating* one sign into another." Det vill säga att det då skulle handla om att förklara en regel med hänvisning till en annan regel och så vidare. McGinn hävdar vidare att det finns ingenting i denna paragraf som uttrycker att Wittgenstein skulle mena att paradoxen bottenar i en felaktig föreställning om regelföljande som varande knutet till fakta. Här uttrycks inte heller frågan beträffande regelföljande i relation till en regelföljare betraktad i isolering. McGinn säger: "...what he is objecting to is the specific conception of understanding as a mental operation of translation."³¹¹ Enligt

³¹⁰ McGinn, C., 1984, s. 68. Beträffande *reductio ad absurdum*, se exempelvis Lübecke (red.), 1991, s. 459. Här sägs bland annat följande: "...motbevisande av ett skenbarligen rimligt påstående genom att visa att det logisk sett har en rad tydligt självmotsägande eller meningslösa konsekvenser..."

³¹¹ McGinn, C., 1984, s. 69. Se även s. 68.

McGinn så möter man redan i § 198 den rätta diagnosen på den nämnda paradoxen.

Wittgenstein säger i denna paragraf följande:

“Men hur kan en regel lära mig vad jag har att göra på *detta* ställe? Vad jag än gör, så är det dock enligt någon tolkning i överensstämmelse med regeln.” – Nej, så bör man inte säga. Utan så här: Varje tolkning hänger, tillsammans med det tolkade, i luften; tolkningen kan inte ge det tolkade något stöd. Tolkningarna allena bestämmer inte betydelsen...”³¹²

Vad då Wittgenstein här bland annat säger som i sig är ett svar på den paradox han senare omnämner i § 201, är att det inte är tolkningen som bestämmer betydelsen. Han säger *inte* att meningen, betydelsen, inte står att finna i individualistiska fakta. Vad han enligt McGinn avser är att visa på att *en viss typ* av fakta inte kan bestämma meningen, betydelsen. Wittgenstein menar således *inte* att det inte skulle finnas några fakta som kan vara bestämmande. McGinn säger: ”If you like: the *fact* that gives signs life is a fact about use, not a fact about inner states.”³¹³ McGinn menar då att paradoxen inte är den centrala poängen. Detta då till skillnad från Kripke som anser den skeptiska paradoxen vara som han säger “...the fundamental problem of *Philosophical Investigations*.”³¹⁴ Snarare är det så att formuleringen av paradoxen är ett sätt att argumentera emot det McGinn kallar för ”the inner process model”.³¹⁵ Det vill säga förståelse är inte fråga om något inre mentalt tillstånd. I motsats till Kripke menar då McGinn beträffande den ovan nämnda paradoxen att ”...its infrequent appearance belies this suggestion; [Krip-

³¹² Wittgenstein, 1953/1998, § 198, s. 95. Se också McGinn, C., 1984, s. 69.

³¹³ McGinn, C., 1984, s. 69 not 12.

³¹⁴ Kripke, 2000, s. 78. Se också McGinn, C., 1984, s. 70.

³¹⁵ McGinn, C., 1984, s. 70.

kes syn på paradoxens fundamentala betydelse; min anm.] and when it does appear it figures as one more nail in the coffin of the inner process model...”³¹⁶

Om nu den av Kripke betonade paradoxen inte alls har den framträdande betydelsen, så ställer sig McGinn frågan om Kripkes tolkning ändå har relevans på ett mera generellt plan. För att få ett svar på den frågan lyfter han fram det han kallar ”...the constitutive [metaphysical; min anm.] and epistemological versions of semantic scepticism.”³¹⁷ Till skillnad från Kripke så menar McGinn att det är svårt att kunna hävda en *konstitutiv skepticism*, det vill säga att förståelse inte kan falla tillbaka på fakta. Som redan antytts ovan, så förknippas enligt McGinn det faktum Wittgenstein kopplar förståelsen till, till *behärslandet av en teknik, en sedvänja*. Förståelsen har alltså med *förmåga* att göra. *Förmåga* som fakta har inget med inre mentala tillstånd att göra, eller med det som McGinn säger ”...a configuration of one’s `mental apparatus’...”³¹⁸ Även om användandet av begreppet *fakta* som sådant i detta sammanhanget inte är helt passande till Wittgensteins tänkande, så menar McGinn trots allt att man kan tala om *fakta som förmåga till användning*. Detta är rimligt, menar McGinn, även om Wittgenstein själv i detta sammanhanget inte använder begreppet fakta. Wittgensteins poäng är just att understryka att förståelse är relaterat till teknik och förmåga.³¹⁹

Om det är svårt att hävda att Wittgenstein förespråkar en *konstitutiv skepticism*, så menar McGinn att detsamma gäller beträffande den *epistemologiska skepticismen*. Som tidigare nämnts i uppsatsen under avsnitt 3.2, så menar Kripke att på frågan vad man av-

³¹⁶ Ibid.

³¹⁷ Ibid. Se också not 109 och 170 tidigare i denna uppsats.

³¹⁸ McGinn, C., 1984, s. 71. Se även s. 70.

³¹⁹ Ibid., s. 71.

såg med plus (+) i det förflutna finns inget svar. Detta därför att det inte finns något faktum som man kan referera till som avgör om man menade *plus* eller *quus*. Detta får då enligt Kripke den konsekvensen att det inte *nu* går att rättfärdiga tillämpningen av tecknet + då man inte kan rättfärdiga tillämpningen av tecknet + *då*. Under det tidigare avsnittet 4.1 (tes iii), diskuterades denna epistemologiska problematik. Som tidigare framgått, så behöver inte för Wittgenstein avsaknaden av ett yttersta rättfärdigande innebära epistemologiska problem. Det betyder med andra ord att man inte behöver vara utelämnad åt tvivel. McGinn säger utifrån detta att "...doubt can be removed (better preempted) by our natural and habitual reactions /.../ that I cannot *prove* to a determined sceptic that my present use of '+' is correct does not show that I do not know how to apply it correctly or that I have anything less than a perfect right to proceed as I feel inclined."³²⁰ McGinns slutsats blir därför att "Kripkes skeptiker" inte kan finna något stöd hos Wittgenstein och i dennes "epistemologi".

Som framgått av avsnitt 3.2 så diskuterar Kripke möjligheten att tanken om dispositioner skulle kunna vara ett sätt att hantera den för honom tydliga skeptiska paradoxen. Kripke menar då att detta inte löser problemet. McGinns synpunkt är här då att om Wittgenstein verkligen betonar den skeptiska paradoxen à la Kripke, så borde vi möta liknande argumentering hos Wittgenstein själv beträffande frågan om dispositioner. Detta är dock inget vi möter i Wittgensteins text. Vidare relaterar McGinn till § 149 som han menar är den enda paragrafen i det för ämnet relevanta sammanhanget som explicit uttrycker detta med disposition. Wittgenstein säger här bland annat följande:

³²⁰ Ibid., s. 72.

Om man säger, att kunskapen om alfabetet är ett själstillstånd, så tänker man på det tillstånd hos en själslig apparat (t.ex. hos vår hjärna) med vilket vi förklarar *yttringarna* av detta vetande. Ett sådant tillstånd kallar man en disposition. Man kan emellertid rikta invändningar mot att här tala om ett själstillstånd, såtillvida som det borde finnas två kriterier på tillståndet; nämligen en insikt om apparatens konstruktion bortsett från dess verkningar...³²¹

Poängen skulle då här vara att Wittgenstein även här argumenterar emot tanken om inre mentala tillstånd, det vill säga att ha kunskap skulle vara fråga om ett just sådant tillstånd. Här kan också jämföras med vad han säger i § 150. Där uttrycker han det nära släktskapet mellan ord som exempelvis veta, kunna och förstå. Wittgenstein vill då höja varningsflagg för att talet om dispositioner kan underblåsa den så kallade "inner process modell". Detta i stället för att fokusera på kunskap och förståelse utifrån perspektivet av praxis. Avslutningsvis beträffande frågan om dispositioner, så relaterar McGinn till § 187 där vi möter det tidigare beskrivna exemplet avseende fullföljandet av en talserie. Här sägs då bland annat följande:

...Ditt "Jag visste redan då..." betyder ungefär: "Hade man då frågat mig vilket tal han skall skriva efter 1 000, så hade jag svarat '1 002'." Och på det tvivlar jag inte. Det är här fråga om ett antagande ungefär av samma slag som detta: "Om han då hade ramlat i vattnet, så skulle jag ha hoppat efter honom." ...[min kursivering]³²²

McGinn understryker då mot bakgrund av denna paragraf att Wittgenstein här med hjälp av det kontrafaktiska uttrycket ("om... så...") vill visa på att det finns en *disposition* att ge det rätta svaret. Wittgenstein är då med andra ord inte motståndare till tanken om dispositioner i sig. Problemet är dock om dessa frikopplas från *beteende*. Det blir såle-

³²¹ Wittgenstein, 1953/1998, § 149, s. 72. Se även § 150. Förövrigt se McGinn, C., 1984, s. 72f.

³²² Wittgenstein, 1953/1998, § 187, s. 90f. Se också McGinn, C., 1984, s. 75ff.

des problematiskt om man betraktar *förståelse* som ett inre mentalt tillstånd. Det vill säga att man faller tillbaka på "the inner process model". Slutsatsen blir då som McGinn säger att: "Wittgenstein is *contrasting* what happens in one's mind when something is meant with what is true of one's behaviour, including counterfactuals about one's behaviour, he is not treating both as *sharing* an incapacity to supply the sort of fact Kripke's sceptic is demanding." Med andra ord så överensstämmer inte Kripkes slutsats beträffande den skeptiska paradoxen i detta avseende med Wittgensteins tankar.³²³

En viktig aspekt för Kripke som tidigare tagits upp i uppsatsen (se avsnitt 3.3), är frågan om regelföljande och dess relation till ett socialt sammanhang, en gemenskap. Det är med andra ord sammanhanget, den sociala gemenskapen som avgör om regelföljandet är korrekt eller inkorrekt. I sin utvärdering tar McGinn givetvis upp denna centrala aspekt i Kripkes tolkning och han konstaterar att utifrån Kripkes argumentering kan man inte tala om regelföljande om man gör det från en enskild individs perspektiv, oberoende av social kontext. "We cannot, Kripke says, make sense of someone following a rule `considered in isolation'".³²⁴ Frågan McGinn då ställer sig om denna för Kripke centrala tanke, finner något stöd i Wittgensteins text? Här behöver man då på nytt igen relatera till paragraferna 198-202. När McGinn diskuterar § 202 och frågan om det *privata*, så ska man se detta utifrån den tidigare nämnda kritiken av den så kallade "inner process model". McGinn menar – som tidigare sagts - att för Wittgenstein står begreppet *privat* (*privatim* i § 202 i den svenska översättningen) här för *det inre*, detta då som motsats till *det yttre*, *det offentliga*. För Kripkes del innebär begreppet *privat* en kontrastering mot begreppet *social*, det vill säga det förstnämnda talar om individen som socialt

³²³ McGinn, C., 1984, s. 77f. Se också not 20 s. 74.

³²⁴ *Ibid.*, s. 67. Se också s. 66 och 77f.

isolerad till skillnad från det sistnämnda som talar om individen i ett socialt sammanhang. McGinn menar då att om Wittgenstein i § 202 skulle med uttrycket *privatim* mena en isolerad individ, så vore det märkligt då han verkar använda begreppet på ett annat sätt vid andra tillfällen. Även om Wittgenstein, enligt McGinn, kanske inte använder begreppet *privat* helt entydigt, så kan man ändå lägga märke till två centrala betydelser: För det första är det uttryck för, som han säger "a condition of consciousness"³²⁵. För det andra så står det för något som är icke vetbart, icke nåbart, för någon annan. Paragrafer som är bland annat relateras till är § 248 och § 272 där Wittgenstein talar om privata förnimmelser. Slutsatsen av detta blir då att Kripkes kontrastering av det *privata* (i bemärkelsen isolerad individ) och det *sociala* (i bemärkelsen social kontext) inte finner något stöd i § 202. McGinn menar, vilket också tidigare framkommit, att hans tolkning är mera trogen Wittgensteins text och intention. Han säger: "I take the claim of 202 to be that if rule-following were private in the sense of being a condition or process of consciousness, then self-ascriptions of rule-following would be infallible."³²⁶ Som också tidigare lyfts fram, så betonar Wittgenstein vikten av praxis, den regelbundna praxisen. Det vill säga förståelse av en regel visar sig i handlandet över tid, alltså inte i en isolerad händelse. McGinns konklusion blir då att: "Wittgenstein does use 'custom' and 'practice' to suggest the idea of a multiplicity, but it is a multiplicity of *instances* of rule-following not of *persons* who follow the rules."³²⁷ En konsekvens av detta blir då att man inte kan dra slutsatsen att regelföljande skulle vara omöjligt för en individ som är socialt isolerad.

McGinn fortsätter denna diskussion genom att särskilt betona § 199 där vi läser följande:

³²⁵ Ibid., s. 79, not 24.

³²⁶ Ibid., s. 80. Se också s. 79.

³²⁷ Ibid., s. 78. Se också s. 79.

Är det vi kallar ”att följa en regel” någonting som kunde göras av en *enda* människa endast en *enda* gång i hennes liv? – Och det är naturligtvis en anmärkning beträffande den *grammatik* som gäller för uttrycket ”att följa en regel”. Det är inte möjligt att endast en människa en enda gång följt en regel. Det är inte möjligt att endast ett meddelande en enda gång lämnats, en befallning givits eller blivit förstådd. etc – Att följa en regel, att lämna ett meddelande, att ge en befallning, att spela ett parti schack är *sedvänjor* (bruk, institutioner). Att förstå en sats innebär att förstå ett språk. Att förstå ett språk innebär att behärska en teknik.³²⁸

Frågan är då hur dessa ord ska tolkas. Kan dessa ord av Wittgenstein ligga tillgrund för en tolkning sådan som Kripkes? Det vill säga att Wittgenstein här i princip säger att det inte är möjligt för en isolerad individ att följa en regel, utan att regelföljande förutsätter flera än en person. McGinns slutsats är att inte heller denna paragraf ger stöd åt Kripkes tolkning. Den rimligaste tolkningen enligt McGinn, om man studerar paragrafen noggrant är följande två aspekter: För det första, om en individ anses följa en regel, så måste han göra det vid mer än ett tillfälle. För det andra så kan många tillfällen av ett specifikt regelföljande vara fördelat på ett flertal olika individer. Detta sista påstående skulle då innebära att ett antal individer skulle kunna följa en regel vid endast ett tillfälle, vilket då skulle uppfylla villkoret att en regel måste följas vid ett flertal tillfällen. Båda påståendena är dock inte förenliga med tanken att endast en individ vid endast ett enda tillfälle följer en regel. Med andra ord, ska man kunna säga att en individ följer en regel, så måste personen ifråga följa den vid ett flertal tillfällen. Är det dock fråga om flera individer så räcker det med att var och en följer regeln endast en gång. Jämför här med citatet ovan beträffande ”multiplicity of instances of rule following” (se även tidigare be-

³²⁸ Wittgenstein, 1953/1998, § 199, s. 95f.

träffande “the multiple application thesis). Konsekvensen av detta blir då att det inte finns något i § 199 som skulle motsäga möjligheten av en ensam regelföljare.³²⁹

I sin fortsatta kritik av Kripkes ”community interpretation”, så refererar McGinn till Wittgensteins tankar om att *följa en regel blint*. Detta resonemang relaterar till den tidigare diskussionen i avsnitt 4.2 och till den tredje tesen (iii) där. Vad det då handlar om är att regelföljande varken kan eller behöver rättfärdigas. Att följa *en regel blint* innebär då enligt Wittgenstein att ”Just så handlar jag.”³³⁰ Här kan då också relateras till vad Wittgenstein säger i *Remarks on the Foundations of Mathematics*. Han säger bland annat följande i § 74: ”...The danger here, I believe, is one of giving a justification of our procedure where there is no such thing as a justification and we ought simply to have said: *that’s how we do it.*”³³¹ Vidare säger han i § 40 “...To use the word without a justification does not mean to use it wrongfully.”³³² Dessa tankar strider då enligt McGinn emot Kripkes tolkning. Utifrån den sistnämndes tänkande så finns det något som avgör om regelföljandet är riktigt eller inte. Det finns med andra ord en avgörande instans, nämligen det sociala sammanhanget. Detta sammanhang erbjuder då en grund för rättfärdigande vilket Wittgenstein själv anser att det inte finns. McGinns poäng blir då att Kripke missar det han kallar för ”Wittgenstein’s epistemological *naturalism*”³³³

Som tidigare sagts så menar Kripke att en central fråga för Wittgenstein är frågan om relationen mellan tidigare intentioner och nuvarande praxis. Det vill säga hur kan man exempelvis veta att en individs tillämpning av en regel nu, överensstämmer med tidiga-

³²⁹ Ibid., s. 80-82.

³³⁰ Wittgenstein, 1953/1998, § 217, s. 100. Se förövrigt också § 219, s. 101 samt McGinn, C., 1984, s. 82f.

³³¹ Wittgenstein, 1956/1998, Part III, § 74, s. 199

³³² Ibid., Part VII, § 40, s. 406. Se förövrigt McGinn, C., 1984, s. 83 och not 27.

³³³ McGinn, C., 1984, s. 84. Se även s. 83.

re avsikter med denna regel? Svaret som Kripke då finner hos Wittgenstein är att avgörandet ligger hos den sociala kontexten. McGinn menar då till skillnad från Kripke att denna fråga inte är något som upptar Wittgensteins tankar. Vad är det då som ligger bakom vårt handlande, det vill säga "...our unreflectively going on as we do."³³⁴ Wittgensteins uppfattning är då enligt McGinn (som också tidigare nämndes i avsnitt 4.2 i samband med tes iv) att svaret står att finna i interaktionen mellan det som är naturligt för individen och träning. McGinn poängterar då följande: "There is, for Wittgenstein, not the sort of gap that Kripke's sceptic trades on between meaning and naturally determined use."³³⁵ Han säger "...what we are by nature inclined to do is what it is that *constitutes* what we mean."³³⁶ Här kan då åter relateras till jämförelsen mellan Hume och Wittgenstein som också diskuterades under avsnitt 4.2 beträffande tes iv. Utifrån jämförelsen mellan dessa båda blir då slutsatsen beträffande regelföljande respektive kausaliteten att "...both locate the source of correctness in our given nature, not in some aspect of reality quite independent of us [till exempel Kripkes sociala gemenskap beträffande regelföljande; min anm.] and our natural propensities."³³⁷ Kripkes idé om att relatera frågan om det korrekta eller inkorrekta regelföljandet till den sociala gemenskapen, det vill säga relatera det till något utanför vad som är naturligt för individen, innebär att man inte accepterar Wittgensteins tanke om att det inte finns något yttersta rättfärdigande. McGinn säger: "Wittgenstein's position is simply this [beträffande linguistic correctness; min anm.]: what I mean is determined by my natural use of words, so that we cannot sensibly ask whether my use really conforms to what my words mean."³³⁸ Här kan då också relateras till vad som tidigare sagts under avsnitt 4.2 och diskussionen om naturlig

³³⁴ Ibid., s. 85. Se också s. 84.

³³⁵ Ibid., s. 86. Se också s. 85.

³³⁶ Ibid., s. 85f.

³³⁷ Ibid., 87.

³³⁸ Ibid., 87f.

benägenhet relaterat till begreppet "livsform". Detta hör då även samman med vad McGinn säger på sidan 88 i not 34. Här understryker han att individens språkliga användning är nära relaterad till icke-språkliga aktiviteter. Dessa båda aspekter tillsammans är viktiga med tanke på det korrekta språkliga användandet.

Mot bakgrund av det nu sagda kan man då ställa frågan om det är möjligt att göra misstag. Hur ska man då se på frågan om misstag om man inte accepterar Kripkes "community view" som då erbjuder en avgörande instans? McGinn menar då att möjligheten till misstag självklart föreligger. Han säger: "This is not, of course, to say that our application of words can *never* be mistaken, that every use is self-certifyingly correct; but it is to say that judgements of linguistic correctness always rest *in the end* upon natural propensities to apply words in a certain way: we do sometimes make judgements of linguistic mistake, but these judgements have their ultimate source in our natural sense of what is right..."³³⁹ Detta innebär då som jag uppfattar det, att det inte finns någon extern instans vid sidan av individens naturliga benägenhet, bekräftad genom träning, som kan fälla det definitiva avgörandet beträffande vad som är korrekt eller inkorrekt. McGinn understryker här att enligt Wittgenstein så har alltid misstagen en *lokal* karaktär och inte en *global*. Det vill säga misstag måste alltid ställas i relation till det som är naturligt för individen. Det handlar således inte om att tala om misstag i generella termer vilket då skulle innebära att man relaterar till en extern instans. Detta leder då till att den skepticism som Kripke ser i Wittgensteins argumentering, inte enligt McGinn överensstämmer med vad Wittgensteins i själva verket menar. McGinn säger: "In a sense, then, Wittgenstein dismisses as incoherent the kind of scepticism that lies behind Kripke's sceptical paradox: I mean the general scepticism that questions whether my use of signs

³³⁹ Ibid., s. 88.

has *ever* conformed with their meaning – for their meaning cannot in this way come apart from the use I make of them.³⁴⁰

Kan det nu vara som somliga förespråkare för “the community view” menar, att paragraferna 198-202 endast implicit ger uttryck för detta synsätt? Detta skulle då innebära att om man betraktar dessa paragrafer i en vidare kontext, det vill säga i relation till andra paragrafer som mera explicit ger uttryck för detta, så kommer det att bli uppenbart att även de ovan nämnda paragraferna om än implicit ändå är ett uttryck för det ovan nämnda synsättet.. Vad anser då McGinn? I sitt försök att besvara detta relaterar han till en tidigare diskuterad paragraf, nämligen § 242. Denna paragraf refereras det då ofta till som ett exempel på ord av Wittgenstein som understryker betydelsen av den sociala gemenskapen. Wittgenstein säger här som vi tidigare nämnt (se avsnitt 4.2) bland annat följande: ”Om man skall göra sig förstådd genom språket, krävs inte bara överensstämmelse i definitionerna utan också (hur sällsamt detta än kan låta) en överensstämmelse i omdömena...”³⁴¹ För det första konstaterar McGinn att paragrafen understryker att om människor delar ett språk, så måste det mellan dem finnas en överensstämmelse beträffande omdömen. Man lägger med andra ord samma mening i begreppen. Det är alltså fråga om en språklig gemenskap eller som McGinn uttrycker det ”...agreement *between* members of that community.”³⁴² Vidare konstaterar han dock att paragrafen *inte* uttrycker att *mening* med nödvändighet måste höra samman med som han säger ”...interpersonal agreement.”³⁴³ Det är i stället med andra ord möjligt att en enskild individ använder sig av begrepp vars mening inte överensstämmer med andra människors.

³⁴⁰ Ibid.

³⁴¹ Wittgenstein, 1953/1998, § 242, s. 104. Se också McGinn, C., 1984, s. 88f.

³⁴² McGinn, C., 1984, s. 89.

³⁴³ Ibid.

McGinn säger: "...agreement is not supposed to be a necessary condition of an *individual's* following a rule – that requires, rather, a multiplicity of *occasions* of application."³⁴⁴

Tidigare i uppsatsen har även tanken om *träning* lyfts fram. Hur ska man då se på detta mot bakgrunden av "the community view"? Är inte kopplingen mellan språk som regelstyrd verksamhet relaterat till både träning och socialt sammanhang, det vill säga till interpersonella relationer? Ligger det inte i sakens natur att träning hör samman med överensstämmelse mellan tränaren och den som tränar? Detta behöver dock inte enligt McGinns tolkning vara fallet. Det finns således inte något nödvändigt samband mellan tränaren och den som tränar för att man ska kunna säga att en enskild tränande individ följer en regel. Han säger: "Wittgenstein's emphasises training not because he thinks all rules are necessarily social but because it helps to remind us of what really goes on when someone achieves understanding..."³⁴⁵ McGinn understryker då beträffande frågan om språkligt sammanhang, social kontext, att detta inte är något som Wittgenstein tar avstånd ifrån. Det korrekta eller inkorrekta användandet av ett gemensamt språk avgörs givetvis av det sammanhang där det hör hemma. Vad dock McGinn betonar är att ett språk inte med nödvändighet måste vara kopplat till ett socialt sammanhang. Regelstyrd verksamhet som språk är, är visst möjligt för en individ oberoende av en social kontext.³⁴⁶

Avslutningsvis kan då konstateras att det som enligt McGinn tydligt markerar skillnaden mellan dennes tolkning och Kripkes, är synen på relationen mellan § 202 och § 243

³⁴⁴ Ibid, 89f.

³⁴⁵ Ibid., 90.

³⁴⁶ Ibid., 91.

och följande. Detta är ju också något som diskuterats tidigare i uppsatsen. Som framgått menar Kripke att Wittgensteins ”privatspråksargument” redan explicit uttrycks i den förstnämnda paragrafen. Den fortsatta diskussionen i de kommande paragraferna är bara uttryck för det som redan markerats i § 202. I denna paragraf uttrycks då enligt Kripke att regelföljande inte är något som sker privat (i betydelsen av en socialt isolerad individ), utan det måste relateras till en social kontext vilken avgör det korrekta eller det inkorrekta i regelföljandet. McGinn å sin sida anser att själva ”privatspråksargumentet” möter vi först från och med § 243. Relationen mellan § 202 och § 243 och följande ska snarare betraktas som indirekt. Här presenteras viktiga förutsättningar för det kommande ”argumentet” men det är på intet sätt i sig tillräckligt. McGinn säger:

What is left open by 202 is the possibility of a ‘private technique’, i.e. a capacity to apply a sign in a regular way which is not checkable by others. In the case of public objects the technique of use will be checkable by others because the objects themselves are accessible to others and hence regularity of use is verifiable; but if the objects are private, as sensations have often been supposed to be, then there will be no telling whether the speaker is referring to the same (kind of) sensation on different occasions of use.³⁴⁷

Paragraf 202 utesluter alltså inte i sig möjligheten till ett privat språk. Här understryks att förståelse handlar om praxis. Med andra ord så behöver Wittgenstein ytterligare visa på att ett språk beträffande inre subjektiva förnimmelser behöver som McGinn uttrycker det ”...third person criteria of correctness.”³⁴⁸

³⁴⁷ Ibid., s. 92. Se även s. 91.

³⁴⁸ Ibid., s. 92, not 38.

5. DISKUSSION

5.1 Introduktion

Detta avslutande kapitel innehåller en kort sammanfattning och diskussion av några av de aspekter som framkommit beträffande Saul Kripkes och Colin McGinns tankar angående regelföljande och det därmed sammanhängande ”privatspråksargumentet” som vi finner i Wittgensteins *Filosofiska undersökningar*. Ett enkelt sätt att avfärda kritiken mot Kripkes tolkning vore att säga att han själv är medveten om att den tolkning han gör inte med nödvändighet kan tillskrivas Wittgenstein själv. I sin introduktion till *Wittgenstein – On rules and private language* säger han bland annat följande:

...I am largely trying to present Wittgenstein’s argument, or, more accurately, that set of problems and arguments which I personally have gotten out of reading Wittgenstein /.../ Probably many of my formulations and recastings of the argument are done in a way Wittgenstein would not himself approve. So the present paper should be thought of as expounding neither Wittgenstein’s argument nor Kripke’s: rather Wittgenstein’s argument as it struck Kripke, as it presented a problem for him.³⁴⁹

Detta ovan nämnda är ju som tidigare nämnts något som McGinn också noterar i sin inledning. Min poäng är då här att Kripke på sitt sätt fullföljer Wittgensteins egen önskan såsom den framkommer i inledningen till *Filosofiska undersökningar*. Där säger han följande: ”Jag skulle inte med min skrift vilja bespara andra att tänka. Utan, om det vore möjligt, sporra någon till egna tankar.”³⁵⁰ I sin inledning till avsnittet om den senare Wittgenstein i *Logik, filosofi och språk*, antyder von Wright att Wittgensteins arbeten framförallt ansetts vara en som han säger ”...inspirationskälla och utgångspunkt för en

³⁴⁹ Kripke, 2000, s. 5.

³⁵⁰ Wittgenstein, 1953/1998, s. 8. Se också McGinn, C., 1984, s. 59f.

stor del av den filosofi, som nu odlas i världen.”³⁵¹ Han menar dock, som jag uppfattar det, att ett sådant ensidigt sätt att betrakta Wittgensteins arbeten på är felaktigt. Vad han betonar är att ”Wittgenstein måste studeras i sitt eget verk...”³⁵² Kanske ska man se detta uttalande som ett uttryck för den tid som var då von Wright skrev dessa ord. Han antyder ändå sin tro på att i tiden framöver en fokusering på Wittgensteins verk i sig själva ska ske och det finns det idag många exempel på. Som nämndes i uppsatsens inledning så lämnar ”stora tänkare” avtryck efter sig. Konklusionen av det nu sagda blir då att dessa avtryck innebär en inspiration och en språngbräda för nya och vidare tankar samt att det också leder till ett ökat intresse av att försöka förstå den enskilde filosofens tankar i sig själva. Det behöver alltså inte vara en motsättning här. Sedan är det givetvis en grannliga uppgift att helt och fullt lägga i dagen vad i detta fall Wittgenstein själv verkligen menade och avsåg. Min tanke är då att Kripkes tolkning finner stöd i Wittgensteins egna förhoppningar och McGinns ambition att försöka utmejsla vad Wittgenstein egentligen säger, är angelägen och viktig. Gränsen mellan egna tolkningar och texternas verkliga mening är dock inte helt enkel att dra och säkerligen är den ytterst omöjlig att göra.

Mot bakgrund av det nu sagda, så skulle man kunna avfärda McGinns kritik genom att fråga honom vari problemet ligger. Har Kripke gjort något annat än vad han föresatt sig att göra? Är han inte tydlig med sina ambitioner? Det vore dock alltför enkelt att bara avsluta diskussionen här. Det är då enligt min uppfattning även viktigt att förstå att Kripkes tolkning i sig också inrymmer och leder till tolkningar av Wittgenstein som blivit mer eller mindre etablerade. Det vill säga de *kan anses* svara mot vad Wittgenstein

³⁵¹ von Wright, 1996, s. 202.

³⁵² Ibid.

själv menade. Ett exempel på detta skulle kunna vara den roll som den sociala kontexten (the community view) spelar för Kripke i dennes tolkning av Wittgenstein.

I den följande jämförande diskussionen vill jag då försöka sammanfatta *några* av de aspekter som tidigare lyfts fram i uppsatsen. Här måste också ett urval göras. Diskussionen behöver också rimligen begränsas till det som framkommit i uppsatsen. Detta för att anknyta till det inledande avsnittet i uppsatsen beträffande avgränsningar. I den bästa av världar skulle givetvis alla perspektiv ha vägts in med detta är självklart en omöjlighet.

5.2 Jämförande diskussion

Var i *Filosofiska undersökningar* finner man Wittgensteins så kallade ”privatspråksargument? *Hur* ska man förstå detsamma? Dessa två frågor är centrala och också avhängiga av varandra. Som nämndes under avsnitt 2.3.1 så är enigheten bland wittgensteintolkare stor beträffande Wittgensteins ”tes” om möjligheten till ett privat språk. Det vill säga ”tesen” att ett sådant språk inte är möjligt. Detta då till skillnad från frågan om *var* man i *Filosofiska undersökningar* finner denna ”argumentering”. Beträffande enigheten så gäller den då det Wittgenstein själv säger i § 243: ”...Orden i detta språk skall referera sig till det som endast den talande kan veta något om, hans omedelbara, privata förnimmelser. En annan kan alltså inte förstå detta språk.”³⁵³ Själva problematiken ligger då som jag ser det i formuleringen ”refererar sig till”. Om språkets mening här hör samman med vad det refererar till, det vill säga att meningen uttrycks genom ett utpekande, så blir detta problematiskt när det gäller inre privata förnimmelser. Med andra ord, hur är det möjligt att genom utpekande (ostension) relatera begrepp om inre för-

³⁵³ Wittgenstein, 1953/1998, § 243, s. 105.

nimmelser till deras inre referens? Som framkommit utifrån Wittgensteins diskussion i § 258 och i § 293, så är detta varken möjligt gentemot andra eller gentemot sig själv. Här måste i stället språket knytas till det som Wittgenstein säger i § 580: ”En `inre process´ är i behov av yttre kriterier.”³⁵⁴ Att vidhålla tanken om ostensivt utpekande är som vi såg i avsnitt 2.3.1 att hemfalla åt en som Hintikka, M. och Hintikka, J. säger ”inkorrekt språkmodell” eller som Wittgenstein själv formulerar det: ”...Om man konstruerar grammatiken för uttrycket för en förnimmelse efter mönstret `föremål och beteckning´, då faller föremålet bort ur betraktelsen som irrelevant.”³⁵⁵ Denna språkmodell är då något som Wittgenstein vill göra upp med. Denna enighet som här beskrivits är också något som både Kripke och McGinn stämmer in i.

Hur ska man då mot bakgrund av Kripke och McGinn se på frågorna om *var* och *hur*? Som tidigare framgått så har de olika uppfattningar beträffande *var* i *Filosofiska undersökningar* det så kallade ”privatspråksargumentet” ska placeras. Allmänt sett så uppfattar jag att både Kripke och McGinn har en *holistisk ansats* i den meningen att de båda menar att en förståelse av detta ”argument” förutsätter att man tar hänsyn till Wittgensteins text i sin helhet. Det vill säga, resonemanget om möjligheten av ett privat språk måste framförallt ses mot bakgrund av den tidige och senare Wittgensteins språkförståelse samt den senare Wittgensteins diskussion om regelföljande. Denna ansats, som enligt min uppfattning både är självklar och nödvändig, överensstämmer också med Wittgensteins egen beskrivning av sitt sätt att arbeta. I inledningen till *Filosofiska undersökningar* säger han bland annat följande: ”Om och om igen har jag från skilda håll kommit

³⁵⁴ Ibid., § 580, s. 176.

³⁵⁵ Ibid., § 293, s. 117.

tillbaka till samma punkter, eller nästan samma, och nya skisser har uppstått.”³⁵⁶ Utifrån detta ”resande” i som han själv säger ”...ett vidsträckt tankeområde...”³⁵⁷ växer så en landskapsbild fram. På detta sätt beskriver alltså Wittgenstein själv, som jag ser det, den holistiska karaktären hos sitt arbete.

Med detta som bakgrund blir frågan om ”privatspråksargumentets” placering inte helt enkel att svara på och man förstår också att försöket till svar på frågan nära hänger samman med frågan om *hur* det ska förstås. Detta visar sig också när det gäller Kripkes respektive McGinns tolkningar. Kripke lägger i sin tolkning stor vikt vid § 202 och menar att i denna paragraf så uttrycks ”privatspråksargumentet” explicit. Wittgenstein säger:

”Att följa regeln” är därför en praxis. Och att *tro* att man följer regeln är inte att följa regeln. Och därför kan man inte `privatim` följa regeln, ty annars vore detta att tro sig följa regeln detsamma som att följa regeln.³⁵⁸

Att ”argumentet” här uttrycks explicit måste enligt Kripke förstås mot bakgrund av den skeptiska paradox som han menar formuleras i § 201 och som är en konsekvens av Wittgensteins tidigare diskussion om regelföljande. I Wittgensteins formulering ”Vår paradox var denna: en regel kunde inte bestämma något handlingssätt, eftersom varje handlingssätt kan fås att överensstämma med regeln...”³⁵⁹ uppfattar Kripke ett uttryck för en radikal skepticism som gäller all regelstyrd verksamhet. Detta innebär att den är relevant inte endast för språk avseende inre privata förmågelser, utan även för språk i allmänhet och också för matematiken eftersom båda dessa områden just är uttryck för

³⁵⁶ Ibid., s. 7.

³⁵⁷ Ibid.

³⁵⁸ Ibid., § 202, s. 97.

³⁵⁹ Ibid., § 201, s. 96.

regelstyrd verksamhet. Genom att anspela på Humes tankar om kausalitet, så menar Kripke att lösningen på den skeptiska paradoxen står att finna i en skeptisk lösning. Vad han då menar är att finns det inga *fakta* som kan avgöra en regels korrekta tillämpning, så finns det heller inte någon entydig och direkt lösning på paradoxen. Det finns med andra ord inte några *fakta* att hänvisa till då man ska avgöra vad ens avsikter med en tillämpning av en regel *i det förflutna* var då man *nu* ska tillämpa samma regel (se vad som tidigare sagts beträffande den epistemologiska- respektive metafysiska frågan). Lösningen på det dilemma som den skeptiska paradoxen leder till, formuleras då av Kripke bland annat på följande vis:

All that is needed to legitimize assertions that someone means something is that there be roughly specifiable circumstances under which they are legitimately assertable, and that the game of asserting them under such conditions has a role in our lives. No, supposition that ‘facts correspond’ to those assertions is needed.³⁶⁰

Den centrala poängen för Kripke är då betonandet av sammanhang, den sociala kontextens betydelse eller för att relatera till citatet ovan “specifiable circumstances” (“the community view”). Som tidigare framgått så är här Kripkes tolkning av begreppet *privat* viktig. Privat ska då här förstås som en individ isolerad från en social kontext. Detta då till skillnad från *publik* som just står för den sociala kontextens betydelse för regelstyrd aktivitet. Efter som en regelföljande aktivitet inte kan praktiseras privat, det vill säga av en individ isolerad från en social kontext, så förutsätter ett språk beträffande inre förnimmelser precis som språk generellt, yttre kriterier, ett sammanhang, en språklig gemenskap. Det är inom ramen för denna gemenskap som det korrekta eller inkorrekta regelföljandet kan avgöras. Mot denna bakgrund ska alltså Kripkes inställning till

³⁶⁰ Kripke, 2000, s. 77f.

§ 202 förstås. ”Privatspråksargumentet” uttrycks i denna paragraf explicit medan § 243 och följande exemplifierar det som redan fastställts. Detta genom att diskutera inre subjektiva förnimmelser.

Hur resonerar då McGinn beträffande detta? Som framgått tidigare i uppsatsen så utför McGinn en kritisk granskning av flera aspekter i Kripkes resonemang. Några av dem vill jag nu titta närmare på. Till att börja med fokuserar han på Kripkes betoning av den skeptiska paradoxen. Till skillnad från den sistnämnde så menar han att denna paradox inte alls har den betydelse och framträdande roll som Kripke gör gällande. Paradoxen i § 201 är enligt McGinn, för Wittgensten snarare ett uttryck för ett missförstånd av regelföljandets natur. Detta framgår, menar McGinn om man läser paragrafen i sin helhet. Det missförstånd som då leder fram till denna paradox har då sin grund i föreställningen att man förklarar en regel genom att hänvisa till en annan regel och så vidare (se diskussionen i avsnitt 4.2 beträffande tes ii samt i avsnitt 4.3). Vidare så menar McGinn att § 201 inte handlar om att regelföljande inte skulle kunna vara knutet till *fakta*. McGinn menar att Wittgensteins inställning till frågan om *fakta* är att han vill visa på att *en viss typ av fakta* inte är möjlig. McGinn säger: ”If you like: the *fact* that gives signs life is a fact about use, not a fact about inner states.”³⁶¹

En huvudtanke i McGinns tolkning är då att Wittgenstein framförallt ”argumenterar” emot den så kallade ”inner process model”. Det vill säga, förståelse handlar inte om inre mentala tillstånd. Det är också mot denna bakgrund man ska förstå McGinns från Kripke avvikande uppfattning beträffande begreppen *privat* och *publik*. Uttrycker *privatim* i § 202 syftar enligt McGinn inte på en individ isolerad från en social gemenskap. Vad

³⁶¹ McGinn, C., 1984, s. 69 not 12.

det står för är *privat* i meningen *det inre* i motsats till *det yttre*, det publika. Vad leder detta då till beträffande synen på ”privatspråksargumentets” placering för McGinn? Han menar till skillnad från Kripke att ”argumentet” tar sin början i § 243 och att relationen mellan § 202 och § 243 är indirekt. Den sistnämnda paragrafen och följande, följer således på en tidigare diskussion som lyfter fram tre nödvändiga förutsättningar för att avfärdandet av ett privat språk, i meningen av ett språk beträffande inre subjektiva förnimmelser utan yttre kriterier, ska vara möjlig. Dessa tre förutsättningar framkommer då i § 202. Här möter vi för det första tanken om regelföljande som *praxis*. För det andra, att bara för att man *tror* sig följa en regel, så behöver det inte innebära att man *i realiteten* följer regeln. Som tidigare framgått, så är detta knutet till diskussionen om problemet med ”the inner process model”, det vill säga förståelse som ett inre mentalt tillstånd. Den tredje och sista förutsättningen är då att *om* det vore fråga om ett inre mentalt tillstånd, så skulle möjligheten till att göra misstag inte föreligga.

Hur ska man då se på frågan om ”privatspråksargumentets” placering? Personligen så tycker jag att Hintikka, M. och Hintikka, J. uttrycker svaret på den frågan på ett träffande sätt då de säger följande:

Usually, it is Wittgenstein’s discussion of private language in *PI*, I, secs. 243-315, that is taken to be his attempted refutation of the possibility of a private language. What has been found shows that this common view is misleading. Wittgenstein’s so-called ‘private language argument’ is not a self-contained refutation of a purely phenomenological language. This argument is based on Wittgenstein’s earlier discussion of rule-following in *PI*, I, secs. 143-242 /.../ he is not mounting his main attack on private phenomenological languages there [§ 243; min anm.]. He is assuming that the campaign has already been won, and he is launching a mopping-up operation to show how the job of phenomenological languages can

be done in the important special case of private experiences by languages based on public language-games.³⁶²

Jag delar denna uppfattning som citatet ger uttryck för och jag uppfattar den som rimlig utifrån Wittgensteins text. Precis som Hintikka, M. och Hintikka, J. också betonar, så finner man de avgörande inslagen i Wittgensteins ”argumentering” i diskussionerna om ”...ostension, language-games, and rule-following.”³⁶³ Denna tolkning ligger då som jag ser det mera i linje med Kripkes än med McGinns. Frågan är dock om inte Kripkes och McGinns ståndpunkter beträffande placeringsfrågan, skulle kunna stå varandra närmare än vad som framgår vid läsningen av deras respektive texter? Givetvis finns här viktiga skillnader i synen på paradoxens betydelse samt beträffande frågan om det *privata*, men likväl kanske man ändå skulle kunna säga följande: Kripke å sin sida betonar ”argumentets” explicita uttryck i § 202 medan McGinn å andra sidan förnekar detta och menar att det hör hemma i § 243 och följande. McGinn säger dock att § 202 uttrycker viktiga förutsättningar för att den senare ”argumenteringen” ska vara möjlig. Formuleringen i § 202 avfärdar inte i sig möjligheten till ett privat språk, men ytterligare argumentering krävs. Som jag ser det, så borde man mot det som nu sagts både utifrån Kripke och McGinn, kunna säga att § 202 uttrycker viktiga förutsättningar för den kommande diskussionen i § 243 och följande. I stället för att som Kripke tala om att § 202 explicit uttrycker ”privatspråksargumentet”, så kanske det är lämpligare att säga att den ”implicit” uttrycker det. Det vill säga, den senare diskussionen som av både Kripke och Hintikka, M. och Hintikka, J. ovan, beskrivs som ett special fall, förutsätter den tidigare diskussionen. Konsekvenserna av det tidigare sagda tillämpas då på frågan om möjligheten till ett språk om inre subjektiva förnimmelser. Den ”korrekta språkmodel-

³⁶² Hintikka, M. & Hintikka, J., 1989, s. 244f.

³⁶³ Ibid., s. 225.

len” är då i detta avseende med nödvändighet knuten till *praxis*, till *yttre kriterier*. Att som McGinn säga att § 202 inte i sig avfärdar möjligheten av ett privat språk, kanske i stället ska formuleras så att den diskussion om språk kopplat till inre subjektiva förnimmelser som Wittgenstein för i § 243 och följande, är en naturlig konsekvens av det som tidigare sagts om regelföljande. Konsekvensen av detta blir då som jag ser det att det inte är möjligt att ge ”privatspråksargumenteringen” en specifik placering (exempelvis i § 202 eller i § 243 och följande). Frågan om placeringen aktualiserar på nytt igen vikten av att anlägga ett *holistiskt* perspektiv. Jag tror att om frågan om ”argumentets” placering ställts till Wittgensten själv (om vi bortser från dennes ovilja att formulera argument), så skulle frågan säkerligen ha förvånat honom. Troligt är att han skulle ha betonat textens *holistiska* karaktär. Tanken att bryta ut något ur denna sammanflätade helhet skulle strida mot hela arbetets karaktär.

Vad ska då ytterligare sägas om Kripkes respektive McGinns syn på frågan om *fakta* samt om deras tolkningar av begreppet *privat*? Som framgått så menar McGinn att den paradox som Kripke så starkt betonar inte alls spelar den roll som denne menar. Som vi sett så ska den snarare betraktas som uttryck för ett missförstånd av regelföljandets natur och också som ytterligare ett sätt att kritisera den så kallade ”inner process model”. McGinn betonar att kritiken av den sistnämnda modellen är något som genomgående är viktigt för Wittgenstein. Om något har en central plats i Wittgensteins text så är det detta och inte den skeptiska paradoxen som Kripke menar. I uppsatsen har vi genomgående sett exempel på denna kritik av förståelse som fråga om ett inre mentalt tillstånd (se avsnitt 3.1, 3.2, 4.2 och 4.3). Mot bakgrund av det som tidigare framkommit i uppsatsen, så tycker jag att McGinns inställning till paradoxens roll och betydelse är högst rimlig.

Även om nu Kripke starkt betonar den skeptiska paradoxen, så är de båda överens om att förståelse inte handlar om inre tillstånd. Kripke understryker att det inte finns några *fakta* (inre tillstånd) som kan hänvisas till och som kan ligga till grund för ett korrekt regelföljande. Den skeptiska paradoxen, menar Kripke, visar på att det inte finns någon typ av *fakta* överhuvudtaget som kan utgöra denna grundval. McGinn å sin sida menar som tidigare sagts, att man visst kan tala om *fakta* (även om han medger att ordet inte är helt enkelt att använda i detta sammanhang). Han syftar då på *fakta* i meningen av *användning*. Det vill säga, *användning* i betydelsen *praxis*, *förmåga*, och inte till mentala tillstånd. Här kan då relateras till Wittgensteins egna ord då han säger: ”Grammatiken för ordet `veta` är tydligen nära besläktat med orden `kunna`, `vara istånd till`. Men också nära besläktad med den för ordet `förstå`. (Att `behärska` en teknik.)³⁶⁴

Hur ska man då se på deras olika syn på begreppet *fakta*? Man kan ställa sig frågan om skillnaden dem emellan är så stor. För Kripke finns inte några *fakta* att söka efter som kan avgöra en regels korrekta tillämpning. Den skeptiska lösningen som han förespråkar beträffande svaret på vad ett korrekt regelföljande är, finner han i den sociala kontexten, i den språkliga gemenskapen. Det som i denna gemenskap *anses* vara den korrekta tillämpningen är den korrekta tillämpningen. McGinn, till skillnad från Kripke, menar att *förståelse* som *förmåga* inte med nödvändighet behöver vara relaterat till en social gemenskap. Min poäng är då här att om man använder begreppet *fakta* på det sätt som McGinn gör, så skulle man utifrån Kripkes diskussion kunna hävda att begreppet *fakta* faktiskt kan relateras till *förmåga* och *praxis*, bortsett då ifrån att han knyter det till den sociala kontexten. McGinn har dock en poäng då han antyder att begreppet *fakta* i sig inte är helt bra i detta avseende (*förmåga* som *fakta*). Det kan som jag ser det ge intryck

³⁶⁴ Wittgenstein, 1953/1998, § 150, s. 72.

av att det är fråga om något absolut givet. Tanken är väl snarare att *fakta* här måste knytas till *livsform, språkspel*. Detta för oss då in på frågan om regelföljandets rättfärdigande, vilket jag återkommer till längre fram.

Låt oss då titta närmare på begreppet *privat*. Hur ska man se på detta begreppet i relation till frågan om *förmåga* och *praxis*? Idén om regelföljande utifrån tanken om en individ skild från en social kontext, är problematisk för Kripke. Som vi tidigare sett i avsnitt 3.3. argumenterar han emot det han kallar för den ”privata modellen”. Den sociala kontexten utgör för honom den avgörande instansen för ett korrekt eller inkorrekt regelföljande. Innebär då detta att Robinson Kruse inte kan sägas praktisera en regelföljande verksamhet som ett språk utgör? Som vi tidigare sett så behöver inte detta vara fallet enligt Kripke. Det centrala för honom är dock att det är den språkliga gemenskapen som ytterst avgör då Robinson Kruse möter densamma. Kripke säger: ”...if we think of Crusoe as following rules, we are taking him into our community and applying our criteria for rule following to him /.../ Our community can assert of any individual that he follows a rule if he passes the test for rule following applied to any member of the community.”³⁶⁵

McGinn förnekar inte att den sociala gemenskapen ofta spelar en stor och avgörande roll beträffande språklig praxis (regelföljande). I avsnitt 4.3 togs bland annat McGinns diskussion om § 242 i *Filosofiska undersökningar* upp. Där betonar Wittgenstein frågan om ”överensstämmelse” för att man ska kunna ”...göra sig förstådd genom språket...”³⁶⁶ Även om en social gemenskap förutsätter ”överensstämmelse” beträffande

³⁶⁵ Kripke, 2000, s. 110.

³⁶⁶ Wittgenstein, 1953/1998, § 242, s. 104.

språklig praxis, så menar McGinn att paragrafen i sig inte utesluter möjligheten av att individuellt regelföljande kan fungera utan villkoret ”överensstämmelse” med andra. Regelföljande kan då enligt McGinn mycket väl fungera *privat*, i meningen av en individ isolerad från social kontext. Innan jag kommenterar detta ytterligare, så vill jag påstå att McGinn enligt min mening har en viktig poäng då han säger att begreppet *privat* för Wittgenstein har två centrala betydelser (om än inte entydigt). Å ena sidan står begreppet för *inre tillstånd* och å andra sidan står det för det *subjektiva*, det *icke nåbara*, det för någon annan person *icke vetbara*. Detta är då något som motsäger Kripkes tolkning av begreppet *privatim* i samband med § 202. Min uppfattning är dock att detta ändå inte behöver innebära att Kripkes tankar om den sociala kontextens betydelse därmed är underminerad.

Låt oss återgå till § 242 där Wittgenstein säger följande: ”Om man ska göra sig förstådd genom språket, krävs inte bara en överensstämmelse i definitionerna utan också (hur sällsamt det än kan låta) en överensstämmelse i omdömena.”³⁶⁷ Jag vill då här understryka att Wittgenstein tycks mena att om man ska bli förstådd, så förutsätts överensstämmelse. För att då återknyta till diskussionen om möjligheten för en isolerad individ att praktisera en regelföljande aktivitet som ett språk är, så kan man då ställa frågan om § 242 motsäger en sådan möjlighet? Enligt McGinn är som vi sett så inte fallet. Under rubriken ”The possibility of private languages for Wittgenstein” säger Hintikka, M. och Hintikka, J. bland annat följande: ”’Public’ means for him ‘publicly accessible’, not necessarily ‘publicly used’.”³⁶⁸ Vidare säger de följande utifrån exemplet med Robinson Kruse: “This need of an appropriate sort of behaviour on the part of the speakers of a

³⁶⁷ Ibid.

³⁶⁸ Hintikka, M. & Hintikka, J., 1989, s. 253.

language we are trying to understand is of course but another formulation for the need of a language-game which could lend Crusoe's word their meaning. Whether or not such a language-game is played for the gallery is immaterial for the conceptual situation."³⁶⁹ Jag tolkar dess ord så att språklig praxis (regelföljande) måste *i princip* vara tillgängligt, det vill säga det måste finnas yttre kriterier även om individen, som i fallet med Robinson Kruse, är isolerade från en social kontext. Detta ligger då nära McGinns uppfattning beträffande detta. Hintikka, M. och Hintikka, J. understryker i sitt resonemang språkspelets nödvändighet som "meningsbärare". Detta inte minst vad då beträffar inre subjektiva förnimmelser. Vi har tidigare sett hur de betonar den ostensiva språkmodellens otillräcklighet beträffande inre privata förnimmelser. De säger: "Rather, he [Wittgenstein; min anm.] is assuming the inadequacy of the *Bezeichnung* model and the consequent need of a language-game to do the job ostensibly introduced name-labels cannot do."³⁷⁰ Även om vi utifrån Wittgenstein kan hävda att en isolerad individ kan tillämpa en regelföljande aktivitet med åtföljande yttre kriterier, som *i princip* är tillgängliga, så behöver dock frågan utifrån det ovan sagda ytterligare problematiseras. Jag vill därför då knyta an till frågan om regelföljandets rättfärdigande.

I avsnitten 4.2 och 4.3 beskrevs McGinns uppfattning att det för regelföljande aktiviteter är viktigt att kunna göra en distinktion mellan att *verka* följa en regel och att *i realiteten* gör det. Hur ska man då se på Kripkes respektive McGinns syn på detta? Förutsätter inte möjligheten till denna distinktion att man relaterar regelföljande till en social kontext? Med andra ord, att avgörandet av huruvida man *verkar* följa en regel och att man *i realiteten* gör det, ligger hos den sociala gemenskapen. Som vi sett så betonar McGinn att

³⁶⁹ Ibid.

³⁷⁰ Ibid., s. 255.

Wittgenstein förnekar möjligheten till en yttersta grundval som kan rättfärdiga vår tillämpning av en regel. McGinn anknyter här bland annat till Wittgensteins ord i § 217 och § 219 där han säger: "Hur kan jag följa en regel?" - om inte detta är en fråga efter orsakerna, så är det en fråga efter rättfärdigandet av att jag handlar *så* efter regeln /.../ Jag är då böjd att säga: "Just så handlar jag." /.../ När jag följer regeln, väljer jag inte. Jag följer regeln blint."³⁷¹ McGinn jämför här Wittgensteins uppfattning med Humes och menar att de båda uttrycker en "epistemologisk naturalism". Det som kan sägas om Humes syn på kausaliteten kan även tillämpas på Wittgensteins tankar om regelföljande. McGinn säger: "...in our given *nature* as it interacts with our 'training': that is to say, we believe what we do by dint of custom."³⁷² McGinn menar då att Kripkes "community view" då erbjuder det slags rättfärdigande som Wittgenstein å sin sida förnekar.

Kan man då komma förbi Kripkes tolkning i detta avseende? Här behöver vi då på nytt igen relatera till den tidigare diskussionen om *fakta*. Vi har tidigare sett att om *fakta* syftar på *förmåga*, *teknik*, knutet till *livsform*, *språkspel*, så blir frågan om regelföljandets rättfärdigande aktuell. Som jag ser det så menar Wittgenstein att vårt handlande, vår tillämpning av en regel, är knutet till just praxis inom ramen för ett språkspel. Wittgenstein säger bland annat att regelföljande är fråga om "...*sedvänjor* (bruk, institutioner). Att förstå en sats innebär att förstå ett språk. Att förstå ett språk innebär att behärska en teknik."³⁷³ (Se förövrigt avsnitt 3.1) I *Om visshet* säger Wittgenstein: "Du måste tänka på att språkspellet så att säga är något oförutsägbart. Jag menar: Det bygger inte på grunder. Är inte förnuftigt (eller oförnuftigt). Det står där – liksom vårt liv."³⁷⁴ Kan då

³⁷¹ Wittgenstein, 1953/1998, § 217 och § 219, s. 100f.

³⁷² McGinn, C., 1984, s. 40.

³⁷³ Wittgenstein, 1953/1998, § 199, s. 96.

³⁷⁴ Wittgenstein, 1969/1992, § 559, s. 81.

inte detta påstående av Wittgenstein ligga till grund för både McGinns och Kripkes uppfattning? Jag uppfattar att Wittgenstein här vill understryka att det inte finns något yttersta fundament som kan rättfärdiga ett språkspel. Konsekvensen av detta blir då som jag ser det, att det är språkspelet i sig som avgör om en tillämpning av en regel är korrekt eller inte. Searle säger i detta sammanhang följande:

...Wittgenstein rejects the idea that language games either have or need a foundation in something else, and rejects the idea that certain language games can be reduced to certain other kinds of language games. The effect, Wittgenstein says, of philosophical analysis is not to alter our existing linguistic practices or to challenge their validity; it is simply to describe them. Language neither has nor needs a foundation in the traditional sense.³⁷⁵

Min slutsats av detta blir då att även om språkspel i sig inte har någon yttersta grundval, det vill säga något mera grundläggande, så måste det vara så att regelstyrd verksamhet grundar sig på språkspelet ifråga. Förståelsen av en regelstyrd verksamhet som då ett språk är, förutsätter då ett språkspel inom vilket denna verksamhet hör hemma.

Åter till frågan om att *verka* följa en regel och att *i realiteten* göra det. Enligt McGinn så är en viktig aspekt beträffande förståelse av att följa en regel, möjligheten att man kan göra misstag. Det vill säga, man kan felaktigt tillämpa regeln. Frågan är då hur detta är möjligt om man frikopplar regelföljandet från den avgörande instansen som enligt Kripke den sociala gemenskapen (livsform, språkspel) utgör? Detta är som jag ser det problematiskt. Om vi tänker oss en individ isolerad från språklig gemenskap, praktiserande ett språk med tillhörande yttre kriterier, på vilket sätt skulle personen ifråga kunna tillämpa ett begrepp på ett felaktigt sätt? Detta är ju också ett problem som vi sett Kripke

³⁷⁵ Searle, 1998, s. 9.

pekar på. Han säger: "As long as we regard him as following a rule 'privately', so that we pay attention to *his* justification conditions alone, all we can say is that he is licensed to follow a rule as it strikes him."³⁷⁶ Vi kan vidare i detta sammanhang ställa oss frågan vad McGinn egentligen menar då han säger: "...we do sometimes make judgements of linguistic mistake, but these judgements have their ultimate source in our natural sense of what is right..."³⁷⁷ I avsnitt 2.3.1 citerades Lübcke (red.) som säger: "Det är knappast ifrågasatt att man betr. språkanvändning måste kunna skilja mellan att tillämpningen av en term förefaller talaren korrekt och att den är korrekt. Saknas grund för tillämpning av denna distinktion i något fall är det då inte frågan om språklig verksamhet."³⁷⁸

Utifrån det nu sagda framträder som jag ser det ett spänningsförhållande. Om vi utgår ifrån att en regelstyrd verksamhet som ett språk är, kan praktiseras av Robinson Kruse, under förutsättning att det är kopplat till yttre kriterier, är det då utifrån citatet ovan fråga om verklig språklig verksamhet? Problemet ligger då som jag ser det inte i möjligheten av att en isolerad individ praktiserar en regelstyrd verksamhet förenat med yttre kriterier (hemmahörande i ett språkspel). Snarare ligger problemet i om individen alltid kommer att vara i denna isolerade situation. Är det därför inte mot bakgrund av det nu diskuterade rimligt att påstå följande: Även om vi utifrån Wittgenstein kan hävda att en individ som är socialt isolerad kan praktisera en regelstyrd verksamhet med tillhörande yttre kriterier som ett språk innebär, så är det endast meningsfullt att tala om ett korrekt eller inkorrekt regelföljande om andra människor *dras in i* detta språkspel eller om den sociala gemenskapens kriterier för det korrekta regelföljandet tillämpas på honom. Är det inte detta som Wittgenstein i princip ger uttryck för då han säger:

³⁷⁶ Kripke, 2000, s. 89.

³⁷⁷ McGinn, C., 1984, s. 88.

³⁷⁸ Lübcke, (red.), 1991, s. 446 "privatspråksargumentet"

”Du säger alltså att människornas samstämmighet avgör vad som är riktigt och vad som är falskt?” – Det är vad människorna *säger* som är riktigt och falskt, och i *språket* stämmer människorna överens. Detta är ingen samstämmighet i åsikt utan i livsform.³⁷⁹

Min slutsats blir då här att om man ytterst ska kunna tala om ett korrekt eller inkorrekt regelföljande, så förutsetts yttre kriterier, det vill säga det handlar om *förmåga* och *praxis* knutet till ett *språkspel*, en *livsform*. Språkspelet varken behöver eller kan rättfärdigas utifrån något mera grundläggande. Filosofins roll är inte heller att söka rättfärdiga utan att endast *beskriva*. En viktig poäng är dock som jag ser det, att avgörandet av den korrekta eller inkorrekta tillämpningen förutsätter en *praxis* knuten till samstämmighet mellan individer.

För att avslutningsvis problematisera detta ytterligare, så vill jag citera Pears där han uttrycker att han hos Wittgenstein ser en viss ambivalens beträffande det som nu diskuteras. Han säger:

Both in *Philosophical Investigations* and in *Remarks on the Foundations of Mathematics* (1978) he says that agreement in judgements is required if people are going to communicate with one another. But that does not rule out the possibility that a wolf-child might develop a language solely for his own use. It would, of course, be a language of written signs with which he would communicate with himself across intervals of time. But it would not require the co-operation of other people. So it looks as if Wittgenstein went no further than maintaining that, if there are other people around and if the language-user is going to communicate with them, the plasticity of his language will be limited by the exigencies of agreement with them. This squares with the fact that in several of his texts dating from the 1930s he allows that a person might set up a system of signs solely for his own use. How-

³⁷⁹ Wittgenstein, 1953/1998, § 241, s. 104.

ever, though Wittgenstein does not deny this in *Philosophical Investigations* or in *Remarks on the Foundations of Mathematics*, he does not re-assert it either. There seems to be some ambivalence.³⁸⁰

Som framgått av denna uppsats, så är en entydig gränsdragning mellan Kripkes och McGinns tolkningar inte helt enkel att göra. Det är heller inte lätt att entydigt avgöra vem av dem som bäst svarar mot Wittgenstein själv. Frågeställningarna är komplexa och är det något som uppsatsen därför visat, så är det att ämnet förutsätter fortsatta studier och reflektioner. Uppsatsen, med sitt försök att redogöra för en som jag ser det filosofihistorisk intressant och viktig diskussion, kan förhoppningsvis ligga till grund för fortsatta studier.

³⁸⁰ Pears, 1998, s. 696f.

REFERENSER

Alston, W. P., 1996, *The reliability of sense perception*. Cornell University Press, Ithaca and London.

Arrington, R. L., 2001, Following a Rule. I H-J Glock, (red.), *Wittgenstein – A critical reader*, 119-137. Blackwell Publishers Inc., Malden, Massachusetts, USA.

Audi, R., 2003, *Epistemology – a contemporary introduction to the theory of knowledge*. Second edition, Routledge Taylor & Francis Group, New York and London.

Baker, G. P. & Hacker, P. M. S., 1984, *Scepticism, Rules and Language*. Basil Blackwell Publisher Limited, Oxford, England.

Candlish, S., 1998, Private language argument. I: E. Craig, (red.), *Routledge encyclopedia of philosophy*, Volume 7, 693-698. Routledge, London.

Chomsky, N., 1986, *Knowledge of Language. Its Nature, Origin, and Use*. Praeger Publishers, New York.

Churchland, P. M., 1996, *Matter and consciousness*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

Clack, B. R., 1999, *An introduction to Wittgenstein's philosophy of religion*. Edinburgh University Press, Edinburgh.

Crary, A. & Read, R., 2001, *The new Wittgenstein*. Routledge, London and New York.

Fann, K. T., 1993, *Ludwig Wittgenstein – En introduktion*. Bokförlaget Daidalos AB, Göteborg

Fredriksson, G., 1997, *Wittgenstein*. BonnierPocket, Albert Bonniers Förlag.

Garver, N., 1994, *This Complicated Form of Life: Essays on Wittgenstein*. Open Court Publishing Company.

Glock, H-J., 2001, The Development of Wittgenstein's Philosophy. I: H-J Glock, (red.), *Wittgenstein – A critical reader*, 1-25. Blackwell Publishers Inc., Malden, Massachusetts, USA.

Goodman, N., 1983, *Fact, Fiction, and Forecast*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England.

Hacker, P. M. S., 1997a, *Insight and Illusion – Themes in the Philosophy of Wittgenstein*. Thoemmes Press, Bristol, UK.

Hacker, P. M. S., 1997b, *Wittgenstein's place in twentieth-century analytic philosophy*. Blackwell Publishers Ltd., Oxford, UK.

Hacker, P. M. S., 2001, Philosophy. I: H-J Glock, (red.), *Wittgenstein – A critical reader*, 322-347. Blackwell Publishers Inc., Malden, Massachusetts, USA.

Hamlyn, D. W., 1998, *Filosofins historia*. MånPocket utgiven efter överenskommelse med Bokförlaget Thales, Stockholm.

Hintikka, M. & Hintikka J., 1989, *Investigating Wittgenstein*. Basil Blackwell Ltd, Oxford, UK.

Honderich, T., (ed.), 2005, *The Oxford Companion to Philosophy*. Second edition, Oxford University Press.

Hume, D., 1748/1988, *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Prometheus Books.

Ishiguro, H., 2001, The So-called Picture Theory: Language and the World in *Tractatus Logico-Philosophicus*. I: H-J Glock, (red.), *Wittgenstein – A critical reader*, 26-46. Blackwell Publishers Inc., Malden, Massachusetts, USA.

Kannisto, H., 1986, *Thoughts and their subject – A study of Wittgenstein's Tractatus*. Acta Philosophica Fennica, Institute of Philosophy, University of Helsinki, Finland.

Kripke, S., 2000, *On rules and private language*. Tenth printing, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, USA.

Lübcke, P., (red.), 1991, *Filosofi lexikonet*. Bokförlaget Forum, Stockholm.

Lübcke, P., (red.), 1995, *Vår tids filosofi* (del 2). Bokförlaget Forum AB, Stockholm.

Malcolm, N., 1996, *Minnen av Wittgenstein*. Thales, Stockholm.

Malcolm, N., 1967, Wittgenstein, Ludwig Josef Johann. I: P. Edwards (ed.), *The Encyclopedia of Philosophy*, Volume 8, 327-340. Macmillan Publishing Co., Inc. & The Free Press, New York.

McDonough, R., 2004, Wittgenstein, German Oranicism, Chaos, and the Center of Life. I: *Journal of the History of Philosophy*, vol. 42, no. 3, 297-326.

McDowell, J., 1998, *Mind, Value, and Reality*. Harvard University Press.

McGinn, C., 1984, *Wittgenstein on meaning. An interpretation and evaluation*. Basil Blackwell Publisher Ltd., Oxford, England.

McGinn, M., 1997, *Wittgenstein and the Philosophical Investigations*. Routledge, London.

Pears, D., 1998, Wittgenstein. I: N. Bunnin & E. P. Tsui-James, (red:er), *The Blackwell Companion to Philosophy*, 685-701. Blackwell Publishers Ltd., Oxford, UK.

- Putnam, H., 1993, *Reason, truth and history*. Cambridge University Press.
- Quine, W.V., 1990, *Word and Object*. The M.I.T. Press, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, Massachusetts.
- Rorty, R., 1980, *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Russell, B., 1922/2000, Introduction. I: L. Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, ix-xxii. Routledge, London.
- Schroeder, S., 2001, Private language and private experience. I: H-J Glock, (red.), *Wittgenstein – A critical reader*, 174-198. Blackwell Publishers Inc., Malden, Massachusetts, USA.
- Searle, J. R., 1998, Contemporary philosophy in the United States. I: N. Bunnin & E. P. Tsui-James, (red:er), *The Blackwell Companion to Philosophy*, 1-24. Blackwell Publishers Ltd., Oxford, UK.
- Stich, S. P. & Rey, G., 1998, Folk psychology. I: E. Craig, (red.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, 686f. Routledge, London.
- Stroll, A., 2002, *Wittgenstein*. Oneworld Publications, Oxford, England.
- Svendsen, Lars Fr. H., 2005, *Vad är filosofi*. Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm.
- Tersman, F., 2004, *Fem filosofiska frågor*. Wahlström & Widstrand.
- Wedberg, A., 1962/1997, Inledning. I: L. Wittgenstein, 1921/1997, *Tractatus logico-philosophicus*, 7-34. Stiftelsen Bokförlaget Thales, Stockholm.
- Williams, M., 1999, *Wittgenstein, mind and meaning – Toward a social conception of mind*. Routledge, London.
- Wittgenstein, L., 1953/1998, *Filosofiska undersökningar*. Mån-pocket utgiven enligt överenskommelse med Stiftelsen Bokförlaget Thales, Stockholm.
- Wittgenstein, L., 1953/2006, *Philosophical Investigations*. The German text, with a revised English translation. Blackwell Publishing Ltd.
- Wittgenstein, L., 1914-1916/1984, *Notebooks 1914-1916*. Edited by G. H. von Wright and G. E. M. Anscombe, Second edition, 1979. The University of Chicago Press, Chicago.
- Wittgenstein, L., 1969/1992, *Om visshet*. Bokförlaget Thales, Stockholm.
- Wittgenstein, L., 1956/1998, *Remarks on the Foundations of Mathematics*. Basil Blackwell, Oxford.

Wittgenstein, L., 1921/1997, *Tractatus logico-philosophicus*. Stiftelsen Bokförlaget Thales, Stockholm.

Wittgenstein, L., /1967/1995, *Zettel*. Stiftelsen Bokförlaget Thales.

WRPL Article Bibliography. Articles on, about or relevant to *Wittgenstein on Rules and Private Language*. [Online]. Tillgänglig från:
<http://krypton.mnsu.edu/~witt/karticles.html> [Hämtad 2006-10-06, 08.30]

von Wright, G. H., 1992, Wittgenstein och det tjugonde århundradet. I: L. Hertzberg, (red.), *Essäer om Wittgenstein*, 271-294. Bokförlaget Thales, Stockholm.

von Wright, G. H., 1996, *Logik, filosofi och språk. Strömningar och gestalter i modern filosofi*. Bokförlaget Nya Doxa, Nora.